

ص . بیک-ولاط

اسلام تاریخی

ابتدائی ۴ نجی صنف شاکرده‌ری اوچون .

باسوب تارانوچیسى :

طوکیدا مطبعه اسلامىه .

۱۹۳۲ نجی يل .

ص . بـکـولـاط

اسلام تاریخی

ابتدائی ۴ نچی صنف شاکرده‌ری اوچون .

باسوب تاراتوچىسى :

طوكىودا مطبعه اسلامىيە .

۱۹۳۲ نچى يل .

بىر اىكى سوز .

اسلام دىن طو تو چى خىلەتلا د اوچون مساجا ز پىلق آلارىڭ بىر لەش و لەرىنە سېب بولوب بىر وقتلا د بىر لەش كەن مسلمان خىلەتلا دى بىتون دىندا خىلقلا رن تىز جو كىدۇرولك زور اجتماعى قوت بولوب يىدالغى، چەغان ھەم اوزىزى ئعلم و هنرى بىر لەن بىتون دىندا يۈزىنە استاذاق قىلغان ايدى.

لەكىن قومىت (توركچىلىك - عربچىلىك، تاتار و باشقىرىدىق، قرغىزچىلىق توركىمن و اوزبەكچىلىك و باشقەلار)، مسلمانلارنىڭ يەنە دەن اوز آرا دشماز - لاشىروينە طارالوينە مىلى و اجتماعية ھەم علمى و اقتصادى ياقىدان كۈندەن كۈن ضعيفە نووينە يول آچدى.

قرآن كەرىم و پىغمەرىمىزنىڭ او گەرەتتۈرى بويىنچە مسلمان بولغان خىلقلا ر بارچاسى بىر ملت - ابراهىم و محمد عالىئەمما السلامنىڭ ملتىدەن بولغان ملت اسلامىيە دور. اسلامنىڭ تارىخىن تۆزۈپ مەنيتىن طورغۇزۇچىيەلاردا تۈرلى خىلقلا ردان بولغان مسلمانلار دور. شول سېلىلى اسلام تأريخى مسلمان بولغان ملتلىرنىڭ بارچاسىنىڭ بىر گەلەشوب تۆزو گەن عمومى تأريخ لەرىدۇر. عەرب خىلقىدان بولغان امويە و عباسىيە خلیفە لەرى اسلام مەنيتىنە يىك زور خەدمەتلەر قىلغان كېكى عنەمانلىي تۈرك خلیفە لەرىنىڭ دە اسلام مەنيتىنە ھەم اسلام

دینن ساقلاو و تاراتوغه يك كوب خدمتلەرى تىمىشدور.

بغداد و قرطبه بىرلەن بىر دەندەن استان بول ايلە بىخارادا اسلام مەدىتىقىڭ
مەركزىلەرنىڭ سانالغان ھەم عربچە دىنى كتابلار يازغان بوزلەرچە بىزنىڭ تورك.
تاتار عالملەرى آراسىدا حديث كتابلارىنىڭ ايڭىش مشھورى صحىح البخارىنى
يازوجى تورك نىلىنەن امام محمد بن اسماعيل البخارى حضرت لارىدە بولىمش .
دور.

اوقوچى بالاغە دىنى تارىخنى او گەرەتكەن وقتدا بۇ حقيقىنى آڭا
آڭلاتو تىيشلىدۇر.

پىغمېرىمىز محمد عەم اوز عمرىنە مكە كافرلەرنىڭ ئىقدەر ظلم و جىبرلەر
كۈرسەدە مىكەنى كىرى آلغاندا غايىت يىسوموشاق معاملە قىلىغاڭلەن، عصر
سعادتىدە بولغان صوغشلار ھەسى مكە كافرلەرىنىڭ ھەجومىن قابتا رو اوچون
گەنە ياسالغان، پىغمېرىمىزنىڭ اون بىر خاتونى بولسا دا آلار دان بىرىسى حضرت
عائىشە گەنە قىزلا تا آنوب اولدە حضرت خديچەنىڭ وفاتىدان صوڭقە آذىز .
ئانلغۇن باشقە خاتونلارى ايسە شفقت بوزنەن طوللا تا آلغانغان، قرآن كريم
نىڭ نىچىك ايندرلوب نىچىك وقتىدە يازلا بارغانغان و نىچىك اوز گەرمىچى
ساقلانوب كېلىگەن دەشا كىرىدە آڭلاتوب اوتۇ تىيشلىدۇر .

بىزنىڭ يراق شرقىدە بالا لارىمىز ناڭ بعضىسى اېندائى مۇكتىبە زىنلى بىتروور
بىزەز خىرىستيانلارنىڭ مېسىونير مۇكتىب لارىنىڭ كىرىمەر . و آلارغە آندا
مېسىونيرلەر ماناخ و مانا خىنالاد اسلام تارىخى و يەعېرىيەز عەم حىقىندا فاحش
فالغانلار سوالي و يەعېرىيەز صايىللە علیه وسلم كە الوبىاذ باللە ھېچج درست
بولماغان افتراكلار قىلا لا .

بالانىڭ صاف كۆكىلەنە مېسىونيرلەرنىڭ شول قىاحت بالغانلارى كىروب
اور ناشوب قالماسونى اوچۇن اېتىدائى مۇكتىبىدە بالا لارىمىز غە اسلام
تارىخى نقلاب او قىلۇرغە تىيش .

و من الله التوفيق .

١٥٣٩ ھجرى يىل . دىيىغىن الأول ١٢ . طوکىبودا امام و مدرس :

محمد عبدالحى قربانلى .

اخطاوار : بۇ كىتاب قولمىزدا بولغان نسخەسىنىڭ بعض صحىھە لەرىنىڭ بوقلىخى
سىپىلى تصحىح و تكميل قىلانوب باسىلدى .

١٩٥٦ء
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوْذُ بِكَ مِنْ هَمَّةِ أَهْلِ
الْجَنَّةِ وَمِنْ شَرِّ أَهْلِ الْجَهَنَّمِ

محمد عليه السلام گه پیغمبر لک کیلور آلدندان.

الله تعالیٰ نک بنده له رینه مر حمتی غایت ده درجه زوردر .

اول بزني يوقدن بار قيلوب، بز گه دنيا کونتو اوجـون کيرهـک نـهـرسـهـلـهـرـنـلـهـ
بارسـنـدـاـ يـرـ کـنـ . بـزـ شـوـلـ نـهـرسـهـلـهـرـدـهـنـ تـلـهـ کـهـنـچـهـ فـاـيدـاـلـاـنـامـزـ .

الله تعالیٰ بزني شولاردان فائـدـاـلـاـنـاـ آـلـوـرـلـقـ اـيـتـوـبـ يـاـرـاـنـقـانـ، وـ شـوـلـ نـهـرسـهـ
لهـرـدـهـنـ فـائـدـاـلـاـنـوـرـغـاـ تـامـ اـيـرـ کـلـ قـبـلـعـانـ . لـاـکـنـ آـدـمـ باـاسـیـ کـوـبـ وقتـ اوـزـنـ
پـارـاـنـقـانـ خـدـاـسـنـ اوـنـوـتـاـ . آـکـٹـاـ يـرـ کـمـنـ الـوـعـ قـدـرـنـ بـلـمـیـ، شـکـرـاـنـسـنـ
قـبـلـمـیدـرـ . الله تعالیٰ آـٹـ وـ عـةـ - مـلـ يـرـوـبـ، اـوـلـ شـوـلـ آـٹـ وـ عـةـ لـ بـلـهـنـ،
پـاـحـشـیـلـقـ، يـاـمـاـنـقـلـاـرـنـیـ، اوـزـینـهـ کـیـلـهـ جـهـ کـدـهـ فـائـدـاـلـیـ، وـ ضـرـدـلـیـ بـوـلـاـجـافـ
نهـرسـهـلـهـرـنـیـ آـیـرـاـ آـسـادـاـ کـوـبـ وقتـ نـفـسـینـهـ بـوـلـاـشـوـبـ، شـبـطـاـنـاـ آـلـدـانـوـبـ،
الله تعالیٰ گـهـ بـوـلـعـانـ بـوـرـجـلـاـرـوـنـ اوـتـهـمـیـ، اوـزـینـهـ ضـرـرـ بـوـلـوـبـ توـعـهـجـهـکـ
نهـرسـهـلـهـرـدـنـ طـیـلـمـیدـرـ .

منه آدم بالالارى شوندى بولغانغا كوره، الله تعالى آلارنى اوز باشلارى:ـ
عنه قالدرميجا، آلارغا يولباشچيلار، دين و شريعت او گرەتەچەك كشىـلەر
يىھەر تورغان . باشلاپ آدم بالالارى:ـ يولباشچىلىق قىلوب، دين و شريعت
او گرەتكەن كشى آدم يىعمردەر . آڭاردان ضوك دە يىك كوب پىعمرلەر
كىلگەن چونكە آدم بالالارى يىعمر وفات ايتوب اوزق وقت اوتدى ايىسى
يولدان آداشا تورغان بولغانلار: الله تعالى نى اونوتا، آڭا تىـوشونـچە
عبدات قىلىمى . ئەللە نىندى نەرسەلەرنى الله دىب بلوب شوڭـارـعـا عبادت اىته
تورغان بولغانلار . شوناقدان رحمتى كىڭ بولغان حدى تـعـالـى بىـر پىعمر
صوڭـنـدـنـ اـيـكـنـجـىـ يـعـمـرـ يـىـھـەـرـ تـورـغانـ .

قاي وقتلارده بىـرـ يـولـىـ ئـەـللـەـ نـىـچـەـ يـعـمـرـدـهـ يـىـھـەـرـلـىـگـەـنـ . يـعـمـرـلـىـزـ ـعـمـدـ
علپە السلام زمازىنه قدردە پىعمرلەر كىلوب تورغان .

عيسى يىعمر كىلور آلدنداندا اشلەر شول يو عارىدا ئەتلەگەن روـشـىـچـەـ
بولغان . عيسى يىعمر كىلووينه آلى يوز يلاپ اوزاق وقت اوتو بىـلـىـ يـىـرـ
يوزنـدـهـ گـىـ خـلـقـلـارـ طـوـعـرـىـ يـولـانـ آـداـشـوـبـ كـىـتـكـەـنـلـەـرـ ، تـاشـلـارـ ، آـعـاـچـلـارـ ،
ئەللە نىندى صوهـتـلـەـرـنـىـ اللهـ دـىـبـ بـلـوـبـ ، شـوـلـارـغاـ عـبـاـتـ اـيـتـهـ وـ شـوـلـارـدـانـ
تـلـەـكـ صـورـىـ تـورـغانـ بـولـغانـلـارـ . كـوـكـ ، جـىـرـنـىـ وـ بـوـتـونـ نـەـرسـەـلـەـرـنـىـ يـارـاتـقـانـ

بر اللهنى بوتونلای اونو تقانلار. پىغمېرىمۇز مىھمم علیه السلام نىڭ اوز قومى
بولغان عربىلەردى شولايوق تاش و آغاچلارغا، تورلى صورەتلىرىڭە عبادت اىستە
تورغان بولغانلار. اول وقت حضرت موسى و حضرت عيسى شريعتىلەرى بىلەن
عمل قىوچىلار كوب بولسادا، اولگىسى او زاق وقت او تو سېبىلى او نوتولا
هازغان . اىكىنچىسىنە اىھەر گەن خاقالار اوز آرا اختلافلاشوب تورلى مىذهب -
لەر كە آيرغان بولغانلار. آنڭ صوڭىنە اول وقتلار تورلى قوم و آوردلى
ملتلەر آراسىنداعى نزاع و غوغالارنىڭ بىر، بىرسىنە جىر و ظلملىرىنىڭ اىكى
چىكى بولماغان. شونلقدان بولارنى توعرى بولغا كوندرەچەك بىر پىغمېرنىڭ
كىلووينە يىك حاجت توشكەن بولغان. اىسکى دىنلەردى، خصوصا موسى و
ھېسى علیه السلاملەر شريعتىلەرنىدە حضرت ابراهىيم نسلىنەن بىر پىغمېرنىڭ
كىلهچەكلىكى حقىنە سوز بولغانلەردىان بو وقتلاردى مىھمم علیه السلامنىڭ
كىلووى يىك كوتولە ئىكەن، يەھود عاماسى بونى يىك تىز بولاچاق اش دىسب
ھولونلەي اشانوب كوتە تورغان بولغانلار. حتى عوام آراسىندادا بو سوز بىيىك
صولەنە تورغان بولغان. لاكىن يەھودلەر او شبو پىغمېرنىڭ او زلەرىنىڭ دىننەن،
و اوز نسللىرنىدەن كىلوون أمىد اىتە تورغان بولغانلار.
لصارى علماسى دا بونى يىك اشانوب كوتەلەر ئىكەن. منه شول كوتوا -

گەن پىعمېر پىغمېرلەر ئاڭ اووعسى بولغان محمد علیه السلامدر .
آڭا يىرالەن كىتاب (قرآن) ھېچ بىر وقت يو عالمايا چاق و اونوتولىمىسايا چاق
بولغانعا كورە، اول پىغمېرلەر ئاڭ آخىرىسىدەر . آڭا يىرلگەن شرىعتىدە
اىڭ سوڭى، و آخىر زمانعه قدر قالا چاق شرىعتىدەر .

پىغمېرىمىز محمد علیه السلامنىڭ دىنياعا كىلووى و بالاقدىرى .
عىسى پىغمېر ئاڭ كىلووېنىڭ آلتى يوز يىلدار بولغاندە، ابراهىم و اسماء يىل
پىغمېرلەر دعا قىلوب سوراغان، تورات، و انجىيلدە آنڭ حىقىندە سوپىونوج
يىرلگەن پىغمېر دىنياعا كىلگەن .

اول عربستان اسمندە گى مەملەكتىدە مىكە دىگان شەھەردى طوعان .
آنڭ دىنياعا كىلووى رىپع الاول آينىڭ ۱۲ سىنە دوشەنبە كون ئىرته بىلەن .
مېلادى بىلەن حسابلاعا زادە بى كون ۵۷۱ نىچى يىل آپرىلىنىڭ ۱۷ سىنە تووعىرى
كىلە . پىغمېرىمىز محمد علیه السلام توعان يىنى عربىلەر «فېيل يېلى» دېب
بوروتە تورغان بولغانلار .

محمد علیه السلام عرب نىسانىدۇر . عرب خلقى اول و قىلاردادا عربستان
پايدام آطا سىنە تورا تورغان بولغانلار . تورلى قېلىلەر گە بولنگەن بولوب ،

قحطان و عدنان اسمىنه ايکى اراق آناعا باروب ترەلەر. عدنان عربالهريشك
توب نسلالهري اسماعيل پيغمبر ﷺ باروب ترەلە، قحطان عربالهريشه، عدنان
عربالهريشك سام اسمىنه گى او على نسلىندەندىلەر. قحطان
عربالهريشك كوبىه گى عربستاننىڭ شمال جنوب و طرفانلىدا، عدنان عربالهري
اورتا عربستاندا تورا تورغان بولغانلار. عدنان عربالهرنده بولغان قېيلەلەرنىڭ
ايڭى مشھورى «قرىش» قېيلەسىدە. قرىش عربالهري مكە شهرىدە و آنڭ
تىرىه سىنە گى صحرا لاردا تورا تورغان بولغانلار. مكە شهرى ابراهىم و
اسماعيل پيغمبر طرفاندا بركت تائىنوب دعا قىلغان بىشى بولغانغا، هەمە
آنده آلار بنا قىلغان كعبة الله بولغانغا، قرىش عربالهري باشقان قېيلەلەرنىڭ
بارسنداندا اوستۇن بارسنداندا آرتق، بارسنداندا قىدىلى و حرمىلى ايدىلەر.
ھەر قېيلەلەرنىڭ ھەر بىسى او زى ئەلە نىچە اروغۇغا بولىنىلەر. قرىش
قېيلەسى اول وقت اوڭايىكى اروغۇغا بولنگەن بولوب، بولارنىڭ ايڭى آلدەنیسى
«هاشم اروغى» ايدى. محمد عليه السلام منه شوشى عرب قېيلەلەريشك
اهىڭ آلدەنیسى، ايڭى شريفى بولغان فریش قېيلەسىنىڭدە ايڭى آرتىمى بولغان
هاشم اروغۇنداندر.

محمد عليه السلامنىڭ آناسى عبدالله طلب اوغاى عبدالله، آناسى وھب قزى

اينه در، عبداله طلب مكه عربله ريزك باشلمى و قريش عربله رينك ثيـك الوع
کشيسى ايدي. وهبـه الوع کشيمـه ردن ايـدـى. محمد عليه السلامـنـك آناسـى
عبداللهـ، اول دنـيـاعـاـ كـيلـورـدنـ ايـكـى آـى ئـلـكـ آـورـوبـ وـفـاتـ بـولـعـانـ . اـولـ شـامـ
ديـگـهنـ يـيرـ گـه بـارـشـلىـ مدـيـنهـ شـمـرـنـدـهـ آـورـوبـ، شـولـ آـورـوـونـدـانـ دـنـيـادـانـ
كـېـچـكـهـنـ . قـبـرىـ مدـيـنهـ شـمـرـنـدـهـ درـ .

بو وقت آـذـاثـ يـهـشـىـ يـكـگـرمـىـ يـيشـلـهـرـ چـامـاسـنـدـاعـنـهـ بـولـعـانـ . محمدـ عـلـيـهـ السـلامــكـهـ
آـناسـنـدـانـ قـالـعـانـ مـالـ يـيـكـ آـزـ بـولـعـانـ بـيـشـ دـوـيـهـ، بـرـ نـيـچـهـ باـشـ صـارـقـ
«ـامـ ايـمـنـ»ـ اـسـمـلـىـ بـرـ جـارـىـهـ .

محمدـ عـلـيـهـ السـلامـ باـشـداـ آـنـاسـىـ آـمـنـهـ قـولـنـدـاـ تـرـيـهـلـهـنـگـهـنـ، اـولـ وـقـتـلـارـداـ
مـكـهـ عـرـيـلـهـ رـنـدـهـ بـالـانـىـ اـيـمـزـوـ وـ تـرـيـهـلـهـ وـ اوـجـونـ، صـحـراـ عـرـبـلـهـ رـيـنـهـ تـابـشـرـوـ
عـادـتـىـ بـارـ اـيـكـهـنـ. صـحـراـداـ بـالـ تـازـاـ بـولـوبـ اوـسـكـهـنـگـهـ كـورـهـ شـولـايـ اـيـتـهـلـهـرـ
ئـيـكـهـنـ. شـولـ عـادـتـ بـويـنـچـاـ حـضـرـتـ آـنـهـدـهـ، بـالـاسـنـ مـكـهـ گـهـ يـاقـنـ بـرـ صـحـراـداـ
تـورـاـ تـورـغـانـ «ـبـنـىـ سـعـدـ»ـ دـيـگـهـنـ بـرـ قـيـلـهـنـ بـولـعـانـ «ـحـلـيمـهـ»ـ اـسـمـلـىـ حـيـاتـونـعـاـ
تـابـشـرـعـانـ، شـولـايـتـوبـ مـحـمـدـ عـلـيـهـ السـلامـ «ـحـضـرـتـ حـلـيمـهـ»ـ سـوتـىـ بـرـلـهـ
تـرـيـهـلـهـنـگـهـنـ. شـوـنـلـقـدانـ حـلـيمـهـ مـحـمـدـ عـلـيـهـ السـلامــنـكـ سـوتـ آـنـاسـىـ دـيـسبـ
آـتـالـادرـ .

میحمد علیه السلام حایمە قولندا بیشنجى يىل تورغان. اوشبو وقتىلاردا بو
عائىلە گە يىك كوب برکت لەر كىلگەن. يىداتش آچاق، توقلق يىل بولوپىنا
قارامىچا، حيوانلارنىڭ جىمانى طولى سوت بولا تورغان بولغان. شول وقتدا
اوچ میحمد علیه السلامنىڭ كىلەچە كەدە نوع بر کشى بولاچاقاعى سىزلىگەن.
حایمە قولندان آنلاج میحمد علیه السلام آناسى قولندا تىريه قىلما باشلاغان.
حضرت آمنە هەر يىل دىيەرلەك سېو كلو ايرىنلەق قېرن زىارت اىستو اوچون
ھەمدە ايرىنلەق ياقنلارنىڭ كورۇ اوچون مدینە شهرىنە بارا طورغان بولغان.
محمد علیه السلام آلتى جىدى يەشكە ياتكەچ حضرت آمنە آنيدا اوزى بىلەن
بر گە مدینە گە آلوب كىتكەن. يانلارنىدە ئەلېگى ام ايمىن دە بولغان لاکن
حضرت آمنەنىڭ بو وقت أجلى يىتكەن اىكەن. اول مدېنەدن قايتىشلى «ابو»
اسىنە گى بر آولدا آوروب وفات اىتكەن. ھەم شوندا كومىلگەن. شولاي
ايتوب میحمد علیه السلام آلتى ياشىنە آناسىنداندا آيرلوب ام ايمىن قولنە
مكە گە قايتقان. بوندان صوكە میحمد علیه السلام باباسى عبد المطلب تىريه سىينە
كوجىكەن. عبد المطلب آنى غايت دەرە جەدە ياراتا، و اوز بالالارنداندا آرتق
سوپە طورغان بولغان. آنڭ كىلەچە كەدە نوع كشى بولاچاقلغۇن سىز گەز.
مكە كورە تىريه سىينە دە اھىمیت يىرە تورغان بولغان. شوندان قىدان میحمد

عليه السلام گه يېتىملىك آور لقلارون كوردو گه بىردى طوغىرى كىلەمە گەن .
لاكن او زاق او تەمە گەن ، اول سىيڭىز يەشكە يېتىكەندە باپاسى عبد المطاب دە
دنىادان كېچكەن . شولاي ايتوب آڭا سىو كلو باپاس نىداندا آيسىرلورغا
نوعرى كىلەمە گەن . عبد المطاب وفات ايتىكەج محمد عليه السلام بىك قاتى
قايدىغان و يەلاعان .

عبد المطاب دن صولىتى محمد عليه السلام آنىڭ نۇلەكەن او غلى ابو طالىب
قىرىيەسىنە كوجەكەن . ابو طالىب مكە خلقى آراسىندا يېڭى اعتىبارلى و حرمىتلى
بر كشى بولغان . اول بنى هاشيم اروعيەن باشلغىدە بولغان .

اول محمد عليه السلام گه يېڭى شفقتلى ، يېڭى مىرىمەتلى بولوب ، آنى او ز
بالا لار نىداندا آرتق ياراتا تورغان بولغان . ابو طالىب او رتاراق حاللى بولوب ،
اوى اچى دە يېڭى زور بولغانلىقدان محمد عليه السلام گە آنىڭ قولندا بىر آز
مشقىتىدە كوردو گە توغرى كىلەمە : اول توقۇز اوون بېشلەرنىدە چىراقدا او ق
اوز ياققلارينىڭ ماللارون كوتوب بىر توسلى كىسب ايتىكەن . بولاي كتو كوتۇ
بىر محمد پىغمىرىدە گىنە بولمىچا ، باشقۇ بىرلەرنىڭدە بىدەك كوبىسى بېش
چاققلار نىدا كتو كوتۇ كەنلەر ئىكەن .

قرىش عربلەرى هەر وقت كاروان بلهن شام يېرىنە مال ايتوب ، آندان

عربستانغا مال آلوب قايتا تورغان بولغانلار. محمد عليه السلامنىڭ ترييەچىسى ابو طالبدا شول كاروانغا قوشلوب، شام طرفلارينما بارا تورغان بولغان .
بر وقت ابو طالب كاروان بلەن شامغا چمارعا تورغاندە محمد عليه السلام
باساندان آيرلاسى كىلمىچە يەلاغان . شونقдан ابو طالب اوزى بلەن
وئىندە آلوب كىتكەن. اوشبو وقت اول توقز بلەن اون ايڭى بەشلەر
آواسىدا بولغان. شامدان قايشلى كاروان «بصرە» دېگەن بر شهر يانسدا
ھال اينكەندە بولار يانينا خristian دىشىدە بولغان بر راهب كىلگەن .
اول محمد عليه السلامنى كوروب تورات و انجىيلە سوينچ يېرىشكەن يەغمىرى
بولاچاقلىغۇن اوپلاغان . ھم بو توغرىدا ابو طالبىكەدە سوپىلەگەن .

محمد عليه السلامنىڭ چىكتىك دورى .

بۈغىرىدا سوپىلەنگەنچە محمد عليه السلام بالالق دورن اولا سوت
آناسى حلبىمە قولندا، آندان صوك آناسى حضرت آمنە قولندا اول وفات
بولماج باباسى عبد المطلب قولندا، آڭاردان صوك آناسى بلەن بر طوغان
قىردەشى ابو طالب قولندا كېچىرگەن .

آناسى وفات بولماج آڭا آنالق ترييەسن ئەلىكى ام ايمن اسمى حاتسون

يير گمن. اول ييك عقلى، ييك ياحشى بىر حاتون بولغان. اول محمد عليه السلامنى ييك يارانا، آشى هر وقت شفقت و مرحمت كوزى بىلەن قارى تورغان بولغان. صو گىندەن محمد عليه السلامدە آنى بىرده اونسوتىمى، آشى قولىدان كىلەنچە قدر و حرمت كورسەتە تورغان بولغان.

آشى حقنەدە اول : « ام ايمن مىنسم آنام صو گىندە آنامدۇ » دېيە تورغان بولغان. موئە شولاي ايتوب محمد عليه السلام بالالق دورن كىچىر گمن. اول شول بالا چاعنده اوق ييك ادبلى ييك انصافلى بولوب، الوغلاز كېكىنلى، باصنقى بولوب، كىلەنچە كەدە آشى آيرم بىر كشى بولا چاقاعى بلنىوب اوک تورغان. شولاي ايتوب محمد عليه السلام جىڭىتىلەن دورىنە كىر گمن جىڭىت بولوب يېتكەچ اول كوبىرىك سەودە بىلەن كۈن يېتكەن. اول وقتلار عربىلەردە تورلى بىر لەردە زور بازارلاردا بولا تورغان بولغان اوشى-و بازارلارنىڭ يىلچ مشھورى « عكاظ بازارى » دېگەن بازار بولغان. محمد عليه السلام موئە شول بازارغادا بار غالادى.

بر وقت اوشبو بازاردا اول « قس بن ساعده » اسمىنە گى بىر قارت عربىنىڭ خلقعا قاراب وعظ سوپىلە گەنلىگەن يېتكەن. بو كشى باشقۇا عربىلەر كېكىن پېقا تابنوجى بولمىچە بىر الله عما عنہ عبادت ایتە يېكەن .

محمد علیه السلامعا بو وعظ يىك او حساب يىك اثرلهنگەن . محمد
علیه السلام يىگىتكى دورلەرن يىك ياحشىلقدا كىچرگەن .
باشقى عربلەر كېك بىردى پتلارغۇ تابنىماغان . باشقى كىشىلەردى بولغان
بوزوقالار آڭاردا بىردى بولماغان . عربلەردى اول وقت خمر اچو بىك
تارالغان محمد علیه السلام خمرنى آوزىنەدە آلماغان . پتلار اسمىنە چالان
حیوان ايتىلەرن آشاماغان . مشركىلەرنىڭ دىنىي بەيرەملەرىنە بىردى قاتشماغان .
اول يىك صىرىلى ، يىك توبەنچىلەلى ، يىك جومارد يىك تووعرى سۈزلى بىر
جىگەت بولغان . آڭاردا يالغان سوپىلەو ، خيانىت ايتىو اصلا بولماغان .
شونىڭ اوچوندە مكە خلقى آنى يىك ياراتا تورغان بولغانلار . خلق آراسندا
اول تووعىلەق بىلەن اسم جمارغان .

محمد علیه السلام يىكىمى يەشلەرنىدە وقت قريش قىيلەسى بىلەن اىكىنجى بىر
قىيلە آراسندا زور بىر صوعىش چقغان . او شبو صوعىش اىكىيى بىل دەندەن
بولوب ، بىنچى يىلدە قريش قىيلەلەرى جىكىلوب كعبةاللهعه صىينغانلار .
ايىكىنجى يىلدە قريش عربلەرى جىكىڭەنەر . بو صوعىشدا كعبةاللهغە
حرمتسىز لەك كورسەتلەگەنەكىدەن بو يازىلار «صوعىشى» دىب آتالا .
مۇنا شوشى صوعىشدا ياقلالارى بىلەن بىرگە محمد علیه السلامىدە حاضر بولغان .

اوшибو صوعشدان صوك قريش او لوغلارى جىيلشوب مكىدە جىر و ئازىمىنى
پىرو وطنچاق اورنلاشدرو اوچون بىر كىڭىش مجلسى ياصاعانلار .

اوшибو مجلسىدە ياقنلارى بىهان بىر گە محمد عليه السلامىدە حاضر بولغان .

اول پىعمېر بولعاجدا اوшибو مجلسىن ايسىنە تو شروب بىك ياراتوب سوپلى
تۈرغان بولغان . محمد عليه السلام يكىرمى يىش يەشەرنىدە وقت، زور حق
آلوب حىدىچە اسمىلى باى بىر حاتوننىڭ مالى بىهان شامعا سفر ايتىكەن .

اوшибو سفردە اول يىك زور فائدا ايتوب قايتقان محمد عليه السلام بىك
تۇغرى يىك اشانچاي جىگەت بولغانلىقان اوшибو سفردەن قايتقاچ، حضرت
حىدىچە محمد عليه السلام گەن كىاو چىارغا بولوب سوپلەشور گە چاڭ رغان
حضرت حىدىچە باى حاتون بولۇ اوستىنە يىك عقللى، يىك كوركەم خلقلىسى،
اوع كۆڭلى بىر حاتون بولغانلىقان محمد عليه السلام او زىسىدە باباسى
ابو طالب دە مونى يىك مصااحت كور گەنلەر، شولاي ايتوب محمد
عليه السلام حضرت حىدىچە گە اوپلەنكەن. شوندان صوك اىنسىدى اول زور
دولتىكە چومغان، شولايىدە بواسا اول كىسبىن تاشلاماغان . هامانىدە ماڭماڭى
تىرىسى بىهان مال تابقان . بوندان صوك آذىق فقيرلەر گە، يتىم و مسکىنلەر گە
بىك ياردەمى كوبىيگەن .

محمد علیه السلام او طوز بشن ئى شاه رنده چاقدا زور ياكىر و تاشقىن بولوب كعبه الله نئى بعض ييرلهرى يىمرالكەن اىكەن. شونلقدان آنى تو زه تور - گە تاھ گەنلەر. كعبه الله ايسكىدەن يىرلى عربلەر قارشىدا يىك مقدس عبادتىخانە بولغانلقدان، آنڭ اوچون حلال كوج بلەن جىيلغان ماللارندان اعانەلەر جىغانلار.

شولاي ايتوب اشكە كرشكەنلەر. قريش عربلەرنىڭ ايڭىلۇغ كشىيەلەرىدە بولاشكە قاتناشوب تاش و كىزپاچىلەرنى اوز آرقالارندادا تاشيعانلار.

او شبو وقت محمد علیه السلام دە مبارك جىلەكەلەرنىڭ تاش كوتەروب كېتىرە طورغان بولغان. بنا تمام بولاج «حجر اسود» نى اوڭى اورىنىءە قويى و مسئلەسى قوزعالغان. قريش اروغانلارندان هەر بىرسى مۇنى او زلەرى آلوب قويماقچى بولغانلار. شولاي ايتوب آرادا زور شاوشو كوتەرلەن. صوعشور دەرەجە گە يىتەكەنلەر. آخرد كعبه الله نئى ايشگىنەن كم كىلىوب كرسە شونلۇك حكىمىنە راضى بولورعا بولغانلار. خدا ئىشلى تۈرى كېتىروى بلەن شول وقت كعبه ايشگىنەن محمد علیه السلام كىلوب كرگەن. «محمد تو عرى و اشانچلى كشى» دىلب بولگا هەر قايىسى شادلانغانلار.

شوندان میمەد علیه السلام حجر اسودنى بر کىيمگە صالدروب ، تىرە ياعـن
قريش اروغۇلارىنىڭ باشقا لارندان تو تىرغان . شولاي ايتوب اوـگى اوـنىـنا
يېتىكـر گـەج تاشنى اوـز قولى بـلـەن آـعـانـدا ، اوـنىـنـه قـوـىـسـان . شـونـكـىـشـ بـلـەـن
شاـوـ شـوـ باـصـلـوبـ قالـغانـ .

محمد علیه السلامگە پىغمېرىڭ كىلىـو .

عرب خلقى پىپـرسـتـ بـرـ قـومـ بـولـوبـ ، تـاشـ وـ آـغـاجـ لـارـغـاـ ، تـورـلىـ
صـورـهـ تـلـهـ گـەـ عـبـادـتـ اـيـتـسـهـ لـهـ رـدـهـ مـحـمـدـ عـلـىـهـ السـلامـ آـنـدىـ اـشـلـهـرـدنـ بـاكـ
بـولـغانـ . اللـهـ تـعـالـىـ آـنـىـ آـنـدىـ نـاـچـارـقـلـارـدـانـ صـافـلاـعـانـ . اوـلـ عـربـلـهـرـنىـشـ بـوـ
اشـلـهـرـىـنـهـ يـىـكـ نـاـچـارـقـارـىـ تـورـغانـ بـولـغانـ . اوـزـىـ بـلـىـكـهـنـچـاـ بـرـ اللـهـعـهـ غـىـنـهـ
عـبـادـتـ اـيـتـهـ تـورـغانـ بـولـغانـ . قـرقـ يـهـشـلـهـرـ گـەـ كـىـلـىـكـهـجـ آـڭـارـداـ بـرـ توـسـلىـ
اوـزـگـەـرـشـ سـىـزـلـهـ باـشـلاـعـانـ . آـنـاـشـ توـسـلـهـرـىـدـهـ يـىـكـ آـچـىـقـ يـىـكـ توـعـرىـ بـوـلاـ
تـورـغانـ بـولـغانـ . بـوـ اـشـلـهـرـ پـىـغمـېـرـلـكـ عـلـامـتـلـهـرـىـ اـيـكـەـنـلـىـكـنـ اوـزـىـدـهـ سـىـزـ -
گـەـنـ . بـونـدانـ صـوـكـ اوـلـ كـوـبـرـەـكـ عـبـادـتـ بـلـەـنـ شـفـلـهـنـهـ باـشـلاـعـانـ . اوـلـ
كـوـبـرـەـكـ وقتـدـهـ مـكـهـ گـەـ يـاقـنـ «ـحـراـ»ـ اـسـمـىـدـهـ گـىـ تـاـوـغـاـ باـرـوبـ شـونـداـ اوـنـ -
اوـنـ يـىـشـ كـونـ حتـىـ بـرـ آـىـ قـدـرـ يـالـعـزـيـزـهـ عـبـادـتـ بـلـەـنـ عمرـ كـىـچـرـهـ باـشـلاـعـانـ .

آزىعى بىسە حضرت حدىچە گە قايتوب، ياكىدا ان آزق آلوب كىتە تۈرغان بولغان. منه شول رەوشىچە حرا تاوندا عبادت قىلوب ياتقان كىچىلەرنىڭ بىرندە حضرت جبرائىل فيرشته كىلوب : «الله تعالى سىكىھ خلقنى تو عرى يىولما او ندەر گە قوشدى، سىن پىعمېرسىڭ» دىكەن.

ھەم آكىدا الله تعالى طرفىدان علق «اقرا بسم» سورەسىن ايندر گەن. جبرائىل فيرشته آرقىلى پىغمېرلەر گە قرآن كىلو گە (وحى) دىب ئەيتولە.

مۇنا اوشبو كېچ اىڭ باشلاپ پىغمېرىمىز گە وحى كېلگەن كېچ يىك حرمەتلىق قدرلى، يىك مبارك كىچىدر. بوڭا (قدىر كېچەسى) دىلەر. بو كېچ رەضان آيىنىڭ يىكرىمى جىيدىنچى كېچەسىنە تو عرى كىلەدر.

اول وقت پىغمېرىمىز قرق يەشنىنە بولغان.

باشلاپ فيرشته بىلەن كورشو پىغمېرىمىز گە البتە بىلەك آور بولغان. اول شوندوق قورقوب او يىنه قايتقان. حضرت حدىچە گە واقعەنى بىر بى سوپەلە - گەن. حضرت حدىچە آكى سىن بىرده بود جولما. سىن يىت يىك ياحشى، يىك اىز گى كشىسىڭ، سىن پىغمېر بولورغا كىرەك» دىب آنى طەنچىلاندرغان. آنڭ «ورە» اسىمنىنە آناسى بىر توغان آغاسى بار اىكەن. اول عالم

کشی ایکەن . اول حضرتیان دبندە بولوب، يىك كوب اوقي و آنداغى
آخر زمان پىعمېرى حقىنە ئى سو بۇ ذچىنیده بىلە ایکەن . حضرت حدىچە
پىعمېرىمىزنى مونە شول كىشىگە آلوب بارغان . پىعمېرىمىز بوكا واقعەنى
سوپەلە گەچ اول موسى پىعمېرگە وحى كىترگەن جىرأئىل فرشته ايندى .
سین پىعمېر ایکەنسىڭ، سین خلقنى حق دىنگە اوندە گەندە سىيىڭما جېبر
ایتەچە كەلەر . شول وقت مىن بولسام سىيىڭما ياردەم ايتەر ايدم « دىكەن .
بوندان صوڭ اوذاق طورمېچا ورقە وفات ايتىكەن . محمد عليه السلامنىڭ
پىعمېر لەگىنە ايل باشلاپ اشانوچى كشى مونە شوشى ورقەدر .

محمد عەم پىعمېر بولاعاج ايل باشلاپ خلقنى يەشرنگىنە دىنگە اوندەدى .
اول عمرىندە بىر مرتبە يالغان سوپەلە گەن توغرى و اشانوچلى بىر كشى
بولاعانلىقدان دوست ايشلەرى آلت پىعمېر لەگن يىك تىز قبول ايتىكەنلەر .

آڭما ايرلەردەن باشلاپ ايمان كىتروچى حضرت ابو بىكر، خاتونلاردان
حضرت حدىچە، بالالاردان حضرت علی، شولا بوق آڭ آزادلىسى « زىيد بن
حارثە » بىلەن بىلە كەى وقتدا تربىيە ايتىكەن « ام ئىمن » دە ايمان كىتر گەنلەر .

حضرت ابو بىكر خلق آراسىدا اعتبارلى، يىك ياشى كۆڭلى بىر كشى

بولغان . اوں محمد علیه السلامنىڭ پىغمەر لەن يىك تىز قبۇل ايتىكەن . « سېڭىڭا آنام ، آنام فدا ، سىن توعرى سوزلىسىڭ ، سىدىن يالغان سوپاڭىزلىرىسى دىب كۈلەمەدە كېتىرىم اشىد ان لا الله الا الله و اشىد ان محمدًا رسول الله » دىگەن .

بوندان صولۇڭ عثمان بن عفان ، زاير بن العوم ، عبدالرحمن بن عوف طلاجه بن ابى وقاص ، عمار ، عبدالله بن مسعود ، ابو ذر و بولاردان باشقىدا بايداق كىشى ايماڭ كېتىرىگەنلەر . رسول الله ايمان كېتىرىگەن و آنلارنىڭ كورشكەن كېشىلەرگە (صحابى) دىلورلەر . شىولاي اىتىپ صحابىلەرنىڭ صالارى آئرون آئرون آردا باشلاعان . بو وقتلارده صحابىلەر عباداتلەردون بېشىن قىلاalar ئىدكەن .

دینىگە آچق اوندە و و مشركىلەرنىڭ پىغمەرىيىزگە

قاداشى توشواھرى .

هوندان صولۇڭ الله تعالى پىغمەرىيىزگە خلقنى آجىداڭ آچق دىنىگە اوندەرگە قوشقان . شوڭا كورە پىغمەرىيىزلىك ازىزىڭ قەردەش

اروغلارون جيوب، آلارنىڭ باطل دىنده بولۇدقـلارن سوپـلەگـەن و اسلام دىشىنە اوندەگـەن. مىجلسـدە بـولـغان كـشـىـلـەـر بـوـكـاـيـمـوـشـاقـ سـوـزـلـەـر سـوـپـلـەـرـدـەـ، اـبـوـ لـهـبـ اـسـمـىـ بـرـهـوـسـىـ آـكـاـ قـارـشـىـ توـشـوبـ، بـىـكـ قـاتـىـ سـوـزـلـەـر سـوـپـلـەـگـەـنـ. بـوـنـدانـ صـوـاـئـ اـولـ بـرـ كـونـ «ـصـفـاـ»ـ تـاوـيـنـاـ مـنـيـوبـ بـىـكـ قـاطـىـ تـاوـشـ بـلـەـنـ خـلـقـىـ چـاقـرـاـ باـشـلاـعـانـ. نـىـ باـرـ اـيـكـەـنـ دـىـبـ خـلـقـ بـوـكـاـ بـولـوـطـ كـېـكـ آـغـلاـ باـشـلاـعـاـنـلـارـ. خـلـقـ جـىـلـوـبـ بـتـكـەـجـ اـولـ «ـمـيـنـ اللـهـ تـعـالـىـ طـرـفـنـدـانـ خـلـقـتـىـ توـعـرىـ بـولـعاـ وـ حـقـ دـىـنـگـەـ اوـنـدـەـرـ اوـچـونـ يـىـبـىـرـلـگـەـنـ پـيـعـمـبـرـمـنـ سـزـ باـطـلـ دـىـنـدـەـسـزـ. تـاشـ وـ آـعـاـچـلـارـعـاـ عـبـادـتـ قـىـلـوـدـنـ توـقـتـاـڭـ .

بوـتـونـ دـىـنـيـانـىـ وـ اوـزـكـىـنـىـ يـارـاتـقـانـ بـرـ اللـهـعـاـنـ عـبـدـتـ قـىـاـكـىـزـ .
اـگـرـدـەـ شـولـ دـىـنـكـىـزـدـەـ تـورـسـاـكـىـزـ سـزـگـەـ آـخـرـتـدـەـ قـاتـىـ عـذـابـ بـولـورـ ،
مـىـنـ كـىـتـرـگـەـنـ اـسـلـامـ دـىـنـ قـبـولـ اـيـتـسـهـ كـىـزـ آـخـرـتـدـەـ بـختـلىـ بـولـورـسـزـ .

اوـجـ اـحـ نـعـمـتـلـهـ زـينـهـ اـيـشـرـسـزـ دـىـگـەـنـ . خـلـقـ بـوـنـڭـ سـوـزـلـەـزـينـهـ جـوـنـاـبـ قـوـلاقـ
صـالـمـيـچـاـ تـارـالـعـاـنـلـارـ . شـولـ وـقـتـ ئـەـلـىـگـىـ اـبـوـ لـهـبـ پـيـعـمـبـرـبـىـزـنـىـ يـىـكـ نـاـچـارـ
سـوـزـلـەـرـ بـلـەـنـ تـىـدـىـگـەـگـەـنـ .

مـنـ شـوـنـدـانـ صـوـاـئـ مـكـەـ مـشـرـكـاـهـ زـىـ پـيـعـمـبـرـاـمـزـگـەـ دـىـشــاـنـلاـشـوبـ

كىتەكەنلەر . آڭاردان كولە و مسخرە قىلا تورغان بولغانلار .

صحابا لەرنىدە رەنچىتە تورغان بولغانلار . آلارغا عبادت قىيلورغۇدە اىرىك
يىرمە گەنلەر . پىعمېرىمىز بولارنىڭ مسخرە قىلولارىنى قارامىيدىچا ھەمانىدە اوز
بولندا دوام ايتىكەن . آلارنى يولدان آداسقان خلقلار دىپ آتاغان .
آلارنىڭ عبادت اىتە تورغان تىلارون كىمسەتكەن خورلاغان .

قرىش الوغلارى جىلىوشوب ابو طابىكە باروب آنى بىو اشىدەن طېيىدە وون
او ئەگەنلەر . لاكن ابو طالىب بولارنىڭ سوزلەرنىه آرتق قولاق صالحماغان .
بولار آڭا اىكىنچى . تىبە كىلوب : «مۇھەممەدى بىو اشىدەن طېيىمەساڭ
آڭادا ، سىكىدە صو شى آجاچتەمىز» دىگەنلەر ، ابو طالىب پىغمېرىمىز گە
بولارنىڭ سوزلەرون ئېتىشكەچ پىغمېرىمىز يېنەلاب : «اي بابام ، قىلەسىلەرنى
اشىلەسونلەر . مىن الله تعالى قوشقان اشىدەن طېلور حالم بوق ، دىگەن .
شۇندان صوك ابو طالىب بوڭا : «بار سوپلى تورغان سوزكىنى سوپىلە ،
مېن سىنى تاشلاەم» دىگەن . مەشرىكەنلەر مۇندان صوك تاءى كىلوب
قاراسالاردا ، اول تىكىلەردىڭ سوزلەرنىه التفات ايتىمەگەن .

مۇندان صوك مەشرىكەنلەرنىڭ پىغمېرىمىز گە و صحابا لەر گە يىدگەرە كە آچولارى

قبارنان. ابو طالب‌که قارشی تو شودهن قورقمانلاردان پیغمبریه زگه قىول
تىدره آلاسالارده سىخاب‌لهرگه يك جىز اىتە باشلاغانلار. يىگرە كە بعض
بىن فقيرلەك و كشىدە خىدەتىدە يايىھ قىل بولغان صحابەلهرگه ئىلمىلەرون
آرتىدرغانلار. آلارنى ايسكى دينلەرنىن قايتارورغۇما تسلەب ئەلە نى قىدر
عذا بلاغانلار. صحابەلهر بو كىا توزگەنلەر. دينلەرنىدەن اصلا قايتىمىغانلار
: «دىنادا عذاب كورسەك، آخرتىدە راحدىدە بولۇرمۇز» دىكەنلەر.

پىغمېرىھىزدە مشركىلەرنىڭ مىحرىلەرنىن قارامىيچا اوز اشندە دوام اىتكەن.
تۈدىلى يەرمىنگەلەرگە باروب تۈرلى قىيلەلەرنى دىنگە اوندە گەن.

مكە گە حىجىگە كىلگەن عربلەرنىدە دىنگە اوندە گەن. مكە مشركىلەرى بونى
كوردىلەر ايسە سو زىدەن تو قىاتا تورغان بولغانلار. مكە مشركىلەرنىڭ بارسىدا
دىنلەرك پىغمېرىھىزگە دىشمەن بولسا لاردا، بولارنىڭ آراسىدا بىيىگەرەك
دشمانلارى يىش آلتى عرب اوغازلارى بولغان. بولارنىڭ اچنداه اىاش قاتى
دشمانلارى «ابوجەل» بلهن «ابواھب» دىكەن ايڭى الوع مشرك بولغان.

مونه شوندى مشركىلەرنىڭ پىغمېرىھىزنى مسخرە قىلولارى و قانى جىرلەز -
لەرى، آننىڭ آتاسى بلهن بىر توغان آغاسى «حەمەزە» نىڭ اسلامىتىكە

گیلوویه سبب بولغان . ابو جهان-اٹ بر کون پیغمبر ایمنی بیک ناجار
سوزله ر بلن سوکه نالگن آکا ایشتدر گه نله ر . او ز توغان-بولا
جبرله و گه اول توزه آلماغان . ابو جهانی بر بیردہ اوچراتوب بیدتن
قا انقانجا صوقعاندا آزدان صوك اسلام دین-ن قب-ول ایسکه ن . اول بیک
یوره کلی بیک باطر بر کشی بولغان . بوندان صوك پیغمبر گه مشر کله دنک
جبرله ری بر قدر یمومشی توشه که ن .

مشر کله ردنه جبر و ظلم کور گهن صحابه لهر .

مشر کله ردنه جبر و ظلم کورمه گهن هیچ ار صحابه یوق ایدی .
تیک بولار نک کور گهن جبر و ظالمداری تورلیچه بولا ایدی . قوتلیره ک
یاقنلاری و نسل اروغلا ری بولغان صحابه لار مسحر قیلان-و بلن و سو گلو
تیر گه لو بلنه نگه قلالار ایسی . چونکه آلار نک یاقنلاری او زله ری مشر ک
بولسالاردا ، آلار نی عذاب لاتورغا ایرک بیر میه ر ایدی . نسل اروغلا ری
بولماغان ، کشی حذمتنده بولغان یاسه قول و کنیزه ک بولغان صحابه لهر ایسه
یک قاتی جبرله ر کوره لهر ایدی . مثلا صوکندان پیغمبر ایمن-نک مؤذنی
بولغان حضرت بالل یک قاتی عذاب چیگه ایدی . اول بر قول ایدی .

آذى حوجهسى، آذى موينينا باولار تاوب بالا رغما تو تردا، آت ايتدروب اويناتوب بور ترده ايدي. اول آنى غايت اسى كونلهerde، كون او زه گنده اسى قومعا آلوب جموب ياقرادا « آناڭ باباڭ دينىنە قايت، اگرده قايتىساڭ او زكىنى شوشىلاي عذابلاپ او تردى» دىيە ايدي. بىر وقت حضرت ابوبكر موناڭ شوندى عذاب چىگوب ياقنانلىغان كوروب، يىك قزغاندىدا، كوب آقچا ييروب حوجهسىنەن صاتوب آلدى. الله تعالى رضاعى اوجون آزاد ايتدى. حضرت بلانڭ آناسى « حمامە» ده حوجهسىنەن يىك قاتى عذاب كوره ايدي. آنى دا حضرت ابوبكر صاتوب آلوب آزاد قىلدى.

عamar بن ياسىر اسملی صحابە شول قىدر عذاب كوره ايدي كە چىدى آلماءاندان نى سوپەلە كەن بىمى ايدى.

عamar بن ياسىر اسملی صحابە ده يىك قاتى عذاب چىكدى. آذى آناسى، آناسى دا قاتى عذاب قىلدىلار. حضرت عمارنىڭ آناسى، آناسى عذابقاچىدى آلمىدچا وفات ايتدىلەر. حباب اسملی صحابەنى حوجهسى آرقاسىنە قزغان تىمرلەر باصوب عذابلى ايدى. عذاب كورگەن صحابەلەر بولارعىنى توڭل اىسى. بولار اچنده ايرلەرde، حاتونلاردا بايتاق بار ايدى.

لەکن آلار بوندى عذابىنا چەدىلار . دىنلەرنىدەن اصادا آيرلامادىلار : « دىنلەدە عذاب چىكىسىك ، آخر تىدە او جماح نعمتىلەرىنىه ايرشۇرمۇز » دىدىلەر .

مشركىلەرنىڭ جېر و ظلملىرندەن شىمان بن عفان زېدەرە بن العوام ابوبكر كېك صحابا لەردە قوتولمادىلار . بولازدان او سىگى ايكىسن تربىيەچىلەرى بولغان آتا بىر توغان قىردى شەھرى عذابلادىلار . آلارنى آرقا ئالار بىلەن بېسەپ قويوب آوز بورۇنلارىنا توتو ناھىيە روب ئىداپلىرى ئىدى . لەكىن بولار بىلەن قاراب دىنلەرنىدەن قايىتمادىلار . بلەك ، تاعىدە نعى تو شىدىلەر . آخردا سوز او تىكىرە آلماغاج بولار آلارنى ئىركەن قويىدىلار .

حضرت ابو بكر قرأتى يىك كوب او قوچان بىر صحابا ئىدى . اول يورتىنا بىر مسجد كېك زەرسە صالوب شۇندا قرآن او قى و عبادت قىلا ئىدى .

آنڭ تاوشى يىك گۈزەل بولوب ، قرآن او قوئەندى ائرلەنوب يىلى تورغان ئىدى . مشركىلەرنىڭ خاتون و بالا جاغالارى بوزانق قرآن او قسوغان ئىنىڭ تورالار ابى . مشركىلەر خاتون ، بالالارنىڭ ايىسى دىنلەرنىدەن چەمۇلارنىدا قورقوپ ، حضرت ابو بكرنى قىچقىرۇپ قرآن او قودان و كشى كۆز آلدندى عبادت قىلۇدان طېمىلىار . حضرت ابو بكر بىر وقت

مشرکله رنڭ جېرلەرنە چىرى چىرى آلمىجا « خېشىستان » دىگەن يىرگە كوچوبىدە كېتىكەن ايدى . لakin يولىدە بىر قىيەنڭ باشلىقى بونى اوز قانات آستىندا آلوب مىكە گە كېرى كېتىرىدى .

صحابەلەرنىڭ خېشىستانغا كوچولەرى و حضرت عمرىڭ
ايمانغا كىاووى .

مشرکله پىغمېرىمىزنى مسىخرە قىلۇدە ، صحابەلەرنى جېرلەودە دوام
ايتەلەر .

پىغمېرىمىز تىكىلەرنى ئەلەن ئەلى دىنگە اوندەودن كېرى تۈرمى ايدى .
مشرکله آنى تۈرلى جزاalar بىلەن طوقتاتورغا طىرىشسالاردا فائىدا ايتە
آلمادىلار . آحرىدە آڭاردان معجزە كورسەتۈون صورى باشلادىلار .
پىغمېرىمىز آلارغۇ : « هىنم معجزەم الله تعالى طرفىدان يېرلەگەن قرآندر .
اگرده مىزم پىغمېرىلىكىم اشانماساڭز قرآن آينى كېك آيت كېتىرىڭز »
دىدى . تىكىلەر يېك عقللى ، سوزگە اوستا كېشىلەرون جىوب قرآن آيتىسى
كېك بىرەر جملە ياصارغا طىرىشسالاردا بولىدرا آلمادىلار . بوتونلەي جىڭلوب
قالدىلار . لakin آلار پىغمېرىمىز گە ايمان كېتىمىدىلەر . آڭارغۇ ايمان

کیترد گه ئارلەندىلەر، اربالەندىلەر، تکبرلەك قىلدىلار. شولايىدا اسلام دىنن
قبول ايتوجىلارنىڭ صانلارى بىرمەلب بولسادا كون صايىن آرتا بارا ايدى.
مكە مشركىلەرى صحابەلەرنىڭ كوزلەرون بىردى آچرماغاج، آلارغا ايدى كە—
لەب دىنلەرون توئارغا و عبادت قىلورغا ايرك يىرمە گەچ پىعمېرىمىز آلارغا
حبشستان دىگەن مەملەكتىنە كە كوجەر گە كىڭەش يىرىدى.

اول مەملەكتىنە باشقا خىلىقىن دىننە بولوب، يىك عدل يىك توغرى
بر باشقا خىلىقىن. شولاي ايتوب صحابەلەردان بايتساق كىشىلەر، خاتون و
بالا چاعالا لىلارى ئوئى اچلەرى بىلەن حبشستانغا كوجوب كىتىلەر.

اوشبۇ وقت حبشستانغا كوجەن كىشىلەر أچىنده الونغ صحابەلەردان ذېپىر
بن العوام، عبد الرحمن بن عوف عبد الله بن مسعودلەر بار ايدى.

پىغمېرىنىڭ قىزى رقىيە بىلەن كىھوى عثمان بن عفان، حضرت ابو طالىب نىڭ
اوغلۇ جعفر و خاتونى دا بار ايدى. طوغان اوسمەن يىرلەرون، يور طلارون
و مال طوارلارون تاشلاپ كىتو بولارغا البتە يىك جىڭل اش بولماغان.

— ولار چىت ايلەردى آج و يالانعاچ يوروب بولسادا، دىنلەرن ئىر كەنلەب
طوقۇنى، عبادتلەر دىنلەرن يەشىنەچە قىلونى اوز وطنلارنىدا تۈرۈدەن آرتىق

کورگە ناهەر .

مکە مشرکە رەندان عمر اسەملی بىرىشى بار ايدى . اول يىك غىرتىلى يىك باطىر يورە كېلى بىرىشى بولغان . بو اوز دىپنەدە يىك نق بولوب صحابەلەر گە يىك جىبر تىدرە تورغان بولغان . پۇمبرىمىز اوشبو عمر بىلەن ابو جەھىل نىڭ اىكسينىڭ بىرسى اسلام دىن قبول ايتىسىه ايدى دىب بىك تىلى تورغان بولغان . بولارنىڭ بىرسى ايمانغا كېلىسە ، مسامانلار بىر توسلى ايركىن سولش آلورلار ايدى دىب او بالغان . پۇمبرىمىزداش اوشبو تالەگى قبول بولغان .

بر كۈن عمر مشركە رەندان بىك قىصىت-اولارى و قىزدرولارى بىلەن پۇچ بىر يەزنى او تىردى گە دىب غىيرتالەنوب تىلچىن تاعوب بولغا چقغان .

اول وقت پۇچ بىر يەزنى او زىنەدە صحابەلەر ئىلەن بىلەن بىر گە قرآن او قوب او طرا اىكەن . يىلدا مونى بىر صحابە كوروب «قىيدا باراسىڭ بولاي قلىچ تاغوب» دىكەن . عمر : «محمدنى او تىردى گە بارام» دىكەن . تىكىي صحابە بوكى : «سىن آنىڭ بىلەن بولاشقا نېچىما اوز يانەلارنىڭ بىلەن بولاش ، سەڭىڭ فاطىئە بىلەن كىياوڭ سعىد مسلمان بولدىلار» دىكەن . عمر بونى ايشتكەچ آچووندان يىر تورغا يېتكەن . شوندوق كىاوېنىڭ او زىنە باروب

ایشک قاقغان . تگیلەر عمر ایـکەنلگـن بلـگـهـج آبـدراـشـوب قالـعـانـلـار .

آلار يانينا ايـكـنـچـى بـرـ صحـابـهـدـهـ كـيـلـوبـ بـرـ كـاعـذـگـهـ يـازـلـعـانـ قـرـآنـ آـيـتـلـهـ رـونـ
يـكـلـهـبـ اوـطـرـالـارـ ئـيـكـمـنـ . ئـيـشـكـ قـاغـوـچـىـ عـمـرـ اـيـكـهـنـلـگـنـ بلـگـهـجـ تـگـىـ
صـحـابـهـنـىـ تـيـزـرـهـكـ بـرـ يـيرـگـهـ يـهـشـرـگـهـنـلـهـرـ . عـمـرـ كـرـگـهـجـ بـيـكـ آـچـولـانـوبـ
سـكـلـيـسـيـنـهـ قـيـقـرـنـاـ باـشـلاـءـانـ : « زـرـسـهـ اوـقـوـبـ اوـطـرـهـ اـيـدـكـزـ اـيـنـدـىـ دـيـنـكـىـزـدـنـ
چـقـعـانـ اـيـكـهـنـزـ » دـيـبـ سـكـلـيـسـيـنـكـ چـيـكـهـسـيـنـهـ صـوـقـعـانـ . تـگـىـ يـعـلاـبـ :
« سـيـنـ نـىـ اـشـلـهـسـهـكـ اـشـلـهـ ، بـزـ اـسـلـامـ دـيـنـنـ قـبـ-ـولـ اـيـتـدـكـ . آـڭـارـدانـ
آـيـرـلاـچـاقـ توـگـلـمـزـ » دـيـگـمـنـ .

عـمـرـ آـچـوـونـدـانـ نـىـ اـشـلـهـزـگـهـ بـلـمـهـ گـمـنـ . تـورـاـ تـورـغـاجـ بـوـنـاتـ آـچـوـوـىـ باـصـلاـ
باـشـلاـغـانـ . سـكـلـيـسـيـنـكـ چـيـكـهـسـنـدـهـنـ قـانـ تـامـعـانـنـ ، كـوـزـنـدـهـنـ يـامـعـهـ كـيـكـ يـهـشـ
آـقـعـانـ كـوـدـوـبـ مـرـحـمـتـىـ كـيـلـهـ باـشـلاـغـانـ : « قـاـيـداـ ئـلـىـ باـيـاعـىـ كـاعـذـكـزـ » دـيـبـ
صـورـاـعـانـ . سـكـلـيـسـيـ بـوـكـاـ : « سـيـدـنـ وـشـرـكـسـكـ پـيـچـرـاقـ كـشـيـسـكـ » دـيـبـ
هاـشـداـ يـيرـمـسـهـدـهـ تـگـىـ يـيـكـ نـقـ صـورـاـعـاجـ بـيـزـ گـمـنـ . عـمـرـ كـاعـذـنـىـ آـلـوبـ
قـرـآنـ آـيـتـلـهـ رـونـ اوـقـوـغـاجـ يـيـكـ اـئـرـلـهـنـگـمـنـ . قـاتـ ، قـاتـ اوـقـوـغـانـ . تـيـاعـيـدـاـ
نـعـراقـ اـئـرـلـهـنـگـمـنـ . آخرـداـ : « بـوـ بـرـدـهـ كـيـشـىـ سـوـزـىـ بـولـورـعـاـ اوـحـشـاـمـىـ .

بو شىكىسىز الله تعالى طرفندان يېرىڭىن محمد يالغانچى توگىل، ئېيىمىز
(اشهد ان لا الله الا الله و اشهد ان محمد رسول الله) دىڭەن.

اوى اچنده گى كشىلەر بونى ايشتوب نى اشلەر گە بلەن ئەنلەر.

شادلقلارندان اوينى تكبير تاوشلارى بلهن ياڭوراتقانلار.

مۇندەن صوڭ حضرت عمر، ئېعىزىز و صحابەلەر جىلغان اوىگە كىتەكەن.

صحابەلەر عمرنىڭ قلىچ تاءوب كىلوون كورگوج يىك قورقشقانلار.

ئېعىزىز بولارنى : « قورقماڭىز بىر نەرسەدە بولىمىس . اول ياخشى نىيت

بىلە كىلە » دىڭەن . عمر ئېعىزىز حضورينا كىر گەچە قارشىسىدا تىزلەنۈپ

ايمان كىتىرەن . بوڭا ئېعىزىزده صحابەلەردىن يىك نقشادلانغانلار.

تكبير تاوشلارى بلهن مكە اوراملارون ياڭوراتقانلار.

حضرت عمر يىك عىارەتلى يىك باطىر شى بولوب ، اوز دىنەن مشركىلەردىن

يەشروب توراسى كىلمەن . اول ئېعىزىز حضورندان اسلام دىنەن قبول

قىلوب چقعاچدا كورگەن بىر كشىگە اوزىنىڭ مسامان بولغانلىقىن اعلان قىلوب

بورەن . مشركىلەرنىڭ بوڭا يىك كېفەردى كىتەكەن . يىك قايىرغانلار.

عمر اسلام دىنەن قبول ايتى بلهن مسلمانلار ايركىن صواش آلوب قالغانلار.

بو گوارجا آلار عبادتله رون يە شەرنگىنە قىلا لار اىكەن حاضر ئەشكەرە عبادت
قىلورغا باشلاغانلار .

پىغمەبر و ابو طالىب بىلەن مشركىلەرنىڭ آراسى

بىتونلىرى كېسىلىدۇ .

مكە مشركىلەرى پىغمەبر يەز و صحابىلەر گە دشماڭلەلارنى غايىت درجه دە
آتىدروب اسلام دىنييە آياق چالورغا طىرسالاردا اسلام دىن قبول ايتوجىلەرنىڭ
صانلارى كوندەن كون آرتقانە بارا ايدى . شونلقدان آلار اسلام دىن بىر و
اوچون اىكەنچى تورلى چاراءـا كىشىدىلەر . قىريش باشلىقىلارى او ز آرا
كىڭىشوب ، پىغمەبر يەزنى قانات آستىنا آغان ابو طالىب و آڭىزىيەر گەن
كىشىلەر بىلەن آش يېرىش ايتىمىسىكە ، او لظردانى بولما سقا ، سوپىلە شەممەسىكە ،
فز آلماسقا ، قز يىرىمىسىكە بولدىلار . بو طۈزۈرىدە كعبة اللهغا بىر اعلان
آسوب تويدىلار . شوندان صولىڭ ابو طالىب او زىنە اىيەر گەن كىشىلەر بىلەن بىر
يېرده آيرىم تورا باشلادى .

مۇزرا صحابىلەر دە ، پىغمەبر يەزنىڭ او ز اروغۇندان بولغان مشركىلەر دە بار

ئىدى .

مشركىلەرنىڭ بوندى قرارلارنى بىلگەچ پىعمېرىمىز صحابەلەرغا تانغى دا
جىشىستانغا كوجەر گە قوشدى . بوندان اىك آندا كوجەن صحابەلەرنىڭ
بايتانغى « مشركىلەر پىعمېرىمىز گە دشمالقىلارنى بىر گەنلەر » دىگەن بىر خبر
ايستوب كىرى قايتقانلار ايـكەن . دەزر ايندى بولار تانغى دا كوجەنلەر .

بو مرتبە جىشىستان غە كوجەن صحابەلەر اىر و حاتونلارى بىر گە يوزدهن
آرتق بولغانلار . بولارغا طوغان اوسمەن يېرلەرنىدەن يوردە مالـلارندان
آيرلوب ، چىت يېر گە كىتو يىك آور بولغان . لاكن آلار الله تعالى رضاسى
اوچۇن بو گا تۈز گەنلەر . مىكىدە قالغان پىغمېرىمىز و صحابەلەرنىڭ
شولايوق آلار يانلى بولغان مشركىلەرنىڭ حاللەرى يېگە كە آور بولغان .
آلارغا مشركىلەر بىر نەرسەدە صاتماغانلار . آلارдан بىر نەرسەدە آلماغانلار .
آلارغا قاي وقتلاردا يىك قاطى آجعورغا توغرى كىلگەن . آغاج يافرافلارى
آشاب كېچىنگەلە گەن چاقلارىدا بولغان . بولار شوندى قىسىقىقدا اوچ يىلۇھ
ياقن طورغانلار .

قرىش الوغارندەن بىر ئىچەسینىڭ ابو طالىب و ياقنلارينا بوندى حىسىزلىك

قىانوغە اچىلدى اوشقانى . بولار مشرك بولسا لاردا شفقتلى ، مير حەمتلى و ياخشى كۆڭلى كىشىلەر ايکەن . بىر وقت آلار بىوشكە توزە آلمىيچا ، بىوشنى بىرىدە ، كېبىدە گى اعلان كىاعدن يىرتىپ تاشلا رعا بولغانلار .
بىر كون كېبىدە مشرك كەمەر يىك كوب جىيابا ان وقتىدا بىوتۇنىسى بىر كە بارغانلاردا ، كىاعدىنى يىرتقا لاب تاشلاغانلار . بوندان صوك پىعمېرىمىز و آنىڭ ياقلى بولغان كىشىلەر ئەلەيگى تىصنېيلقدان قوتولوب ، اولدە گىچە خەلق بىلەن قاتشوب معىشت ايتە باشلاغانلار .

قايىعى يىلىسى .

اوшибو ظالم و آورلقدان قو طولدم دىگەندە گىنە پىعمېرىمىز كە تاءىدىا قايىعى كونلەرى كىلگەن . بىر واقىعەدىن صوك او زاق طور مىيچا حضرت ابو طالىب وفات بولغان . اوسلامت چاقدا مكە مشرك كەمەر ئەلەي پىعمېرىمىزنى تىل بىلەن رىجىتىدون اوزا آلماغانلار . اوسلامت بولعاچ اشلەر بىوتۇنىلى باشقا روب كىتكەن . آنى تورلىچە عذبلى باشلاغانلار . ابو لهب بىلەن «عقبە» دىگەن كىشىلەر آڭا كورش كەمەر ايىكەن . بولار اوتكەن بارغاندا آنىڭ ايشكەمەزون پىچراقلار و نېجىسلەر بىلەن بوياب كىيىتە تورغان بولغانلار .

بر وقت پیغمبر یعنی کعبه یاندا عبادت قیلعا ندا عقبه کیلوپ آنی بیک قاتی
بوغان . کعبه تیره سنده بولغان صحابه لهر بررسی ده آنی قوقاروغما باطر چیلق
قیلا آلماعانلار . شول وقت حضرت ابو بکر کیلوپ پیغمبر یعنی تگیله ردهن
آرالاب آلغان . بر وقت پیغمبر یعنی کعبه یاندا نماز او قوب یاتقاندا او شبو
عقبه ، یاڭاعنا صویاغان دویه قانلارن بوزاڭ آرقاسینا کیتروب صالحان .

پیغمبر یعنی شول کوینچى سجدەدە یاتا بیر گەن . صحابا لەردن بو اشنسى
کوروب طورو چیلار بولسادا باروب قانلارنى آلوب تاشلارغما باطر چیلق قیلا
آلماعانلار . شول وقت پیغمبر یعنی قزى حضرت فاطیمە کیلوپ پېچراق
قانلارنى پیغمبر یعنی آرقاسندان آلوب تاشلاغان .

پیغمبر یعنی ایك الوغ دشمانى ابو جهل آڭا يىگەرە كە قاتى جبىر
ایتە تورغان بولغان . اول اى وقت قربش الوغدارى بىلەن بىر مىجلسىدە
اوطرغان چاقدا : « مىن ايرته ھە مىحمد نماز او قوب یاتقاندا او شبو تاش بىلەن
باشن اىزەچە كەمن . او تەرىچە آڭاردان قوتولوب بولماس ايندى » دىگەن .

ايىرتهسى كون اول پیغمبر یعنی نماز او قوب یاتقاندا ئەلىگى زور تاشنسى
کوتەرۇپ پیغمبر یعنی گە تابا بارا باشلاغان . مشركىلەر بۇنى راحىت لە نىشوب

ۋوانوب قاراب تورغانلار . ابو جهل پىغمېرىمۇز گە ياقـ_لاشـا باشـلاعـاج ، كىنـهـتـدـەـن بـىـكـ قـاتـىـ قـورـقـوبـ قولـدانـ تـاشـىـ توـشـوبـ كـيـتـكـەـنـ . اوـزـىـ بـورـلـوبـ تـيزـرـەـكـ قـاـچـقـانـ .

حضرت ابو طالب وفات بولوب ئوزاقدا اوـتـمـهـ گـەـنـ ، پـىـغـمـېـرىـمـزـنـىـكـ حـاتـوـنىـ حـضـرـتـ خـدـيـچـەـ دـهـ وـفـاتـ بـولـعـانـ . شـولـايـ اـيتـوبـ پـىـغـمـېـرىـمـزـ گـەـ قـايـعـىـ اوـسـتـيـنـهـ قـايـعـىـ كـيـلـگـەـنـ . حـضـرـتـ خـدـيـچـەـ يـىـكـ عـقـلـلىـ خـاتـونـ بـولـوبـ ، پـىـغـمـېـرىـمـزـنـىـ هـرـ وقتـ جـواـتاـ ، آـنـكـىـ كـوـڭـانـ كـوـتـهـرـهـ تـورـغانـ بـولـعـانـ . شـوـڭـاـ كـورـهـ بـونـكـ وـفـاتـ بـولـوـيـناـ پـىـغـمـېـرىـمـزـ چـيـكـسـىـزـ قـايـعـرـغـانـ . اوـشـبـوـ حـضـرـتـ ابوـ طـالـبـ بـلـهـنـ حـضـرـتـ خـدـيـچـەـ وـفـاتـ بـولـعـانـ يـىـنـىـ صـحـابـهـلـهـ قـايـعـىـ يـىـلـىـ دـىـبـ آـنـاعـانـلـارـ .

پـىـغـمـېـرىـزـنـىـكـ طـائـفـقاـ بـارـوـوـىـ وـ اـسـرـأـ وـاقـعـهـسىـ .

ابـوـ طـالـبـ وـفـاتـ بـولـوبـ مـكـهـ مـشـكـلـهـرـىـنـىـكـ جـبـ وـ ظـلـمـلـارـىـ يـىـكـ آـرـتـوبـ كـيـتـكـەـجـ ، پـىـغـمـېـرىـزـ عـمـ مـكـهـ گـەـ يـاقـنـ طـائـفـ شـهـرـىـنـهـ توـشـدـىـ . طـائـفـ عـرـبـلـهـرـىـ مـكـهـ عـرـبـلـهـرـىـنـهـ دـشـمـانـ بـولـعـانـقـدـانـ ، پـىـغـمـېـرىـزـ عـمـ آـلـارـنـىـكـ اوـزـ قـانـاتـ آـسـدـاـزـدـىـنـ آـلـوـلـارـونـ وـ اـسـلـامـ دـىـنـ فـبـولـ اـيتـولـهـرـىـنـ اـمـيدـ اـيـتـهـ اـيـدىـ .

شونلقدان اول زید بن حارنه بلهن مکهنى تاشلاپ طائفى كيتدى .

لakan طائف عربىلەرى يېعېبر عەم نى يېڭى ناچار قارشى آلدىلار . اسلام دىنىن قبول اىتو قايدا ، آڭا ناچار سوزلەر ئىرعتىدىلار : « مىكە خىلقىن آزدرووڭ يېتىمە گەن ، ايندى بىزىدە آزدرماقىچى بولاسكىمى ؟ » دىدىلەر .

شونلقدان يېعېبر عەم يېڭى اميدسزىلەنوب طائىفەن چىوب كيتدى .

شهردىن چقۇان چاقدا مالاي شالاي و يەش يېڭىنچە كىلەر آلارنىڭ آرتىلار -
دان تاشلار بەرۇب آلارنى آلتى چاقرمۇن قدر قووا باردىلار . زيد بن حارنه
يېعېبر عەم گە تاش تىدرەس اوچون آننىڭ آرتىدان آنى صافلاپ بارا ايدى .
شول وقت زيد بايتاق يېرنىدەن يارالاندى . يېعېبر عەم فىكىدە مىبارك
او كىچەلەرى جراحتىندى . و كەوشلەرى قان بىرلەن طولدى .

مكە گە جىتهر آلدندان يولچىلار بىر يۈزم باقىچىلىق يانىدا حال جىيىسارعا
او طرىدىلار . بىر باقىچا مكەننىڭ ايڭى بىر توغان الوغ كىشىلەرنىڭى اىكەن .
آلار يېعېبر عەم ذى موندى حالىدە قالغانلىق كورۇب آنى قۇزانغانلار ،
آڭا بىر قوللارى آرقلى بىر صالحوم خرمە يېڭىلەر گەنلەر . يولچىلار اوش - بىر
يۈزمى آشاب بىر قدر حال جىغانلار . يېعېبر عەم مكە گە بىر كۈنچە - گەن -

گرور گه قورقuan . شوناقدان اول مکه نـاـث الـوـعـلـارـنـدان بـوـلـعـان «مـطـعـمـ بنـعـدـی» اـسـمـلـی بـرـ کـشـیـگـهـ اـیـاـچـیـ یـیـبـهـ رـوبـ اوـزـوـنـ قـانـاتـ آـسـتـیـنـاـ آـلوـنـ اوـنـنـگـهـنـ . مـطـعـمـ پـیـعـمـبـرـ یـمـزـنـثـ اوـنـنـچـنـ قـبـولـ اـیـدـکـهـنـ .

اوـغـلـالـارـیـ وـ یـاقـنـلـارـیـ بـلـهـنـ قـارـشـیـ چـعـوبـ آـنـیـ اوـبـینـهـ قـدـرـ اوـزـاـقـانـ .

شـوـلـایـ اـیـتـوـبـ پـیـعـمـبـرـ عـمـ بوـ قـوـرـقـنـجـدـانـداـ قـوـتـوـلـعـانـ . پـیـعـمـبـرـ عـمـ مـطـعـمـ بنـعـدـیـنـثـ اوـشـبـوـ یـاـحـشـیـاعـنـ هـهـرـ وقتـ اـیـسـنـدـهـ طـوـتـاـ تـوـرـعـانـ بـوـلـعـانـ .

بوـنـدـانـ صـوـكـ اللهـ تـعـالـیـ پـیـعـمـبـرـ عـمـ گـهـ بـرـ اـشـ کـوـرـسـهـ تـکـهـنـ : آـنـیـ جـبـرـائـیـلـ فـیـرـشـتـهـ بـرـ تـوـنـ مـکـهـ دـهـ گـیـ کـعـبـةـ اللـهـدـنـ آـلـوـبـ کـیدـتـوـبـ ، قـدـسـدـهـ گـیـ «مـسـجـدـ اـقـصـیـ» نـیـ کـوـرـسـهـ تـوـبـ قـاـیـتـارـعـانـ . بوـ وـاقـعـهـ بـرـ تـوـنـ أـچـنـدـهـ بـوـلـعـانـ . بوـ کـماـ «اسـرـاـ وـاقـعـهـ سـیـ» دـیـلـهـرـ . بـزـنـکـیـپـهـ «کـیدـچـنـ یـوـرـتـوـ» دـیـگـهـنـ سـوـزـدـرـ .

پـیـعـمـبـرـ یـمـزـ بوـ حـالـنـیـ خـاتـعـهـ سـوـیـلـهـ گـهـجـ ، مـشـرـکـلـهـرـ اـشـانـمـاعـانـلـارـ .

آـنـکـارـدـانـ کـوـلـگـهـنـلـهـرـ «بـرـ تـوـنـ أـچـنـدـهـ بوـ قـدـرـلـیـ یـیـرـ گـهـ بـارـوـبـ قـاـیـتـوـ بـوـلـاـ تـوـرـعـانـ اـشـمـیـ صـوـكـ» ، بوـ کـماـ کـمـ اـشـانـوـرـ دـیـبـ بـلـهـ سـلـکـ ؟ » دـیـگـهـنـلـهـرـ .

پـیـعـمـبـرـ عـمـ آـلـارـغاـ یـوـرـ گـهـنـ بـیـرـلـهـرـنـ ، کـوـرـ گـهـنـ اوـرـنـلـارـوـنـ بـرـ بـرـ سـوـیـلـهـبـ چـقـعـانـ . یـوـلـدـاـ کـوـرـ گـهـنـ کـارـوـانـلـارـوـنـ ، آـلـارـنـثـ قـاـیـچـانـ مـکـهـ گـهـ کـیـلـوـبـ

گره چکلهرن ، آلدا نیندى دواه بولغانلىقىن بىر سوئله گەن . پىغمېبرىمەز
ئەيتىكەن روشىدە و اول ئەيتىكەن و ئۆزدە كىردا كىرىپا كىلەرنىدە دوام ايتىكەنلەر .
قاتقا نلاڭار . شولايىدا آلار ھمان او زلەرىنىڭ كىرىپا كىلەرنىدە دوام ايتىكەنلەر .

مدينه عربلەرىنىڭ اسلام دىن قبول ايتولەرى .

عرب خاقى مشركىلەر بولسا لاردا او زلەرنى ابراھىم و اسماعيل پىغمېرلەر
دىلىتىدە مۇز دىب يورىلەر ، آلار بنا قياعان كعبة اللهنى بىك حرمت ايتەلەر ، آنى
بىك ئىزگى او دون دىب تازىلار . ھەم ھەر يىل ذوالحجە آيندا عربستاننىڭ
تۈرىلى يېرنىدەن اون مكەنلەرچە خلقىلار آندا عبادتكە جىيداللار ايدى .

محمد عليه السلام مونه شول حاجىلارنى بىر دە كوزىزىن أچقىندىرىسى ، اسلام
دىنинه او ندى ايدى . محمد عليه السلامنىڭ پىغمېر لەگىنە اون يىل دىكەن دە
مكەن ئاش شەمال طرفىدا مدينه دىكەن شەردىن آلتى كشى حىجىگە كىلدىلەر .
پىغمېر عەم بولارنى بىر دە او چراتىپ دىنگە او نددىدى مدينىتىدە بايتاقۇن بىھە و د
خلقىدا طورالار اىكەن . آلار او زا قلامى ابراھىم پىغمېر نسانىدەن بىر پىغمېر
كىلەچەك دىب سوئله نەلەر ئىكەن . ئەلەگى عرالەر : « توقتا ئەلى . بىھە و دلەر
سوئله گەن پىغمېر شوشى بولما سون . بىز بۇنىڭ دىن قبول ايتىپىدەن » دىب

اسلام دینن قبول ایتکه نلهر . ایکنجهی ال مدنی خلقندان اوں ایکى کشى حججگە کیلگە نلهر . بـ لار اچنده ارتکـن يىل اسلام دینن قـبـول ایـتـکـنـ کـشـىـلـهـ رـدـهـ بـولـعـانـ .

پـعـمـبرـیـمـزـ بـولـارـنـیـ بـرـ تـاـوـاقـ آـرـاسـنـداـ اوـجـراـتـوبـ دـيـنـگـهـ اوـنـدـهـ گـهـنـ . بـولـارـ قـبـولـ اـیـتـکـهـ نـلـهـرـ . بـولـارـ قـاـيـتـقاـجـ مدـيـنـهـ خـلـقـنـ اـسـلاـمـ دـيـنـيـنـهـ اوـنـدـهـ بـايـتـاقـ کـشـىـلـهـ رـنـیـ اوـزـلـهـرـنـیـ اـیـهـرـتـکـهـ نـلـهـرـ . بـيـعـمـبرـیـمـزـ بـولـارـ بـلـهـنـ مدـيـنـهـ گـهـ «ـمـصـبـ بنـ عـمـيرـ» اـسـمـلـیـ بـرـ صـحـابـهـنـیـ قـرـآنـ اوـقـوـتـوـ وـ دـيـنـ اوـگـرـهـتـوـ اوـجـونـ بـيـهـرـ گـهـنـ بـولـعـانـ .

اوـچـنـچـىـ يـلـدـهـ حـجـجـگـهـ مدـيـنـهـ عـرـبـلـهـرـنـدـهـنـ يـىـكـ كـوبـ کـشـىـ کـيـلـگـهـ نـلـهـرـ . بـولـارـ اـچـنـدـهـ مـسـلـمـاـنـلـاـرـد~ يـىـكـ كـوبـ بـولـعـانـ . بـولـارـ حـجـ عـبـادـتـلـهـرـنـ قـيـلـوبـ بـتـرـ گـهـجـ ئـلـيـگـىـ تـاـوـاقـ آـرـاسـنـداـ پـعـمـبرـیـمـزـ بـلـهـنـ کـورـشـکـهـ نـلـهـرـ . بـيـعـمـبرـ عـمـ آـلـارـغاـ اوـزـينـىـثـ مدـيـنـهـ گـهـ کـوـچـهـرـ گـهـ بـولـعـانـعـانـ ، صـحـابـهـلـهـرـنـدـهـ شـونـدـهـ کـوـچـرـدـ گـهـ تـلـهـ گـهـنـلـگـنـ آـكـ عـارـقـانـ . بـولـارـ باـشـ اوـستـىـ دـيـبـ قـبـولـ اـیـتـکـهـ نـلـهـرـ . هـمـدـهـ کـوـچـوـبـ بـارـساـ آـنـىـ دـشـمـانـلـاـرـدـانـ صـاـقـلـارـغاـ سـوـزـ يـىـرـ گـهـنـ . لـهـرـ . شـونـدـانـ صـوـكـ مدـيـنـهـ گـهـ قـاـيـتـوبـ کـيـتـکـهـ نـلـهـرـ .

بۇندان صوڭ پىغمېرىمىز صحابەلەر گە مدینە گە كۈچەر گە قوشقان .

شۇنلۇدان آلار بىرمىم سەرەم قاچوب پۇصوب مدینە گە كېتىھ باشلاغانلار .

شولاي ايتوب بىتونلەي كۈچوب بىتكەنلەر .

مكەدە بارى پىغمېرىمىز ، حضرت ابوبکر و حضرت علی بىلەن عائىلەلەرىيگەنە

قالغان . صحابەلەر البتىھ مال طوارلارن آلوب كېتىھ آلماغانلار .

يورت و يىرلەرن صانا آلماغانلار . شول كۈنجە تۈرۈپ قالغان .

مدینەدە گى صحابەلەر بولارنى يىلگى ياحشى قارشى آغانلار .

بولارنى اوز اوپىلەرىنە اوزانىشدىغانلار آشاتقازانلار ، اچر گەنلەر ، كىيچنور گە

كىسبەلەر تابوب يىر گەنلەر . مكەدەن مدینە گە كۈچوب بارغان صحابەلەر گە

«مەهاجرلەر» دىرلەر . بىزنىڭچە «كۈچۈچلەر» دىيگەن سوزدر .

توب مدینەلىك بولاعان صحابەلەر گە «اىنصار» دىرلەر بىزنىڭچە «ياردەم

يىر و چىلەر» دىيگەن سوزدر . بولاد پىغمېرى عەمنى و صحابەلەرنى اوز

يىرلەرىنە قبول ايتتوب آلارعما ياردەم كورسەتكەنلەرى اوچون شولاي

آغانلار .

پىيەمپەرلىز نىڭ مدینەگە كوچۇسى .

مدینە شەھىزدە اسلام دىنەنىڭ تارالوب باروون، صحابەلەرنىڭ دە آزىدە كوچوب بىتكەنلەرن كوروب مكە مشركىرى يىك پوشۇنا باشلاغانلار . «بولاي آوز آچوب تورۇرغا يارامى، تىزىرىك بىر چارەسەن كورور كە كېرىكە، محمدىدە آندا كوچوب كىتە قالسا اشىھەر بىكەرەك چىتەنەشىور، آندا آلار كوچەبۇرلەر قوتلەنۈرلەردە سوڭىدان بىزنىڭ باشىمىزغا بىلا» بولۇرلار «دىكەزىلەر . هەم تىز اوڭ الوغ كشىلەر بىر كە جىيلوب بىر كېڭىش مەجلىسى ياصاغا زىلەر .

سوز پىيەمپەرلىز توغرىسىدە نىندى چارەگە كىرسىۋەتىدا بولغان . تورلى كشى تورلى فىكر يىان ايتىكەن : «آنى سوروب بىر رور كە كېرىكە» دىيىوچىلەردە بولغان «زىندانغا صالحورغا كېرىكە» دىكەن كشىلەردە بولغان . بىكەرە كەدە موافق فىكر تابغان . ادل «قرىش قېباھسىزەن ئون اىكىي اروعنىدان بىرەر بىگەت صايىلاب آلىقىدە، آلار محمدىزىڭ ئوين قاماب آلسۇنلار . ئول اوپىدەن جىقعانىدە عنە بىردىن قلىچلارى بىلەن چابوب او تورسونلەر . شولاي ايتىكەن نىدە محمدىنى ياقلاپ صواعشىرغا بازنىچىاق قىلوچىلار بىولماس» دىكەن، شول

قرادنى شول كىچ اوق اورىنينا كىترور گە بولغانلار .

مكە مشر كله رينڭ اوشبو قرارلارن جبرايل فيرشته شوندوق پىعمېرىمىز گە اير شدر گەن . ھەم دە تىزىرەك مدینە گە كوچەر گە قوشقان . پىعمېرىمىز اوزى بلهن حضرت ابو بىكرنى آلوپ كىتو اويندا اىكەن . اول شوندوق آنڭ اوينە باروب مىئىنى آكىغۇرتقان . ھەم آڭا حاضرلەندۈر گە قوشقان . حضرت ابو بىكر يول اوچون اىكى دويىھ سېمىرتوب طورا اىكەن . شولارغا آتلانتوب كىتمە كىچى بولغانلار . حضرت ابو بىكر ئاش عائىلەسى شوندوق يول كىرەك - مەرون ئەزدى باشلاغانلار . پىعمېرىمىز آونلە كىلور گە بولوب قايتوب كىيىت - كەن . بو جمعە كىچەسى ايدى . قارانعى توشو بلهن اون اىكى تازا جىگەت قورالا دون تاغوب پىعمېرىمىز ئاش اوين قاماب ئالغانلار . اويدە پىعمېرىمىز بلهن حضرت على گەن بولغان . پىعمېرىمىز آڭا اوزىنڭ حضرت ابو بىكر بلهن مدینە گە كوچەچە گەن ، اوز اورىنينا آنى ياتقروب فالدرا جاعن بلدر گەن .

حضرت على اوزىنه اوام قورقنجى بولا توروب پىعمېرىمىز ئاش سوزن قبۇل ايتىكەن . تون اورتاسى يەتكەچ پىعمېرىمىز اورىنينا حضرت علينى ياتقروب اوزى يابنا تورغان كىيم بلهن يابقاىزىه اويدەن چىعارغا بولغان . شول وقت الله

ئىملى ئاڭ قدرتى بىلەن تىكى جىگتىلەر آياق اوستى كويىنە بارسى دا يوقۇغا
قالغان بولغانلار . شول آرادا يعىمىرىمىز واذا قرات القرآن جعلنى يېنىك و
ئين الذين لا يؤمنون بالآخره حجاها مستورا آيتىن او قوب اوينىدەن چىغوب
حضرت ابو بكر گە بارغاندا، آندان اىكەولەشوب آرتقى ايشكىدەن چىغوب
كىتكەنلەر . حضرت ابو بكر او زلەرىنە يولباشىچىلىق قىلوب مەدىنە گە بارو
اوچون بر عربى (عبدالله بن اريقط) ياللاپ دويمەلەرنى شوڭا تابىرغان .
و اوچ كونىدەن صوكى مەك، گە آلتى چاقىرم يىردا «ئور» دىكەن تاوغما آلوب
باررغان قوشقان ئىكەن . شونقىدان آلار حضرت ابو بكر اوينىدەن چىغوب
ئەيدىگى «ئور» تاۋىنا باروب آندا بر غار شريف كە كروب يەشنىڭەنلەر .
حدايىڭ قدرتى بىلەن غار شريف آلدندىا بر آغاچ ئوسكەن و ئورمە كوج آو
فورغان و اىكى كوگەرچن كىلوب اويا ياساب يەمە مورقا سالغانلار . غار
هاىندىا لىذلى بىر چىشمە چىقغان .

مونا بىر وقت تاك آتا باشلاغان . اوينى قاماغان مشرك جىگتىلەرى صىرسىزلىق
بىلەن يعىمىرنىڭ چىعوون كوتە باشلاغانلار . ياقترا باشلاغان خلق يوقۇلارندان

توردوب چعا باشلاغانلار . پىعمېر ھاماندا يوق . يارق بورقىدان ، تەرەزەلەردىن قاراغانلار . لەكىن پىعمېر اورنىدە يوتلاپ ياتقان حضرت عالىيلىنى كوروب طېچلانغانلار . آحردا بولار « ئەيدە گۈز ، كىروب اشن بىتىرىك ئىندى » دىب اوىگە كر گەنلەر . نى كۆزلەرى بىلەن كورسوناھەر ، پىغمېر توشه گەندە حضرت علی ياتا . آڭاردان پىغمېرنىڭ قايدا كېتىكەنلەك صوراب جواب آلماعاج ، آنى يىك قاتى قىناب تاشلاغانلار . شوندان صوك آنىڭ بىلەن كىوب بولاشوب تورمېچا ، مسئلەنى خلقىدە آڭمارتوب قيافە — قومىدە از تابو علمىن بلوچى كشىلەرنى جىيوب پىغمېرىمىزنىڭ آرتىدان ۋووارغە يېر گەنلەر . مكىدە هېچ بىر اوينى قالدرماغانلار ، تىكىشىر ووب چقغانلار . پىغمېرنى ئولى كويىنچە ، يادىسى تىرىلەي كېتىر وچى كشىگە زور مكىافات يۇز دويمە بىرەچە كەلەرون سوپىلە گەنلەر . شولاي ايتوب پىغمېر بىلەن حضرت ابو بىكرنى اوچ كون ئۇزىلە گەنلەر . شول وقتىلارده آلار ئەلىگى ئور تاواينىدا ئەللە نېچە مرتبە بارغانلار . آندا بارغان صابىن : « ئەى ، موندى يىارىدە كىشى ياتامى صوك ؟ » دىب كىرى بورلوب كىته تورغان بولغانلار . حضرت ابو بىكر مشركەلەرنىڭ آياق تاوشىلارنى ايشتىدى ايسە غایىت دەرەجەدە قورقا ، قايىرا تورغان بولغان .

پىغمېرىز آنى «قايى-عىرما بىز گە الله ياردەم اىستەچەك» دىب يوباتا تورغان بولغان . مشركىلەر اوچ كون بويىنا ئىزلەب فائىدا چىمىاعاچ اميد ئوزوب ، ازىزىدەن توقاتغانلار .

پىغمېرىز بىلەن ابو بىكىر اوچ كون بويىنا شول غار شريفىدە ياتقانلار ، حضرت ابو بىكىرنىڭ بر اوغلى ھەر تون بولار يانىنە باروب مشركىلەرنىڭ نى اشلە گەذ - مىكلەرون سوپىلى ، و آنلارغا آزق اىتە تورغان بولغان ، حضرت ابو بىكىرنىڭ قىولى «عامر بن فهيرە» كەوتوب اور گەن قوبالارون شول يېرىدە يورتوب تىكىننىڭ آياق ئىزلەرن بىعالىندرا طورغان بولغان . اوچ كوندەن صوك ئەلىكىي بولباشىرى عرب دويىلەرنى نور تاوينا آلوب كىيلەنەندە پىغمېرىز ابو بىكىر ، ھەم ابو بىكىرنىڭ قولى عامر بن فهيرە دويىلەرگە منگاشوب يولۇا چقىغانلار .

شولاي ايتوب بولار بىر قدر يىر كەنلەر . بولارنىڭ خېرى نىچەكىدر «سرا» دىگەن بىر مشركىكە ايشتلىكەن . اول زور مکافات آلاسى كىلوب تىزىدەك قوراللارن تاقغاندا يو گروك آنقا منوب بولارنىڭ آرتىلارندان توشە - كەن . يولدا حضرت ابو بىكىر قورقووندان ھەر وقت آرتىينا ئەيمەنلەنوب قارى بىكەن . پىغمېرىز يەڭى طېچقىنا قېچىرۇب قرآن اوقوب بارا ئىكەن .

حضرت ابو بکر سراقه ئاش آرتلارندان توشكىانلىگەن كوروب پىعمېرىمەز گە : « خراب بولدىق ، ئەنەن آرتمىزدان توشدىلەر » دىكەن . پىعمېرىمەز بۇڭا : « قورقما طنجىچى بول ، اللە تىعالي بىز گە ياردەم يىرر » دىكەن . سراقه مسافىير لەر گە ياقنلاشا باشلاغانچ آتى آبونا ، سورونە ، آياقلارى يىر گە باتا باشلاغان .

سراقه آتنى قىستابدا قاراغان ، صوغۇبىدە قاراغان ، لەكىن آت ھاماندا سورونە ، ھاماندا باتا اىكەن . شوندان صوڭ سراقه : « آخرى مىڭىا مەممەذىڭ بىد دعاسى توشه ، اش خراب ؟ تىزىزەك موڭاردان عفو اوتنور گە كىرەك » دىيە باشلاغان . ٩٥م شوندوق آلارغا : « توقتاڭىر مىن سىز گە تىميم ، امین اولكىز » دىكەن . شوندان صوڭ مسافىيرلار توقتايالاڭار . سراقه شول وقت پىعمېرىمەز - دەن عفو اوتنىڭەن . پىعمېرىمەز آڭا مىرىتى كىلوب عفو اىتىكەن . ٩٥م دە آڭاردان اوزلەرن ازىز گەن كېشىلەر گە ، ئەيتىم - ون اوتنىڭەن . سراقه پىعمېرىمەزنىڭ اوتنىچىن قبول ايتىپ ، يولدا آلارنى ازىز گەن كېشىلەر گە : « يوقعا يورمه گۈز ، اول ياقدا بىر كېشىدە كورنىمى » دىب كىرى قايتارغان . پىعمېرىمەز سراقه ئەيركىنلىك تىلەپ مىسلمانلىق ئارقاسىدا بىر وقت سىن ایران شاه ئەنلەش قولاندە ئى بەلەز گەن كېيەرسىن دىب بىشارت يىر گەن و چىلاپىدە ٢٤ يىل صوڭە

حضرت عمر زماقىدا ایران مملکتى مساماذا لار قولىنىه كروپ پىغمېرىمىزنىڭ
بشاراتى اورنىنىه يېتكىرلەكەن. ایران شاهىنىڭ بلهزگى آنوب سراقة غە يەرلەكەن.

مدينه خلقينىڭ پىغمېرىنى قارشى آولارى .

صىحابەلەر مىكەدن مدينه گە كوچوب بارغاج، مدينه خلقينىڭ كوبسى
اسلام دىن قبول ايتىكەنلەر. ايسكى دىنده قالغان كشىلەر يىك آزايعان.

شۇنلقدان مدينه بىر اسلام شهرى دىب نەيتورلىك بولغان. مدينه خلقى
پىغمېرىمىزنىڭ يولغا چقغانلۇن ايشتكەج ھەر كون آنى قارشى آلو اوچون شهر
طىشىنە باياناق يېر گە باروب تورالار اىكەن. كوتوب، كوتوب يولچىلار
كورنەمە گەج كىرى قايتوب كىتەلەر اىكەن. مونا بىر كون بولارغا قىدرلى
قوناقىدار كورنە باشلاغانلار. بولار شادىقلارندان نى اشلەر گە بىلمىچە آلارغا
قارشى باروب، آلارنى ئەيلەندىروب آلغانلار. ايسەنلەشكەنلەر. حال احوال
صوراشقانلار. شولاي ايتوب آلارنى چولعاب آلوب مدينه گە يونەلگەنلەر.

پىغمېرىمىز طوغىريدان توغرى مدينه گە كرمىچە آڭا اوچ چاقىرم چاماسى
براققىدا بولغان «قبا» آولىنا بوروانان. قبا خلقى بوتونىسى اسلام دىن قبول
ايتىكەن يولغانلار ئىدكەن. آلار پىغمېرىمىزنىڭ اوزلەرىنىڭ قوناق بولوب

توشۇوينه چىكىسىز شادلانغانلار. مسافىرلەرنى ئىچك قدر و حرمت اىتەرگە بلەمە گەنلەر. آلارنى اورمە گەن بىر گە او طور تماغانلار. پىغمېرىمىزنىڭ قباعا كېلوب توشۇوى، پىغمېرىلىكىنىڭ اون اوچىنجى يەندە، ربىع الاول آيىنىڭ سىكىزندە، دوشەنبە كون بولغان. ميلادى بىلەن حسابلاغاندا بو كون ٦٢٢ فچى سىيىتە بىر فەتكە ١٧ سەنە توغرى كىلەدر. پىغمېرىمىز قبا آولاندا دورت كون قوناق بولغان. شول وقت اول آندا بىر مسجد بىنا ايتىدۇ گەن. او شبو مسجد اهل اسلام طرافىندان اىلە باشلاپ صالحان مسجدىدەر. آڭا «قبا مسجدى» دىلەر.

يىشىنجى كون پىغمېرىمىز مەدîنە گە يۈنە لىگەن. بو كون جمعە كون اېسکان. بولدا اول بىر محلەدە باشلاپ جمعە نمازى او قوغان. بو اسلام تأريخىنە بىنچى مرتبە او قوغان جمعە نمازى دور. پىغمېرىنىڭ كېلووينە مەدîنە خلقىدا شادلەنە ئايگى چىكى بولغان. بالاalar شادلەقلارندان پىغمېرىنى ماقتاب شعرلەر ئىتكەنلەر. مەدîنە گە كېلوب كرو بىلەن ھەر محلەنڭ الوغىلارى پىغمېرىنى او زلەرنى توشۇرۇر گە تىلە گەنلەر. ھەر كىم دويەنىڭ تىز گىتنەن طوتوب «اي رسول الله، بىز گە توشىنى، بىزدى قوناق بولسانا» دىيە طورغان

بۇغا انلار . پىغمېرىمز بولارغا «دویهنى اوز اخ提ارىنە قويىڭز» ، اول قايدا
چو كىسە يىن شوندا توشه رمن «دىگەن» . بىر وقت دویه «ابو ایوب» اسىمىلى
بىر صحابىنىڭ اوپى طور سينا بىر اندر لقعا چو كىكەن . شوندان صوك پىغمېرىمز
توشوب «اىشأ الله اور نمىز شوشى بولور» دىگەن . دویهنىڭ موندە كېلوب
چو گۈوى الله تعالىنىڭ ئەشكەر تۈرى بىلەن بولغان ايكەن . شول وقت
حضرت ابو ایوب پىغمېرىمزنىڭ نەرسەلەرن اوز ئويىنه آلوب كىتكەن .

شۇنقا دان پىغمېرىمز آنڭ اوينىدە قوناق بولغان ، «اسعد بن زرارە» اسىمىلى
بىر صحابى دویهنى جىتە كلهب اوز ئويىنه آلوب كىتكەن . شولاي ايتوب دویه
آڭاردا قوناق بولغان . پىغمېرىمز ئوزىنە اوى صالح كر گەزىچە حضرت
ابو ایوبىدە قوناق بولوب قالغان . پىغمېرىمزنىڭ مدینە گە كىلوب توشۇرى
دېيم الاولنىڭ ۱۲ سنندە جمعە كون ايدى . بۇ وقت اول ۵۳ يەشىنە بولوب ،
پىغمېرىڭىنە اون اوچ يىل بولغان ايدى . پىغمېرىمزنىڭ مدینە گە كوجۇپ
كىلۇرى عايت زور واقعەدر . چونكە بوندان صوك اسلام دىنىنى كوج و قوت
آلوب ، قىامتىكە قدو دوام اىتەچەك بىر دىن بولوب قالدى . شوننىڭ اوچون
اھل اسلام اوزلەرىنىڭ تائىرەخالارنى اوشباو «ھجرت» واقعە سنندەن آلوب

حساب ایتاله ر.

مدینه گه کوچکه چ.

مدینه خلقی رسول الله و صحابه له رون غایت ده رجه ده یا حشی فارشی آلوب آلانی بیلک نق حرمت ایتدیله ر. پیغمبر یعنی اوزی «ابو ایوب» اوینده قوناق بولسادا باشقا صحابه له ر بو گما غنه قناعت ایتمیچه هر کون آڭا نه لله نی قدر آش صو بیبه رده له ر ایدی. مکه دهن کوچکه ن صحابه له ردان هر ېرسى توب مدینه لەك صحابه له ر دهن برسینه ئىورتىنە تو شدى. تگىلەر بولار بله ن هر نه رسە نی اور تاقلاشا لار، بیرلەرن كىسوب بیرلەر، جىمەش باقچا لار بولوب بیرلەر، مال طوار لارن آيروب بیرلەر ایدی.

انصار بله ن مهاجر لەر آراسىدە دوستىق شول ده رجه ده ايدى يكى قاي بىر اىكى حاتونلى صحابه لەر حاتونلارىنىڭ تامىگەن طلاق ايتوب دوستلارينا نىكا حلaza - درماق بولالار ایدی.

پیغمبر یعنی مدینه گه كىلو بله ن بىرىشى بىر كشى بىر روب مکه ده قالغان عائىلە سى آلدەسى. حضرت ابو بكر ئازى عائىلە سى ده پیغمبر یعنی عائىلە سى بله ن بىر گە كىلدى. پیغمبر یعنی زنىڭ اويندە يوقلاپ قالغان حضرت عەلى ده او زاقلام پېچـا

مدينە گە کيلوب يىتدى . اول مشرکله ردهن قاچوب چعوب مدينە گە ج. ١٩٤ و
كىلگەن و يولدا يىك كوب مشقىلەر كور گەن ايدى . يىع بريمىز مونى
كور گەج قىغانوب يعالاب جىيەردى . بوندان سولك مكىدە مشرکله رنىڭ
قوللارندە طوتقۇن بولوب طورغان يىك آزغۇنَا صحابەلەر قالوب ، باشقا_الاري
بۇنىسى مدينە ده اورناشىدیلار . مدينە ده آلارغا ھىچ كىمەن قورقۇچ بولماي ،
دىنلەرن طوتودن عبادتىلەرن قىلۇدن بىر كىمە طىبىيا آلمادى . خېشستانعا كوچب
كىتكەن صحابەلەرنىڭ بايتىاعىسى دا يىع بىر و صحابەلەرنىڭ مدينە گە كوجولەرن
اىشتىكەج آندا كوچوب باردىلار . قالغانلارى آلتى جىيدى يىلى اوتكەن نىچە
كوچوب قايتدىلار .

يىع بىرمىز مدينە گە كوچوب كىلو بىلن ئەليگى دويھ چو كەن اورنعا مسجد
صالدرى باشلادى . مسجدنى صحابەلەر بۇ توپسى بىر ئەلەشوب صالالار .
يىع بىرمىز اوزىدە اشكە قاتناشا ايدى . مسجد كە ترە توب يىع بىرمىز اوزىنە
ئۇىدە صالدردى . اوشبو مسجد غايىت حرمەلەو بىر مسجددر . اول حەزرگى
كوندەدە بار . لاكىن ئەلە نىچە مرتبە توزەتلەگەن و زور اىتلغان ايندى .
مكەدە وقت يىع بىرمىز و صحابەلەرعابىر گە جىيلب جماعت بولوب نەماز

او قورغا ممکن تو گل ايدي . حهزر ايندى آلار او شبو مسجد كه جييلوب
بىش وقت نمازنى جماعت بولوب او قى باشلادىلار . بوڭارچا آذان ئەيتوده
يوق ايدي . مدینە گە كىيلوب ، مسجد صالحىو بلەن پىغمېرىمىز حضرت بلال
نى مؤذن لىك كە يىلگەب هەر نماز اوچۇن آڭاردان آذان ئەيتدرە باشلادى .
ممکەدە وقت جمعە نمازىدە او قو يوق ايدي . مدینە گە كىيلوب اهل اسلام
پىغمېرى جمعە نمازن ئىڭ باشلاپ قبادان مدینە گە كىاشلى يولدا او قوغان ايدي .
رمضان روزەسى ، زَكَات و عشر كېك عبادتىلەر دە مدینە گە كىيلگەچ فرض
بولدى . ايىكى عىبد نماز لارىدە مدینە گە كىيلگەچ كىنە او قولا باشلادى . قرپان
چالو ، فطرە صدقەسىن يىرودە مدینە دە گىنە باشلاندى .

پىغمېرىمىز مدینە گە كوچوب كىيلو بلەن شول تىرەدە گى خلقەلارنى دىنگە
اوندى باشلادى . شولاي اىستوب بايتاق كىشىلەر اسلام دىلن قبول اىتمىلەر .
مدینە گە ياقىن بايتاققا نا يەھودىلەر دە طورالار ايدى . پىغمېرىمىز آلارنى دا
دىنگەدە اوندە سەدە قىبول اىستوجىلەر آز بولىدى . شەوندان سۈك
آلارنى اوز اير كەرنىدە قالدروب بوندان سۈك آلار بلەن تاتو طورغا

معاهده ياصادي . لاكن آلار اوشبو معاهده لەرن بوزعائىقدان و هەروقت
اىكىي بوزلىك كورسەتوب مسلمانلارغا ضرر كىلتىر گە ئىسلام لەرنىدەن
پىغمېرىمىز و صحابەلەر آلارنى مدینە تىرىەسىنەن سوروب بىلەردىلەر . مدینەنىڭ
اوز خەلقى بىونىسى دېرلەك اسلام دىنىن قبول ايتوب ايسىكىي دېنلەرنىدە
فالغان مشركەلەر بىلەك آزايىدى . اسلام دىنى يىك كوجىئە باشلاغاچ آلار
طىشدان مسامان بولغان بولدىلار . لاكن اچلەرنىدەن چىن مشرك ايدىلەر .
آلار «نافقلار» دىب آتالا ايدىلەر . پىغمېرى و صحابەلەر گە بولار باستاقۇنە
او كىعايسىز لقلار چىاردىلار . پىغمېرى و صحابەلەر مدینە كە كوچوب كىلوب گە
اسلام دىنى ياحشوق تارالىدا مشركەلەرنىدەن قورقۇچ ئەلە بىقىمە گەن ايدى .
مەكە مشركەلەرى نېچك دە بولسا آلارنى بىتىر گە اسلام دىنى دىندا دان -
پۇعالىرغان او بايدىلار ايدى . شۇنلەن قىدان پىغمېرى و صحابەلەر گە كوچ جىيىوب
آلارغا قارشى طورىغا شولاي ايتوب اسلام دىنىن صاقلارغان طوغىرى كېلىم
ايدى . مونا شونك اوچوندە مدینە كە كوچوب بىر گەنە يىل تورغاغىدا مەكە
مشركەلەرى بىلەن پىغمېرى و صحابەلەر آراسىدا صوعش آجلدى . بۇ صوغەشلار
دە بوندان سۈزىدا ھەر يىل دېرلەك بولوب طوردى .

بدر صوغشى .

پىعمېرىمىز و صحابا لەر بىلەن مكە مىشىرى كەلەرى آراسىندا بولغان زور
صوغشلارنىڭ اىڭىزلىقىسى بدر صوغشى در . بو صوغش مكە بىلەن مەدىنە
آراسىندا «بدر» اسملى بر قوبو يانىدا بولغانلقدان «بدر صوغشى» دىب آتالا.
بو صوغش هجرتىڭ اىكىنچى يانىدا بولدى . بو صوغش يىك كىنه تىدەنگە-
كىلوب چقغانلقدان موندا اسلام عسڪرى يىك آز بولوب اوچ يوزدهن بىك
آزغۇنە آرتق ايدى . مىشىرى عسڪرى مىڭىگە ياقن يۇنى بولارنىڭ اوچ ئولوشى
ايدى . شولاي بولا توروب اسلام عسڪرى الله تعالىنىڭ ياردەمى بىلەن مىشىرى
عسڪرن يىك قاتى جىڭدى . مىشىرى كەلەردىن جىتىمىش كشى اوترلىدى ، جىتىمىشلى
كشى اسىر آندى . اوترلىگەن كىشىلەر أچىنە صحابا لەر گە يىك قاتى جىبرى
اىشىكەن ، پىعمېرىمىز گە چىكىسىز دشمان بولغان بايتق الوع كشىلەر بولوب ،
شولار آراسىندا ابو جھل و عقبىدە بار ايدى .

ابولھب بو صوغشىنىڭ چىقىمى قالغان ايدى . اول مىشىرى عسڪرىيەنڭ جىڭلۇ خېرىن
ايشتىكەج قايىمى و حسرتىنەن آوروغا صابشوب وفات بولدى .

اسىر آنغان مىشىرى كەلەرنىڭ بايلارى آقچا آنۇب آزاد اىتلەيدىلەر . اوقدۇ يازو
بلىگەزەنەن ھەر بىرىسىنە اونار بالاغا درس اوقرات-ورغما قوشلوب شۇنلۇ

پراپرینه آزاد ایتلدیله ر. قای بروله ی بر نه رسوده آلمیچا عفو ایتلدیله ر .
اسپرله ر أچنده پیغمبر یمزات یا نالارندان «عباس» بلهن «عقیل» ده بار ئیدی .
بولارنڭ اولگىسى آزى آتا ی بلهن بر طوغان، ایكىنجىسى آتساسى بلهن بر
طوغان آغاسى ابو طالىب ذات او غلبىدەر . بولار شول وقت اسلام دىن قبول
ايتدىلەر . پیغمبر یمزات كېۋى «ابو العاص» دا اوشبو صوغىشدا اسپىر آذوب
اسلام دىن قبول ايتدى .

اسلام عىسکرىنىڭ مشركىلەرنى جىڭىخۇ خېرى مدینە گە ايشتلىو بلهن اھل
اسلام شاداقلارندان نى اشلەر گە بايەدىلەر . اسلام عىسکرى مدینە گە كېلوپ
گەن كون بر بەيردم كون تو سن آلدى . خاق عىسکرنى شعرلەر ئەيتىوب
شادلانشوب قارشى آلدىلار . بو صوغىشدان صوك اسلام دىنلىي ياخشى وق
كوجەبوب كېتدى . تىزە ياندان مدینە گە كېلوپ مسلمانى بولوجىلار بايدىق
كوبەيدى . مدینە خاقىندان ايسكى دىنلەرنىڭ طورغان كشىلەر دە بو صوغىشدان
صوك طشىدان اسلام دىن قبول ايتىلەر . بو صوغىش مشركىلەرنى بىيك قاتى
قايىغا تو شىرىدى . آلار بر آى بوينىا قايىغا طوتوب ، قايى كېيمەرى كېبوب
بوردىلەر . بوندان صوك آلارنىڭ اهل اسلامغا آچىلارى تائىدى دا آرتىوب ،

نیچک ده بر اوچ آو بولینا کردیله ره .

احمد صوغشی .

بدر صوغشیان آچون آلو اوچون مکه مشرکله ری هجرتک اوچنچی
یازدا اوچ مکلهب عسکر بالهن مدینه گه یونه ادله ره . باشقاclarی ابو سفیان
اسمنده مشرکله رنک الوغلارندان بر سی ایدی . پیغمبریموز بولارنک
جعولارن ایشتولهن صحابه لهرنی جیوب نیندی تدیله ره قیلو تورسندان
کیکهش هجاییسی یاصادی . قاتراق و تجربه کور گه زره ک صحابه لهر مدینه ده
طوروپ قارشی طورغا کیکهش یردیله ره . پیغمبریموز او زیده شول فیکر گه
قوشلدی . منافقان رنک باشلیعی بولغان «عبدالله بن ابی» ده شول فکرنسی
قوتلهدی . چنداندا ایک مصلیحت بول شوشی ایدی . لامن صوغشوچان و
باطر یوده کلی به شره ک صحابه لهر صحراغه چمبوپ مشرکله ره بالهن قاپا
قارشی صوغشوئی آرتق کوردیله ره . کوبچیلک شوشی یاقدان بولغانلەقدان
پیغمبریموز آلارنک سوزنەر ضابولوب قارشی چمارغا قرار یردی . بیک تیز
آرادا مک قدر عسکر جیلوب پیغمبریموز بولار بالهن مشرکله ره گه قارشی
چمبوپ کیتدی . بولدا بر ییر گه طوقتاب پیغمبریموز عسکرنسی کوزدهن

گىچىرىدى. آرادا صوعشقا كوجىلدى، ئەم سالك بايتاق سېيلاردا بار ايدى.

پىغمېرىمىز بولارنى كىرى مەدىنە گە قاتاروب يېرىدى. قايتورغۇا قوشلىغان
سېيلار أچىنە «رانع» اسمىلى بر بالانىڭ اوق آتارغا اوستا اىكەنلىكى سوپىلەنـ
كەج، پىغمېرىمىز آنى آلوب جىمارغا بولغان ايدى. شۇل وقت «سەمر»
اسمىلى بر بالا «رسول الله رافعنى آلوب»، مىنى قايتورغۇا توشدى، مىن بىتـ
آڭاردان كوجىلىرىك، كورهشكەندە مىن آنى بىعام» دىب يەلاـدى. شۇل
سوز پىغمېرىمىز گە ايشتەلگەج اول آلارنى كىتىروب كورهشىـدروـب قارادى.
سەـمـر تىـگـىـنـى يـقـعـانـلـقـدـان عـسـكـرـلـكـىـكـەـ قـبـولـ آـتـلـوبـ كـوـكـلىـ طـچـلـانـدـرـلـدىـ.
موـناـ برـ وقتـ اـيـكـىـ عـسـكـرـ بـرـ بـرـىـنـهـ اوـچـراـبـ قـزوـ صـوـعـشـ باـشـلاـنـدـىـ.
صـحـابـىـلـهـ مـشـرـكـلـهـ گـەـ آـرـسـلانـ كـبـكـ آـتـلـوبـ آـلـارـنىـ قـصـرـقـلـارـغاـ باـشـلاـدـىـلـارـ.
مشـرـكـلـهـ بـاـيـتـاقـعـنـاـ خـاتـونـلـارـدـهـ بـولـوبـ، آـلـارـ توـرـلىـ شـعـرـلـارـ ئـېـتـىـوبـ
عـسـكـرـنىـ نقـ صـوـعـشـورـغاـ قـزـدـروـبـ يـورـىـلـهـ اـيـسـدىـ. اوـزاـقـ اوـتـمـيـچـەـ مشـرـكـلـهـ
جـيـكـىـنـهـ يـاشـلاـبـ، خـاتـونـلـارـ توـرـلىـ يـاقـعاـ يـوـ گـرـهـ باـشـلاـدـىـلـارـ. آـلـارـ آـرـتـىـنـدـانـ
عـسـكـرـلـهـرـدـهـ قـاـچـاـ باـشـلاـدـىـلـارـ. پـىـغمـېـرىـمىـزـ صـوـعـشـ باـشـلاـنـمـاسـ بـورـونـ اـسـلامـ
عـسـكـرـيـنـكـ آـرـتـنـ صـاـفـلـارـ اوـچـونـ بـرـ يـىـرـ گـەـ بـرـ بـولـكـ اوـقـچـىـ عـسـكـرـ قـوـيـوبـ،

آلارغا اوزندەن امر بولمی طوروب اور نلارندان قوزغـالماستقاـقـوشـقـان
ایکەن. شول او تىچى عسڪرلە، مشرـكـلـهـرـنـاـشـ جـيـڭـلـوـبـ قـاـچـقاـنـلـاـرـوـنـ كـوـرـوـبـ
ـ: «ونـداـنـىـ اـشـاـبـ طـورـاـمـزـ، مـشـرـكـلـهـرـ جـيـڭـلـاـدـىـلـهـرـ يـىـتـ، ئـىـدـهـ ئـىـزـ غـنـيـمـتـ
ـآلـورـغـاـ» دـىـبـ مـشـرـكـ عـسـڪـرـيـنـاـشـ آـرـتـنـدـاـنـ كـيـتـكـهـ لـهـرـ، بـولـارـنـاـشـ باـشـلـقــلـارـىـ
ـپـعـمـبـرـيـعـزـزـ سـوـزـنـ اـيـسـلـهـرـىـنـهـ توـشـورـسـهـدـهـ تـاـگـيـلـهـرـ غـنـيـمـتـكـهـ قـزـغـوـبـ آـنـكـ
ـسـوـزـنـ طـكـلـامـاـغـانـلـارـ، كـيـتـكـهـ نـاهـرـ. باـرـىـ اوـنـابـ كـشـيـگـنـهـ اوـرـنـلـارـنـداـ قـالـعـانـلـارـ.

ـمـشـرـكـلـهـرـنـاـشـ آـطـلىـ عـسـڪـرـلـهـرـىـ مـونـىـ كـوـرـوـبـ، بـولـارـغـاـ كـيـلـگـهـ نـاهـرـدـهـ باـرـسـنـداـ
ـاوـتـرـوـبـ بـتـرـ گـهـ نـاهـرـ. آـنـدـاـنـ صـوـكـ اـسـلـامـ عـسـڪـرـيـنـاـشـ آـرـتـنـدـاـنـ تـوـشـوبـ آـلـارـنـىـ
ـيـكـ قـاتـىـ تـراـ باـشـلـاغـانـلـارـ. اـسـلـامـ عـسـڪـرـىـ يـىـكـ شـاشـوـبـ قـاـلـوـبـ نـىـ اـشـلـهـرـ گـهـ
ـبـلـمـيـجـهـ توـدـلىـ يـاقـعاـ قـاـچـاـ باـشـلـاءـ نـلـارـ. شـولـايـ اـتـوـبـ مـشـرـكـ عـسـڪـرـىـ يـاـكـادـانـ
ـجيـڭـهـ باـشـلـاغـانـلـارـ. شـولـ وـقـتـ صـحـابـلـهـرـدـاـنـ باـيـتـاقـ كـشـيـلـهـرـ شـهـيدـ بـوـاعـانـلـارـ.

ـمـشـرـكـلـهـرـ يـعـمـبـ يـمـزـنـىـ اوـتـرـ گـهـ بـيـكـ طـيرـشـوـبـ قـاـرـاسـالـارـداـ بـولـدـرـاـ
ـآـلـماـنـلـارـ. آـنـكـ يـاتـدـاـغـىـ صـحـابـلـهـرـ آـنـىـ يـكـ قـاتـىـ صـاـفـلـاغـانـلـارـ. شـولـايـداـ
ـبـوـ صـوـعـشـدـاـ پـعـمـبـرـ يـمـزـ عـمـ يـىـتـنـدـهـنـ يـىـكـ قـاتـىـ جـراـحتـلـهـنـگـهـنـ. مـبارـكـ تـشـىـ
ـسـنـانـ. حـالـدـهـنـ تـايـوـبـ بـرـ جـوـ قـورـغـاـ يـغـافـانـ. صـحـابـلـهـرـ تـارـتـوبـ آـلوـبـعـنـهـ بـرـ

تولى آياقعا باصدرغانلار. بوندان صوڭ صحابەلەر تانى دا بىر توسللى كۈچ
آلوب مشركىلەرگە قارشى طورغا بولاسالاردا، مشركىلەر شول
جىڭولەرىنە قىاعتىلەنوب مكە گە قايتوب كىتەكەنلەر . بو صوغش مدىننە گە
ياقن «احد» تاوى ياتدا بولغانلىقدان «احد صوغىشى» دىب آتلا. بو صوغش
اسلام خاقىنى يىك آور كىلگەن. صوغىشدا يىك كوب كشىلەر يارالانغانلار .

جيئەش كشى شەھىد بولغان. شەھىد بولغان صحابەلەر اچنده پىيغەمبەرىمەزنىڭ
آتاسى بىلەن بىر توغان آغاسى حضرت حمزەدە بولغان. اول يىك باطىر كشى
بولوب، هەر صوغىشدا يىك زور جىڭتىلەر كورسەتە ئىكەن. بو صوغىشدا دا
اول مشركىلەر آراسىندا آرسلان كېن آنلوب يورگەن. اول بو صوغىشدا بىر
اوزى او طزلاپ مشركىنى قىلەچىدان كېچىرگەن. لاكىن آنى بىر كشى
صاغالاب يوروب، اول كورمە گەندە گىنە سونگى كېن بىر قورال بىلەن
پراقدان آنوب او ترگەن . مشركىلەر شەھىد بولغان صحابەلەرنىڭ تەنەنلەرن
توراقلاپ بىرگەنلەر . حضرت حمزەنىڭ دە قىلاق و بورنلارنى كېسىوب
آلغانلار . قارنلارنى آفتاروب تاشلاغانلار . پىيغەمبەرىمەز مشركىلەرنىڭ بو
اشەرىنە يىك قايىرغان . بو صوغىشدا اسلام عىسىكىرىنەن جىڭلۇوي

پىغمېرىمىز ئىكەن امرن ياخشىلاب اورنىنا كىتىرمه گەنلىكىدەن بولغان. او قىچى عسکر اور ئالارنىدان قوزغا ماغاندە بىدر صواعشنداغى توسلى آلار جىڭەچە كەنلەر اىكەن .

خندق صوغشى .

احد صواعشندە مكە مشركىلەرى اسلام عسکرنى جىڭىز لەردە، بولجىڭولەرنىدا آرتق فائدا چىتماغان. آلارنىڭ مۇھىم دەرىزلىكىدەن و مسلمانلارنى بوتونلەرى بىترو بولوب، تاعىدا نەراق صواعش آچارغا اوپلاغماز. لار. شونلەردا آلار باشقىا عرب قىيدەلەرنىدە پىغمېرىمىز و صحابەلەر گە قارشى قو طورتا باشغانلار. شوئى ايتوب ھېرىتەك يېشەچى يەلمىندا بولار اون مەكلەب كۈچلى عسکر جىناب تاغى دا مدینە گە يۈزەلگەنلەر . باشلەنەلارى ئەلەيگى «ابو سفيان» بولغان .

پىغمېرىمىز مشركىلەرنىڭ كۈچلى عسکر بىلەن مدینە گە قاراب جقغانلىغان ايشتكەچ، نېندى تدىرلەر قورۇ طورىسىدا بىر كىدەش مىجلسى ياصاغان. تورلى كىشى تورلى فيكىر سوپىلە گەن. شول وقت توب ايرانلى بولغان «سلامان» اسىلى بىر صحابە، مدینە تىرىھىسىنە ئىرەن قاناو قازارغا قوشقان. پىغمېرىمىز و

صحابه‌لهر بونى يىك مصلىيخت كورگەنلهر. هەم قاناو قازورغا كرشكەنلهر.
 اشکە يىعىبرىمۇ اوزىدە قاتناشقان. يىك كەوب مشتەتەر كوروب بولسادا
 قانوانى قازوب بىرگەنلەر، شوندان صوڭ يىعىبرىمۇ عىسلىرى جىينىپ قاناو
 آللارندى تىكىلەرنى قارشىلارغا حەزىزلىنىڭلەرنى. قانوغۇ عربچە «خندق» دىلەر.
 بو صوعىش منه شونڭ اوچۇن «خندق صوعىشى» دىب آنالادر.

صوعىشدا شهرلەرنى قاناو قازوب صاقلاو اصولى بوكارچا غربىلەرده بولغان
 اش تو گل ئىكەن. شونلقدان مشرك عىسلىرى مدینە تىرەسىنە قاناو قازلغانىن
 كورو بىلەن بتونلەرى آبدر اشدا قالغانلار. وقت، وقت باطىر راق يورە كەلى
 مشركىلەر قانادان آت سېكىرتوب چىمىاق بولسا لاردا، قانوغۇ توشوب ھىلاك
 بولا تورغانلار. صحابه‌لهر تونلەرن قاناو تىرەسىن قاراوللاپ مشركىلەرگە
 كىرگە اىرك يىرمى تورغانلار. شولاي اىتەوب بىر آى چاماسى مشركىلەر
 مدینە تىرەسىنە قاماب تورسا لاردا بىرده رەتلى فائىدا چىمىغان. آرادا واق
 تويەك آتشولارunge بولغان. آخردا يىك قارانى بىر توندە بىيك قاتىي جىيل
 چىعوب تىكىلەرنىڭ چاتىلارنى قازقلارنى بتونلەرى يەوب، قوباروب تاشلاغان.
 مشركىلەر يىك قورقۇغا توشكەنلەر. ھەمدە تىيز گىنە جىيىنەوب قايىتەوب

کیتکەنلەر. شولای ایتوب اون مەڭلەب عىسکر بىلەن كىلەنگەن مىشىرىكەنلەر ھېچ
بر نەرسە چغارا آلمىچىا كىرى بورولوب قايتورغا مىجبور بولغانلار .
مىشىرىكەنلەر زىش شول قدر عىسکر بىلەن كىباوبىدە بر اشىدە چغارا آلماغانلار لارنى
كۈرگۈچ اسلام دىنەنڭ حقلامىينا اشاوب، قبۇل ايتىكەن كېلىمەر بايتاقعنىا
بولغان .

حدىبىيە مەـاھدەسى .

ھجرىنىڭ آننىڭ يىلدە رسول الله مەن دورت يوزلەب صحابى بىلەن حىج
فىلو اوچون مەكە ئە يۈنەلگەن . مقصودلەزى صواعشۇ بولمىچىا كعبة اللهنى
زىارت ايتىگىنە بولغانلەردا قلاچدان باشقىا قورال آلماغانلار. شولاي ايتىوب
مەكە گە يانن «حدىبىيە» ئەن بىر گە كېلىوب توشكەنلار . مىشىرىكەنلەر
پىغمېرىمىز و صحابىلەرنىڭ مەكە گە كېلىلەرن بلوب، آڭا قارشى طورو اوچون
عىسکر جىغانلار . آلار مەكەدىن حدىبىيە ئە بىر نىچە ئەلەرى جىبەرۇب پىغمېرىمىز
نىڭ نى اوچون كىانىلىكەنلەرن صوراغانلار . پىغمېرىمىز بولارغا صواعشۇر
اوچون كېلىمە گەنلەرن بادى حىج اوچون كىلەنلەنگەن سويمەب مەكە گە
كىرتولەرن اوتنىگەن . تىگىلەر قبول ايتىچىچە قايتوب كېتىكەنلەر .

شوندان صوڭ يىعېرىمىز مشركىاردىن مىكە كە كىرتولىدىن اوتو اوچون
 كەھۋى حضرت عئماننى جىيەر كەن. مشركىلەر آنىڭ اوتنىچىن قبول ايتۇ قايدا،
 آنى طوقۇن ايتوب طوقانلار، بىر وقت صحابەلەر آراسىدا «حضرت عئمان
 مشركىلەر طرفندان اوترالىگەن اىكەن» دىكەن بىر خبر جەمان. شوندان صوڭ
 يىعېرىمىز شونداغى بىر آغاچ يازىندا صحابەلەردان مىكە مشركىلەرى بىلەن
 صووعشىغا وۇدە، اىكەنچى تورلى ئېتسەك «يىت»، آلا باشلاغان. صحابەلەر
 آشما، آشما كىلوب، اوڭىزچە يىعېرىمىز بىلەن بىر كە مشركىلەر كە قادشى
 طورىغا يىت لىر كەنلەر. اوشبو يىت كە «يىت رضوان»، آنىڭ يانىدا دىمت
 آنەن آغاچقا «شجرە رضوان» دىلەر. مشركىلەر صحابەلەرنىڭ صووشۇ
 اوچون يىعېرىمىز كە يىت لىر كەنلىكلىدون ايشتكەچ بىك ئىشۈشكە
 توشكەنلەر: «بولار سانلارى آزۇنە بولا طوروبدە بىذر صووشىنە بىزنىسى
 جىكىڭەن ايدىلەر. اىد صووشىندا بىز كە باشدا بايناق آورلۇclar قىلىسانلار
 ايدى. حىندق صووشىندا نى قدر عسکر بىلەن باروب بىر ئەرسەدە بولىدرا آلمى
 قايتقان ايدىك. صووشى قالسالار بىزنى جىكۈلەرىدە يىك ممكىن يىت. بىولايى
 ياراماس، بولار بىلەن كېلىشۈرگە كېرەك» دىب يىعېرىمىز علیبە السلام بىلەن

کیلشور اوچون بر کشی جىپەر گەنلەر. حضرت عثمان ئى دە تىزدەك اىر كە
قوىغانلار. شولاي ايتوب ئەيدىگى ايلاچى بلهن پىعمېرىمىز كىلشو تورسىندا
سوالەشە باشدالاغانلار. ايلاچى، پىعمېرىمىز گە اون يىل بوينا ايكى آرادا صلاح
ياصارغا تىلە گەنلەن بلدر گەن. پىعمېرىمىز بىر دە صواعشنى تىلە گەنلەن دەن،
بوڭارچادا بولار بلهن مجبور بولوبقىنە صواعشقا نىقدان بونى ايكى قوللاب
قبول ايتىكەن. آندان صوكى ايلاچى آڭارغا: «بو يىل مىكە گە كرمەسسىز،
ايكنىچى يىل كىلوب حىج قىلو و كىزغا رخصت يىردىز» دىكەن پىعمېر و
صىحابەلەر باشدا بوڭا كونەسىلەرى كىاماسىدە تىگى: «آلايسا صلاح ياصارغا
كونميم» دىكەج قبول ايتىكەنلەر. شولاي ايتوب صىحابەلەر بلهن مشركىلەر
آراسىدا اون يىل بوينا صواعش آچلىماستقا معاهدە ياصالغان.

اوшибو واقعە گە «حدىبىيە معاىدەسى» دىلەر. معاىدە وعدەلەش و دىكەن
معنادەدر. پىعمېرىمىز بلهن مشركىلەرنىڭ ايلاچىسى حدىبىيە دىكەن يىرىدە اون
يىل بوينا صواعشمىدجا طنج طورغا، ھەم شول يىل صىحابەلەر حىج قىلىمەيچە
ايكنىچى يىل حىج قىلىورغا وعدەلەشكەنلەرنىڭ شولاي دىب آتالادر.
بو معاىدە سېيلى اهل اسلام يىك زور تابش ايتىكەنلەر. بوڭارچا پىعمېرىمىز

و صحابه‌لره‌گه تله‌گهن بىرلەرينه بارو خاقانى دينىگه اوئىدەو مەكىن بولماغان . مشىكىنلەر بلهن اهل اسلام بىر يېرىنە دشمان بولغانلىقىداڭ بىرىنىڭ يېرى آشا ايكىنچىلەرينه يۇسى ، كاروانلار يورتودە مەكىن بولماغان . بوندان سۈكۈ ئىندى مشركىلەر بلهن مسلمانلار آرااشورغا يول آچىغان . مشركىلەر دين اسلام قبول ايتىچىلەر دىن كون آرتا باشلاغان .

چىت خلقىلارنى دينىگه اوئىدەو .

محمد عليه السلام عربىدىن طوغان . عرب آراسىدا اوسمىكىن و باشلاپ شولارنى دينىگه اوئىدەگىن بىر يېمىپ بولسادا ، عرب خلقىناعە يېرىلەكىن يېمىپ تو گىلدر . اول يىز يوزىنە بولغان بوتون خلقىلارنى طوغىرى بولعا و حق دينىگه اوئىدەر اوچون يېرىلەكىن يېمىپ در . اول بوتون يىز يوزىنە كى خلقىعا يېرىلسەدە ، بوكارچا آڭارغا عرب خلقىنەدان باشقىلارنى دينىگه اوئىدەو مەكىن تو گىل ايدى . چونكە آڭا مكە مشركىلەرنىدەن و شولار سېلى بوتون عربستان مشركىلەرنىدەن قورقۇچ بولوب ، اوزلەردون آلانىڭ ضررلارنىدان صاقلاو بلهن مشغۇل ايدىلەر . حىدىيە معاھىدەسى سوڭىدا مكە مشركىلەرنىدەن شولا بوق باشقۇا عربىلەرنىدە بىر توسلى قورقۇچ بىتكەچ ، آڭى

چىت خلقىلارنى دا اوندەرگە بول آچلىدى . اول معاھىدە ياسالىعاج اوزاق تورمېچا ، تىرە ياقداغى پادشاهلارنى و حىكمدارلارنى دىنگە اوندەب خطلار يازدى . و ايلەچىلەر يېرىدى .

حدىيە معاھىدەسى صوڭىنە پادشاهلارغا يېرىلگەن مكتوبلەر آلتى بولوب هەر مكتوبنى بر ايلەچى آلوب كېتىكەن ايدى . مكتوب يازلمان پادشاهلار اچنده روم و ایران پادشاھلارى كېك اول زمانىڭ ايلەر لە ئۆزۈنە دىنلىقلىرىدە بار ايدى . مكتوب يازلمان پادشاھلار اسلام دىنلىقلىقلىرىدە قبول ايتىمىسىدە لەرددە بۇتونىسى دىرلەك ايلەچىلەرنى حوش قبول ايتوب قىدر و حرمت ايتىوب اوزاتىدىلار . حتى مصر حىكمدارى يېعمىرگە قىحتلى بولە كەلەرددە يېرىدى .

يېعمىرىمىز ئىنچىلەك مكتوبى بارى ایران پادشاھسىنىڭ عنە كىفىيە كېلىمەدى . اول اوزىنىڭ ارىلىك و تكبيرلىكىنە صىيا آلمېچا « اول كم بولما ، مىڭا نېچىك موندى خط يازازغا باطىرچىلەق قىلا ؟ » دىب آچولانعا نەدە يېعمىرىمىز ئىنچىلەك مكتوبىن يېرتقا لاب تاشلاغان . يېعمىرىمىز بونىڭ بولاي قىلانعا نەلەن ايشتكەچ « اول مىنەم مكتوبىنى يېرتقا لاغان كېك ، الله تعالى آنڭ مەلکەتن يېرتقا لاب ، تاراتوب بترسون » دىب دعا قىلمان ھەم شولاي بولما نەدە . يېعمىرىمىز وفات

بولوب اوzacق وقت اوتمىچە ايران مملكتى اهل اسلام قولىنە كرگەن .

پىعمېرىمىز عليه السلام مكتوب يازوب دينىگە اوئىدە گەن پادشاه و اميرلەر بولارعنَا توڭىدر . اول بولاردان باشقادا بىر نىچە واغىراق حكىمدارلارغا مكتوبالەر يازغان . بولارنىڭ دورت يىشىسى پىعمېرنىڭ مكتوب و ايمچىلەرن باش اوستى دىيە قبول ايتىپ ، پىعمېرىمىز الله تعالى طرفىدان اوزىنە بىو گەلمەتكەن بورچىنى اوستىندەن توشور گەن . آڭاردان صوك اسلام دىن باشقا خلقلارغا اىرشىدو ، و بوتۇن دىناغا تاراتو صحابەلەر اوستىنە بورج بولوب قالغان . آلاردا شول بورچىلارن بىرده كېچىيا كىسىز اوتهب اسلام دىن بتون دىناغا ناراتقانلار .

مکەنۇڭ آنۇسى و اسلام دىنинىڭ تارالۇسى .

حدبىيە معاهىدەسىنەن صوك اهل اسلام بىلەن مکە مشركىلەرى ايكىي يىل قدر بىرسى بىلەن صوعىشمېچا طىچ طورغانلار . شول وقتىدە بايانقۇنە عرب قبيلەلەرى اسلام دىنинە كرگەنلەر . مکە مشركىلەزى پىعمېرىمىز بىلەب صالح پاسالاردىن ئىتىلەرى هاماندا يازىلقدا بولغان . آلار بىر فرصت طوغىرى كېتروب قىغان وەرەلەرن ، ياصاغان معاهىدەلەرن بوزغانلار . شوندان صوك

پىعمېرىمۇز و صحابەلەر : « بولاي طورغا ياراماس . بولاروئىدە و سوزدە طورو دېگەن نەرسەنى دە بلەيمەر . بوكارچا آلاردان كورگەن جىـر و ئىلمىلارمىزدە بىنةرلىك بولغان ايدى ايندى . بولارنىڭ جىبر و ئىلمىلارندان قوتولو اوچون بىر دەن بىر چاره مىكە شهرن آلودر . آنداعى مبارك و مقدس كعبةاللهنىڭ مشركىلەر قولندا ، پتلار بىلەن پەچرەنوب ياتووى بىرە يارى طورغان اش تو گل ، اللهتعالى بوكارغا راضى تو گىلدەر » دېيشـكەنلەر . شولاي ايتوب پىعمېرىمۇز اون مىڭلەب عسـكەر جىيوب مىكە شهرن آلورغا يونەلگەن .

مىكەن شەركەنلەرى اوزلەرىنىڭ وعدەلەرن بوزولارنى ئىسلاملىرىنى تو شروپ يىك قورقشا باشلاغانلار . آندى موندى حال بولسا دىب صواعشقادا حاضرلەنگەن . لەر . لاکن آلارنىڭ كۈچلەرى اهل اسلامنىڭ كۈچىنەن كوب كىيم بولغان . آنىڭ اوستىنىھ آلارنىڭ باشقاclarى ابو سفيان اسلام دىـنن قبول اىـتـو اوـيـىـنـە تو شىكەن بولغان . شونلەقدان آلار پىـعـمـېـرـىـمـۇـزـنىـڭ عـسـكـرـىـنـە كـوبـ قـارـشـىـلـىـق قىـلـمـاعـانـلـارـ ، اـبـوـ سـفـيـانـ اوـزـىـ مـكـەـدـەـنـ چـعـوبـ پـىـعـمـېـرـىـمـۇـزـنىـڭ عـسـكـرـىـنـە قـارـشـى باـرـغـانـداـ ، پـىـعـمـېـرـىـمـۇـزـنىـڭ حـضـورـىـنـاـ باـرـوـبـ اـسـلـامـ دـىـنـنـ قـبـولـ اـيـتـكـەـنـ ، آـنـدانـ صـوـڭـ مـكـەـ گــ قـاـيـتـوـبـ « مـىـنـ اـسـلـامـ دـىـنـنـ قـبـولـ اـيـتـدـمـ اـيـنـدىـ . سـزـدـەـ قـبـولـ اـيـتـكـىـزـ ،

بىز گە اسلام دىينىڭ چىن دىن اىكەنلەگەن بلور گە واقت جىتىدى ايندى. بارى بىر قارشى تىوروب جىڭە آلاچاق تو گەلسز. او زىز گە آوراق غۇنە كېتىرسز، دىگەن. شولاي اىتب مىكە مشركەلەرى بوتونىسى اسلام دىن قبول اىتكەنلەر.

پىعمېرىمىز بولارنىڭ اوزىنە و صحابەلەر گە ئەللە نى قدر جىر و ظالم قىلولارىنا قارامىدجا، آلارغا غايت دەرەجەدە يەمۇشاق معامە قىلغان. آلارنىڭ بىتونىسىن عفو اىتكەن. پىعمېرىمىزنىڭ بوندى معامەسىن كۈرۈپ بولارنىڭ اسلام دىينىنە مەحبىتلىرى تاعىدە آرتقان. مىكەنلى آلو بىلەن پىعمېرىمىز كعبەللەداغىي پەتلارنىڭ بارسەن واتدرغان. شولاي اىتوب اللە تىعالينىڭ ياردەمى بىلەن پىعمېرىمىز و صحابەلەر اىركىز تاشلاپ كېتىكەن طوغان او سىكەن يەرلەرىنە قايتوب تاعىدە حوجا بولغانلار. مىكەنلى اهل اسلام طرافىدان آنزوی ھىجرتنىڭ سىكىزنجى يىلندى بولغان. پىعمېرىمىز و صحابەلەر مىكەدە بىر آز وقتلار طورغانىدان صوڭ كېرى مەدine گە قايتوب كېتىكەنلەر.

مىكە اهل اسلام طرفىدان آنزو بىلەن اسلام دىنى بىك قوتلەنوب كوج آلوب كېتىكەن. اسلام دىينىڭ حق دىن بولغانلىق بىتون ئىربالەر گە بىك آچق بلنگەن. شۇنالقىدان بوكارچا اسلام دىن قبول اىتمەگەن عرب قېيىلەلەرى

مدنه گه، يىعېرىمىز حضورىنا ايمچىلەر جىبەرۇپ اوزلەرىنىڭ اسلام دىنىنىڭ
كىر كەنلىكلىرىون بلدر كەنلەر . ھەم دە يىعېرىمىزدىن اوزلەرىنى دين و شربىت
او گىره تو اوچون كىشىلەر جىباروون اوتنىڭ كەنلەر . يىعېرىمىز كىلەگەن بىر
ايمچىلەرنى يىك حوش قبول ايتوب آلارغۇ قرآن اوقوتنا ھەم دين و شربىت
او گىرەتە طورغان بولغان . شول رەوشچە يىعېرىمىزنىڭ مدینە گە هجرتىنى
اون يىلدار بولوغابتون عربستان پارم آطاسىن داعى خلقىلار اسلام دىنىن قىبول
ايتوب قرآن بىلەن عمل قىلا طورغان بولوب كېتىكەنلەر .

پىعېرىمىزنىڭ وفاتى .

مدنه گه كۈچوب كېلو گە اون يىل دىكەندە، يىعېرىمىز اوزىنىڭ اجلى
هاقلاشماىلعن سىزە باشلاغان . اول او نىچى يىل مكە گە حىچىكە بارغاج ،
ھوندا جىيلغان يوز مىڭلەب حاجىلارغا يىك او زون حطبەلەر سوپلەب دىن
و شريعت حكمەلەرن او گىرەتكەن . ھەم شول وقت او زىنىڭ اوشبو حىجىنىڭ
آخرغۇ حىج بولو احتمالىندا سوپلە كەن . يىعېرىمىز او زىنىڭ اجلن ياقلاش -
مانن آڭلاۋى اوشبو حىجلە ئىنگەن بىر قرآن آيتىندەن بولغان ئىكەن .
ھجرتىڭ اون برنجى ياندا صفر آيىنىڭ آخرلارندا يىعېرىمىز بىر تون او زىنىڭ

خدمتچىسى إلەن مدينه قېرالگىنە باروب، او لىكەلەر گە توبه و استغفار ئىلوب
قايدىقان. شول تو زىڭ ايرتەسەن باشى آورتا باشلاغان. آوروى يېڭىل چاقىدا
اول مسجد كە حاضر بولوب، نمازنى اوزى امام طوروب اوقي طورغان
بولغان. بىر كون اول مىنبرىدەن : «الله تعالى اوزىنى قوللارندان بىر قولينا دىنا
بىلەن آخرتەنلىخى اختىيار ايتدى» دىگەن. حضرت ابو بىكر اوشبو سوزىڭ
پىغمېرىمىزنىڭ اوزى طورىنىدا ئەيتلەگە، نىڭ آڭلاپ يعالاب يېيەر گەن.
باشقىالار : «نى اشىب يعلى ئىكەن؟» دىبب آبىدراشقا نىلار. شول وقت
پىغمېرىمىز حضرت ابو بىكر گە بىك زور التفات كورسەتىكەن : «مىن ابو بىكر
كېك هېيچ بىر يولداش كودره آلمادم. مىن بار كىشىدەندە آرتۇراق آڭا
بورچلىمن» دىگەن.

دېيىع الاول آيدىڭ سىكىزىندە پىغمېرىمىزنىڭ آوروى كوجەبوب يەستو نمازىنە
چعا آلمى باشلاغان. شول وقت اول حضرت ابو بىكر گە خلقعا امام طوررغان
قوشقا ان. بىوندان صولىڭ پىغمېرىمىز وفات بولغانغا قدر مسجدىدە حضرت ابو
بىكر امام بولغان، پىغمېرىمىزنىڭ آوروى كوجەبوب، مسجد كە چعودان قالماچ
صحابىلەر بىك بورچلا باشلاغانلار. آنى كورەسىلەزى كىلوب ھەر وقت

مسيجد تير دسنده طولقونلانوب بورى باشلاغانلار. بر كون پىعمېرىمىز اوزىنده
بر آز يېڭىلەك سىززوب حضرت عباس بلهن حضرت علی گە قولطفلانوب اوپەلە
نمازىنا چقىعان. خاق نماز او قورغا كىشكەنلەر اىكەن. پىعمېرىمىز حضرت
ابو بىكىر يانىدا او طروب او طرغان كۆپىنچە نماز او قوغان. نـمازدان صوڭ
هنېر گە او طروب ايلك باشلاپ احد صوۇعىنە ھ شەھىد بىولغان صحابەلەر گە دعا
و استغفار قىلغان. آنسدان صوڭ اوشه بـو سـوزلەرنى سـوـىـلـهـ گـەـنـ : «ـايـ
جـمـاعـتـ سـزـ مـيـنـ اوـلـهـ دـىـبـ قـورـقـاسـزـ اـيـكـەـنـ . دـىـيـادـاـ مـەـنـگـىـ قـالـوـ بـوقـ يـىـتـ .
مـىـنـدـەـنـ الـكـ كـىـلـگـەـنـ پـىـعـمـېـرـلـەـرـدـەـ اوـلـگـەـنـلـەـرـ ، مـىـنـدـەـ الـبـتـهـ بـرـ وقتـ ئـولـەـچـەـكــ
خـنـ . مـىـنـ سـزـ گـەـ اوـزـمـدـەـنـ صـوـڭـ بـرـ بـرـ كـىـنـ بـلـهـنـ تـاتـوـ طـورـغـاـ، اـنـصـارـلـارـ وـ
مـهاـجـرـلـارـ گـەـ حـرـمـتـ وـ رـعـاـيـتـ اـيـتـرـ گـەـ ، مـهـاـجـرـلـەـرـ آـلـارـغاـ يـاخـشـىـ مـعـامـلـهـ
قـىـلـورـغـاـ توـصـيـهـ قـىـلامـ . اـيـ جـمـاعـتـ ، مـىـنـمـ اوـسـتـمـدـەـ بـرـ بـرـ حقـىـ بـولـغانـ كـشـىـ
سوـىـلـهـسـونـ : بـرـهـوـ گـەـ صـوـقـعـانـ اـيـكـانـمـنـ . مـوـنـاـ آـرـقـامـ صـوـقـسـونـ . بـرـهـونـىـ
كـىـمـسـتـكـانـ بـولـسـامـ ، شـوـنـىـ اوـرـنـىـ مـىـنـىـ دـەـ كـىـمـسـتـسـونـ . بـرـهـونـىـ مـالـنـ آـلـانـ
اـيـكـانـمـنـ ، مـوـنـاـ مـالـ آـلـسـونـ » دـىـگـەـنـ .

دـىـعـ الـأـوـلـ آـيـنـىـ ۱۲ سـنـدـەـ دـوـشـنـبـەـ كـونـ پـىـعـمـېـرـىـمىـزـ اوـزـىـنـدـەـ بـرـ آـزـ جـىـڭـلـەـكـ

سینزوب ایرته نمازن او قوب ياتقان صحابه‌لارنى قارار اوچون حضرت عائشه
اويندهن مسجدكە چقuan . مسجد صحابه‌لار بلدن شurm طولى ايـكەن .
رسول الله بوـگا شادلەندان جامايوب كولـگەن . صحابه‌لار پىعمېرىمـزـنى
: « ترلوب كىله كورهـسـكـ » دىب شادلەنلارندان نى اشلهـرـگـهـ بـلـمـهـ كـهـنـلـهـرـ .
لاـكـنـ بـوـ شـادـلـقـ اوـزاـقـعاـ بـارـماـغـانـ . پـىـعـمـېـرـيـمـزـ شـوـلـوقـ كـونـ قـوـيـاشـ بـرـ آـزـ
كـوـتـهـرـلـگـهـ چـدـهـ دـنـيـادـانـ كـيـچـكـنـ . بـوـ وقتـ اـولـ ٦٣ـ يـهـشـنـدـهـ بـولـوبـ،ـ چـھـجـ وـ
صـاقـالـلـارـنـداـ آـقـ بـورـتـوـ كـىـلـهـرـ كـورـنـهـ باـشـلاـغـانـ بـولـعـانـ . پـىـعـمـېـرـيـمـزـ نـكـ وـفـاتـىـ
مـيـلـادـىـ بـلـهـنـ ٦٣ـ٢ـ نـچـىـ يـلـ ،ـ ٥ـ نـچـىـ اـيدـونـگـهـ طـوـغـرـىـ كـىـلـهـدـرـ .
ياـكـاعـناـ بـولـارـغـاـ قـارـابـ كـولـوبـ طـورـغـانـ پـىـعـمـېـرـيـمـزـنـكـ وـفـاتـ خـبـرـىـ
صحـابـهـلـهـرـگـهـ اوـقـ كـبـكـ بـارـوبـ قـادـالـعـانـ . هـرـ كـمـ قـايـعـىـ وـ حـسـرـهـتـكـهـ چـوـ -
موـبـ ،ـ آـشاـوـ اـچـولـهـرنـ ،ـ دـنـيـاـ شـعـلـلـهـرـنـ اوـنـوـتـقـانـلـارـ . قـايـ بـرـ كـشـيـلـهـرـ نـىـ
ئـيـتـورـگـهـ بـالـمـىـ قـالـعـانـلـارـ . قـايـ بـرـلـهـرـىـ هوـشـسـزـ بـولـوبـ يـعـلـعـانـلـارـ . قـايـ بـرـهـولـهـرـىـ
بوـ خـبـرـگـهـ اـشـانـمـاعـانـلـارـ .

الوغ صحابه‌لاردن بولغان حضرت عمردە : « بـوـ بـوشـ خـبـرـ ،ـ پـىـعـمـېـرـ بـولـعـانـ
كـشـيـ وـفـاتـ بـولـامـىـ صـوـكـ ،ـ پـىـعـمـېـرـ وـفـاتـ بـولـدىـ دـيـگـەـنـ كـشـيـنـكـ باـشـنـ چـابـوبـ

اوزم» دىگەن. پىغمېر وفات بولغان و تىدا حضرت ابو بکر مىدېنە گە ياقن
بىر يىر گە چعوب كېتىكەن اىكەن، تىزوك آنى چاقرتقا انلار. اول قايتىو بلەن
پىغمېرىمىز حضورىنىڭ كروب، يىتن آچقاندە ماڭعايندان او بىكەن. ھەم يىك
قاطىيەغان. شوندان صوڭ جىيانغان خلق يانىنا چعوب پىغمېرىمىزنىڭ چندان
اوق وفات بولغاناعن، پىغمېرلەر مۇنگى طوراچاق كىشىلەر بولمىيچا بىر وقت
اولەچە كىلەرن سوپىلە گەن. ٩٥م. پىغمېرىمىزنىڭ اولەچە كىلەرن بلدرە طورغان
آىتلەر اوقوغان. شوندان صوڭغۇنە حضرت عمر ئەلەيدىگى اوىسىنەن قايتقان.
پىغمېرىمىزنىڭ ياقنلارى غايت دەرەجەدە قايىعى و حسرت أچنده آنى يەوب،
كەنلەب آخرت بوز طىبنا او زاتو چارەلارىنا كىرشىكەنلەر. مىدېنەدە گىيىتۈن
خلاق، ايرى، خاتونى، قزى، اوغلى كىلوب آڭا جنازە نمازى اوقوغانلار.
جنازە نمازى اوقولغاچ، حضرت عائىشە ئۇينىدە، اوزى وفات بولغان يىر گە
دفن قىلغانلار، دفن قىلو سەھىنىبە كون، كىچ بلەن بولغان.
صلى الله عليه وسلم.

پىغمېرىمىزنىڭ خاتونلارى، بالالارى و ياقنلارى.

پىغمېرىمىزنىڭ اون بىر خاتونى بولغان : خديچە، سودە، عائىشە، حفصة،

زینب بنت حزیمه، ام سالم؛ زینب بنت جهش، جویریه، ام حبیبه، صفیه،
 میمونه، بولاردان حضرت عائشه قزلاتا آنوب، قالغانلاری طوللاتا آنغان
 بولغانلار. حضرت حدیچه پیغمبریم زنگ ایڭ باشلاپ آغان خاتونیدر. اول
 وقت پیغمبریم زکرمی يىش يەشىدە بولوب حضرت حدیچه قرق يەشىدە
 بولغان. اول پیغمبریم زگە قاراغاندە بايتاق ئولكەن، آنڭ اوستىنه طوللاتا
 آنغان بولسادا، پیغمبریم ز آنى يىك ياراتا طورغان بولغان. چونكە اول
 عقالى، يىك گوزەل طېعتلى بولوب، حاتونلارдан آڭا ایڭ باشلاپ ايمان
 كېيتىرىن كىشى بولغان. پیغمبریم ز اول وفات بولماج يىك نق قايىرغان.
 صوك عمرىنە قدر آنى هەر وقت ايسىنە توشىرە، آنڭ ياقنلارن، آخرتلەرن
 قىدرلى، حىرتلى طورغان بولغان. حضرت عائشه ایڭ الۇغ صحابەلەردىن
 بولغان حضرت ابو بكر زنگ قىيدر. اول يىك عقالى، يىك اوتكىن ذهنلى بىر قز
 بولغان. پیغمبریم ز آنى اوز قولندا ترىيەلەب، دين و شريعت حكىمەرون
 او گىره توب، او زىدەن صوك خاقعا، يىڭىرە كىدە حاتون قزلارغا دين و
 شريعت او گىره تىدو نىتى بامن آلغان بولغان. ھەم شولای بولغاندا، حضرت
 عائشه يىك غالىم صحابەلەردىن بولوب، پیغمبریم ز دەن صوك خاقعا، بىڭىرە كىدە

خاتون قز آراسنده دین و شریعت حکم‌له‌رن تارا تقان . پیغمبر یمز نئح حضرت عائشه‌نى آلوویداڭ ایسکنچى سبىي او زينه ايدى باشلاپ ايمان كېيتىرگەن ، آڭا غایت دەرەجەدە اخلاقلى بولغان ، حضرت ابو بکر نئح كوڭلۇن تابو بولغان . پیغمبر یمز حضرت عائشە گە او يەنگەچ ، حضرت ابو بکر و حاتونى چىكىسىز شادلانغا نلار . بوندى شرف كە ايرشولەرىنە الـتىعـالى حضرتىلەرىنە يىك شـكـرـانـه قىلغانلار .

حضرت حـفـصـه الـوـغـ حـصـحـابـهـلـهـرـدـهـنـ بـبـولـغـانـ حـضـرـتـ عـمـرـنـئـقـزـيـدـرـوـ . پـبـعـمـبـرـبـزـ آـنـىـ آـلـوـيـدـهـ آـتـاسـىـنـىـ كـوـڭـلـۇـنـ تـابـوـ اوـچـوـنـ بـبـولـغـانـ . حـضـرـتـ اـمـ حـبـبـىـهـ مـشـھـورـ اـبـوـ سـفـيـانـنـئـقـزـيـدـرـوـ . اـوـلـ خـبـسـسـتـاـنـعـاـ اـيـرـىـ بـلـهـنـ كـوـچـوبـ بـارـوـبـ ، شـوـنـداـ اـيـرـىـ اوـلـوـبـ يـقـيـمـ قـالـغـانـ . شـوـنـداـنـ صـوـكـ پـبـعـمـبـرـبـزـ آـنـىـ قـزـغـانـبـ اوـزـينـهـ نـكـاحـلـانـعـانـ . پـبـعـمـبـرـبـزـنـئـ باـشـقاـ خـاتـوـنـلـارـيـداـ كـوـبرـهـ گـىـ باـشـداـ بـرـهـرـ صـحـابـهـدـهـ بـبـولـبـ ، آـلـارـ وـفـاتـ بـبـولـعـاجـ آـڭـاـ كـيـلـگـەـنـلـهـرـ . پـبـعـمـبـرـبـزـ آـلـارـنـىـ قـزـغـانـبـ آـلـاـ طـورـغـانـ بـبـولـغـانـ . پـبـعـمـبـرـبـزـنـئـ خـاتـوـنـلـارـىـ غـايـتـ حـرـمـتـلىـ كـشـىـلـهـرـ دـرـ . آـلـارـ بـزـ گـهـ مـعـنـوـىـ آـنـالـارـدـرـ . الـلـهـتـعـالـىـ قـرـآـنـداـ آـلـارـنـىـ مـسـلـمـانـلـارـنـئـ آـنـالـارـىـ دـىـبـ آـتـاغـانـ . بـزـ گـهـ آـلـارـنـىـ سـوـيـوـ ، هـرـ وقتـ يـاـ حـشـيـلـقـ بـلـهـنـ يـادـ اـيـتـوـ

تىوشدر.

پىعمېرىمىزنىڭ جىدى بالاسى بولوب بولارنىڭ اوچىسى اير، دورتىسى قىزدرو.
اير بالالارى : قاسىم، عبدالله، ابراهيم اسمىلەرنىدەدرو. قىز بالالارى : زينب،
رقىه، ام گلائوم، فاطيمىه در.

بولاردان ابراهيم، پىعمېرىمىزنىڭ مارىيە اسمىلى كەنیزە گىندهن، قالغانلارى
حضرت خديچەندەندىر. اير بالالارى صبى چاقدا اوق وفات بولغانلار. قىز
بالالارى كىيەوگە جىءوب، بالا چىاغالى بولماچقىنا وفات بولغانلار. بارى
حضرت ام گلائومنىڭ گەنە بالاسى بولماغان. حضرت فىئىب أبو العاص اسمىلى
صحابەنە نىكاخنە بولغان.

حضرت رقىه بىلەن حضرت ام گلائوم الوغ صحابەلەردان حضرت عئەمان
نىكاخنە بولغانلار. حضرت ام گلائوم حضرت رقىه وفات يېتكەج آڭا
كىيەوگە چەقغان بولغان. حضرت فاطيمىه ابو طالىبنىڭ اوغلى حضرت ئىلى
نىكاخنە بولغان. پىعمېرىمىزنىڭ فاطيمىه دان باشقۇا بالالارى بارسىدا اوزىنەن
الك وفات بولغانلار. بارى حضرت فاطيمىه عنە اوزىنەن صوك وفات بولغان.
اول آڭاردان صوك بارى آلتى آيىنە عمر سورگەن.

پىغمېرىمىزنىڭ اوزى بىلەن بىر طوغان قەردەشەرى بولماسادا، آناسى بىلەن
بىر طوغان ياقىلارى بايتاقىنە بولغان. بولاردان بىز گە يىل-گېپايەرى دورتەو:
ابو طالىب، ابو لھب، حمزە، عباس. حضرت ابو طالىب پىغمېرىمىز گە يىك
مرحىتمىلى بولوب، آخر عمرىنە قدر آنى مشركىنەردىن صاقلاغان. پىغمېرىمىز
اول وفات بولاعاج غايت دەرەجەدە نق قايىرغان. شۇنىڭ اوچۇنداه اوول وفات
بولغان يىلنى «قايىعى يلى» دىب آتاغانلار. ابو لھب پىغمېرىمىز گە غايت دەرەجەدە
نق دشمان بولغان. شول سېيلى الله تىعالي آنى يامانلاب، پىغمېرىمىز گە بىر
قرآن سورەسى ئىندىرگەن. اول سورە «مەسد» سورەسى دىب آتالادر.
حضرت حمزە يىك باطىر صحابەلەردىن بولوب، «اللەذات آرسلانى» دىب
يورتلا طورغان بولغان. اول مشھور احمد صوغىشنىدا شەبد بولغان. حضرت
عباسدا الونغ صحابەلەردىن بولوب، پىغمېرىمىزدىن صوڭنىڭ بايتاق وقت ئىمن
سوروب، يىك كوب بالا جاڭالى بولغان. بالا لارندان عبد الله اسىمىلى بىرسى
يىك الونغ و عالم صحابەلەردىن بولغان.

صحابەلەر.

صحابە دىرۈب پىغمېرىمىز زمانتىدە بولوب، آنى كورگەن و اڭسا ئىممان

كيتروب آذىڭ بىلەن صحبتىدەش بولغان كېشىلەرگە ئەيدەلەر. آلار يىك كوب بولغانلار. آلارنىڭ يىك الوغلىرى بار. ابو بكر، عمر، عثمان، علي، ابو عبيده، عبد الرحمن بن عوف، سعيد بن ابى وقاص، زيد، طلحه، سعيد اسمندە گى صحابىلەر ايڭىن الوغ صحابىلەردىن صانالالار. بولارغا پىغمېرىمىز تۈرك وقتلارنىدا اوچ او جماح بىلەن سوينچ يىرگەن. شونك اوچ-وندە بولار «عشرە بىشرە» «او جماح بىلەن سوينچ يىرلەكەن اون صحابە» دىپ يورتالەلەر. صحابىلەر بارسىدا يىك قدرلى، يىك حىرىتلى ذانالاردر. آلار پىغمېرىمىز گە ايمان كيتروب، آنڭ بىلەن بىرگە، دين دشمانلارى بولغان مشركىلەرگە قارشى طورغانلار. شولاي ايتوپ اسلام دىنىنىڭ تارالووينه سبب بولغانلار. آلارنىڭ يىك كويىسى دىن يولىدا يىك كوب مشقتلەر، قىنقاclar كورگەنلەر، عذاپلار چىككىانلار.

صحابىلەرنىڭ پىغمېرىمىز گە ئىگرەك ايمان كيتروب، آنڭ يانىدا كوبىرىك بولغانلارى، و آنڭ بىلەن ئىككىرىك صوغشلارغا حاضر بولغانلارى يىگرەك الوغ صحابىلەردر. بىدر صوغشىنى حاضر بولغانلارى يىگرە كىدە قىدرلى، يىگرە كىدە حىرىتلىولەردىن بولوب، اوزلەرىنى آيرم اورن طوتالار. چونكە

آلارنىڭ صانلارى يىك آز بولا طوروب، دىنلەرن صاقلاو اوچون يىك كوب
مشركىلەرنگە قارشى طورغانلار. آلار آرقاسىندە اسلام دىنى كوج و توت
آلان. شونك اوچوندە الله تعالى قرآندا آلارنى يىك ماقتىغان. آلارنى شول
زمان كشىلەرىدە يىك قدرلە گەنلەر. حرمىتە گەنلەر. آلاردان صوكىلىگەن
بۇونلارده آلارنى كوكىلدەن سوپىوب، ياحشىاق بىلەن ياد ايتوب كىلىگەنلەر.
بىزدە شولاي ايتەمنز.

بىدر صوعىشىنا حاضر بولان صحابەلەردەن قالا، ايڭىن الوغ صحابەلەر
حدىسە معاھىدەسىندا حاضر بولان صحابەلەردىر. آلار صانلارى يىك آز بولا
طوروب، دىن يولىدا، اوزلەرنىڭ ئەلە نىچە مرتبە آرتق بولان، مىكە
مشركىلەرى بىلەن مصوعىشور اوچون پىغمېرىمىز گە «يىعت» بىر گەنلەر. شونك
اوچون الله تعالى قرآندا آلارنى ماقتىغان. آلارдан اوزىنلەن راضى بولانلىقنى
سوپىلە گەن. شونك اوچوندە بىز آلارنى ماقىتىمىز، سوپەمنز، كوكىلمىزدەن
دوست طوتامز.

صحابەلەرنىڭ «مهاجرلەر» و «انصار» دىب يورتىلەنلەرى بار، مهاجرلەر،
اھل اسلام طرفىدان مىكە شهرى فتح ايتىلەنچە گە قدر مدینە كوجىپ

کېلىگەن صحابەلەردر . آلار اوزلەرىنىڭ دىنلەرن صاقلاو اوچون ، مشركىلەر آراسىدان ، طوغان اوشكەن جىرلەرنىدەن مال طوارلارندان آيرلوب كېلىگەز .
لەر . شۇنقىدان آلار يىك قىدرلى صحابەلەردر . انصار دىب مدينهلك بولغان
صحابەلەرگە ئېيتلەر . آلار پىعمېرىمىزگە و مدينهگە كوجوب كېلىگەن
صحابەلەرگە ياردەم اىتكەنلەكلەرى اوچون «انصار» دىب آنالاalar . آلاردا
يىك قىدرلى يىك الوغ دەرەجەلى صحابەلەردر . الله تعالى مەاجرلەر بىلەن انصار
نى قرآندا يىك كوب اورندا ماقتاب سوپىلەگەن . پىعمېرىمىز اوزىدە آلارغا
آيرم حرمت و التفات كورسەته طورغان بولغان . شۇنقىدان بىزدە آلارغا
آيرم حرمت ، آيرم دوستلۇق كورسەتمەن .

قرآن ، حدیث .

قرآن الله تعالى طرفىدان محمد پىغمېرىمىزگە يىبهرا - كەن كىتابىدۇ . اسلام
دىنى و اسلام شريعتىنىڭ توب چىشمەسى اوشبو قرآندر . آندا بىزگە الله تعالى
نى نېچىك تسانورغا ، آڭا نېچىك يارارغا ، نىنىدى عبادتلىر قىلورغا تىوشلەك «
ايىزگى كشىلەردىن بولۇب آخرتىدە بىختلى و سعادتلى بولۇ اوچون نىنىدى عمللەر
قىلورغا تىوشلەك ، دىنيادا اوزگىنىڭ مسلمان قىردەشلەرگە و باشقان خلقلارغا

ئىندى معاملەدە بولورغا تىوشىلەك، بارسى دا يىدان قىلنەان. آندا بىز گە وعظ و
عېرت بولسون اوچون بورۇن زمانداڭى يېڭى كوب خلقلارىنى تۈرلى واقعە -
لاريدە سوپىلەنگەن. بايتاق پىغمېر لەرنىڭ اسمەلەزى آلار بىلەن قومەلەزى آراسىندە
بىولغان واقعەلاريدە سوپىلەنگەن. قىـ آن الله تعالى طرفىدان ايندرلەنگەن بىر
كتاب بىولغانغا كورە يېڭى حرمەتلى، يېڭى مقدس، بىر كىتابىدر. اول ھەر وقت
قدىلى بولورغا حرمەتلەنور گە تىوشىدر.

قرآن پىغمېرىمىز گە بىر يولي، بىر طوتاشدان يېرىلمەن. آنى جبرايىل
فرشته يكىرىمى اوج يىل اچىنده، يىعنى محمد عالىيە السلامنىڭ پىغمېر بىولغان
كۈنندەن آلوب، وفات بىولۇينا قىدر بىولغان اوذاق وقت اچىنده كىرەك،
كىرەك قدرلى، آىرم، آىرم كىتروب طورغان. جبرايىل فرشتهنىڭ پىغمېرىمىز
گە قرآن كىتروۋىنە «وحى» دىلە. پىغمېرىمىز وحى كىلو بىلەن قرآن آيتلەرنى
كىشىدەن يازدروب بارا طورغان بىولغان. قرآن آيتلەزى اىسنو بىلەن پىغمېرىمىز
شوندا اوچ صحابەلەر گە اوقي، ھەمده آلارغا يازارغا و يېڭىلەر گە قوشما
طورغان بىولغان. اول وقت عربالەردە اوقو يازا بلوچىلەر يېڭى آز بىولغانغا، ھەم
حاضر گى كوندە گى كېڭى كاعذ قام بولماغانغا قرآننى يازوب باروچىلار يېڭى

آز بولغان. آلار آنی تورلى نه رسهلهرگه : نچکه تیرى كېسە كەلهرينە، آق تاشلارغان حرمى يافراقلارينا، قالاق سوپە كەلهرينە، و شوناڭ كېك نه رسهلهرگه يازوب بارغانلار. پىعمېرىمىز وفات بولغان وقتدا قرآن بىكتاب روشنىنە صالح. ان بولسادا، بايتاق صحابەلەر طرفندان، اولىندهن آخرينىا قدر يازغان، يوزلەر چە صحابەلەر طرفندان بىكەنگەن بولغان.

قرآننىڭ باشلاپ كىتاب رەوشىنە قويولۇسى، پىعمېرىمىزنىڭ وفاتدان بىر يىل چاماسى صوكى، حضرت ابو بكرنىڭ خليفة لىكى واقتنىدەد. لاكىن اول وقتلار دە سورەلەرنىڭ ترتىبى حاضرگى رەوشىكە قوبو پىعمېرىمىزنىڭ وفاتدان اون يىش يىل صوكى، خليفة حضرت عثمان زمانىدە بولغان اول بىك كوب الوغ صحابەلەر حضورنىدە، پىعمېرىمىزگە وحى يازوب طورغان الوغ صحابە «زىيد بن ثابت» دن قرآن يازدىغاندا، شوڭارдан بىر نىچە نسخە كوچرتوب تورلى شهرلەر گە يىبه رىگەن. اوشبو نسخەلەردن يىك كوب نسخەلەر كوچرۇب آنوب، اسلام مەكتىيىنىڭ هەر يىيرىنە تىارالغان. شولاي ايدتوب اهل اسلام قرآننى بىرسىنەن بىرسى كوچرۇب آلا تورغان بولغانلار. بىر وقتلار انسانلار ترقى

ایتوب گـتاب باصو اوچون مطبعـلـهـر آـقـانـلـارـ. شـونـدانـ صـوـڭـ قـرـآنـداـ باـصـلـوبـ
تاـرـالـاـ باـشـلاـغـانـ. قـرـآنـكـ اـيـڭـ باـشـلـابـ باـسـلـوـوـىـ ۱۶۹۴ نـچـىـ سـنـةـ مـيـلـادـيـدـهـ
هاـمـبـورـغـ شـهـرـنـدـهـ بـولـعـانـ. آـنـدانـ صـوـڭـ اـسـلـامـ مـمـلـكـتـلـهـ رـيـنـكـ هـرـ يـيرـنـدـهـ باـصـلـاـ
باـشـلاـعـانـ. بـزـنـكـ روـسـيـهـ مـمـلـكـتـنـدـهـ قـرـآنـكـ باـشـلـابـ باـصـلـوـوـىـ ۱۷۸۷ نـچـىـ يـلمـدـهـ
ئـىـنىـ پـادـشاـ زـماـنـنـدـهـ يـىـتـرـاغـرـاـدـداـ بـولـمـشـدـرـ. حـاضـرـگـىـ كـوـنـدـهـ قـرـآنـ ئـهـلـهـ نـيـچـهـ
بـوـزـ مـيـلـيـوـنـلـابـ تـارـالـعـانـ بـولـوبـ، هـرـ بـوـ بـرـ مـسـلـمـانـ كـشـيـنـكـ ئـوـيـنـدـهـ بـارـدـرـ. بـزـنـكـ
روـسـيـهـدـهـ قـرـآنـكـ كـوـبـ باـصـلـاـ طـورـغـانـ يـيرـىـ قـازـانـ شـهـرـيـدـرـ.
بـزـنـكـ روـسـيـهـداـ قـرـآنـكـ اـيـڭـ مـاتـورـ باـصـمـالـارـىـ مـرـحـومـ اـسـمـاعـىـلـ بـابـاـ عـصـ -
پـرـىـنـسـكـىـ طـرـفـنـدانـ نـشـرـ اـيـتـلـكـكـنـ باـصـمـالـارـدـرـ.

حدـبـىـتـ دـىـبـ يـعـبـرـ يـمـزـنـكـ سـوـيـلـهـ گـمـنـ سـوـزـلـهـ رـيـنـهـ ئـهـيـتـهـ لـهـرـ. آـنـكـ هـرـ سـوـزـىـ
فـائـدـالـىـ وـ حـكـمـتـىـ سـوـزـلـهـرـدـورـ.

يـعـبـرـ يـمـزـ صـحـابـهـ لـهـرـ گـهـ اللـهـ تـعـالـىـ گـهـ نـيـچـكـ يـارـاوـ، آـنـكـ رـضـالـعـنـ نـيـچـكـ آـلوـ
طـورـسـنـدـهـ يـىـكـ كـوـبـ سـوـزـلـهـرـ سـوـيـلـهـ گـمـنـ. بـتوـنـ عـبـادـتـلـهـ رـنـىـ بـارـلـقـ نـيـچـكـهـلـكـ -
لـهـرـىـ بـلـهـنـ اوـ گـرـدـتـكـهـنـ. يـاحـشـىـ وـ يـامـانـ خـاقـاـلـارـنـىـ بـارـسـنـدـاـ آـيـرمـ سـوـيـلـهـبـ،
اوـلـكـبـلـهـرـىـ بـلـهـنـ خـلـقـلـاـنـوـرـغاـ، صـوـڭـبـلـارـنـدـانـ طـيـيلـورـغاـ قـوـشـقـانـ. تـورـلـىـ

و ئەظلار، تورلى نصيحتىلەر سوپىلە گەن. قىقاسى بىز گە دنيا و آخرتىدە بختىلى
بولۇومزغا سبب بولاقاق باز نەرسەلەرنىدە بىيان قىغان. صىحابەلەر پىعمېرىمىز
نىڭ سوپىلە گەن سوزلەرن اخلاقى بىلەن طىڭلاپ، اول قوشقاڭچا يور گەنلەر.
اول سوپىلە گەن سوزلەرنى صوڭى بىوونلارغا دا سوپىلە گەنلەر. شولاي ايتوب
پىغمېرىمىزنىڭ حدىڭلەرى بىوون سوپىلەنوب كېلىوب، بىر وقت جىيلوب
كتىب دەوشىنە قويلا باشلاغانلار.

ايڭ باشلاپ حديث كتابى امام «مالك» اسىلى كشى يازغان. («جرتىڭ
136 نچى يىندە وفات.») اول پىغمېرىمىزنىڭ بايتاق حدىڭلەرن جىروب يازوب،
اڭا «الموطا» اسىمى بىر گەن. «الموطا» كەيدەن باصلغان بولوب، حاضر
گى كۈندە هەر بىر دىن عالىلەرنىڭ قولىدا باشدۇر. آئاردان صوڭ بايتاق
حديث كتابلارى يازغان. بولاردىڭ ايڭ مشھور، ايڭ معتبرلەرى آلتىدر.
بولارنى انشا الله كېلىچە كە سوپىلەرمىز.

خليفه اهر.

خليفه دىپ پىغمېرىمىزدىن صوڭ آنڭ اورنىينا قالوب، اهل اسلامغا باش
بولغان، واسلام مەملەكتىن ادارە قىغان كىشىگە ئەيتەلەر. ايڭ باشلاپ خليفە

بولغان کشی حضرت او بکر در، صحابه‌لهر، پىمعەبرىعىز وفات بولغان كونتوك آنى اوزلەرىنە باش اتىوب صايالاغانلار. و آنى «خليفة» دىب آتاغانلار. اول پىمعەبرىعىز كېك جماعت نمازلارندا امام طورغان بولغان. حضرت ابو بسکر وفات بولماج حضرت عمر خليفة بولغان. آنى اهل اسلام: «امير ا». «مؤمنين» دىب يورتى طورغان بولغانلار. بو بىزنىڭچە: «مؤمنلەرنىڭ پادشاهسى» دىگەن سوز بولا. مونا شول وقتدان بىرلى اسلام دولتىنىڭ باشىدا طورغان كشىگە خليفة و امير المؤمنين دىب ئېتلەدر.

اسلام تارىيختىدە خليفة‌لهر بىر نېچە تۈرلىكى بولنەلەر: خالفاً راشدون، خلفاً اوپىه، خالفاً عباسىيە، عثمانلى خليفة‌لەرى. خالفاً راشدون بىزنىڭچە توغرىلىقى دەغىرى يولدان بارغان، اسلام مملكتىن طوغرباتق، و عرللەك بىلەن ادارە ايتكان خليفة‌لەر دىگان سوздىر. بولار دورت خليفة در: ابو بکر، عمر، عثمان، علی، خالفاً اموپىه، امييە فامىلې سىنە بولغان خليفة‌لەر دىگەن سوздىر. بولار «امييە» دىگەن كشىنىڭ نسلىندەن بولغانلەردا شولاي آتالalar. بولار بارلىقى اون دورت خليفة بولوب سېكىسىن يىلاپ خاييفەلەك قىلغانلار. بولارنىڭ بىر نېچىسى «معاوىيە» اسمىلى صحابى بولوب ايڭىن سوڭۇمىسى «مروان الريحماز» دىگەن

کشیدر . خلفاً عباسیه دیب ، یاعمیرا، زذاڭ اتاسى بلهن بىر طوغان قەردەشى
 حضرت عباس نسلندهن بولغان خلیفەلەر گە ئەيتەلەر . بولار امويە خلیفەلەر ز -
 دەن صوڭ خایفەلك قىلغانلار . بولارداڭ بارلىق اىللەي اىكى خلیفە بولوب ،
 بىزچىسى «السفاح» اىڭىچىسى «المتوكل» دىب آتالادر . بولارنىڭ
 بىتونىسى جىدىبۈز سېكىسەن يالاب خلیفەلك سور گەنلەر . بولاردان صوڭ خلیفە
 لەك عەمانلى توركەلەرنە كوچكەن . بولاردان اىڭ باشلاپ خلیفە بولغان
 كشى «بىزچى سليم خان» در . خلفاً راشدوندەن اولگى اوچىسى مىدىانە
 شهرنده ، صوڭىسى «كوفه» شهرنده طورغان . امويە خلیفەلەرى «دمشق»
 شهرنده طورغانلار . عباسىخى خلیفەلەرى «استانبول» شهرى بولغان .
 خلیفەلەر زىڭ يىك ئىز گىلەرى ، يىك ياحشى كوڭمايلەرى ، بىك عدالەرىدە
 بولغان . يىك الوغ يىك شوكتىلەرىدە بولغان . آرادا يازلاريدا ، خاقۇجا جىر
 و ظلم اىستوچىلەرىدە بولغان . اسلام مەلکىتىنىڭ ضعيفەنۇونىھ ، اسلام ملتىنىڭ
 آرتدا قالۇونى سىب بولغانلاريدا بولغان . بىز بىر اورنىدا اسلام خلیفەلەرنەن
 اسلام ملتىنىھ و اسلام دىنئىھ كوب خدمت اىتكان ، و آلار وقتىدا اسلام دىنئى

قوت و شوکت آغان بر نیچه کشینی بیان ایته چه کمز.

حضرت ابو بکر.

حضرت ابو بکر اسلام خایفه له رینڭ ایڭ بىرنىچىسىدۇ. اول ھىجرىنىڭ ۱۱ انچى يىلندا، پىغمېرىمۇز وفات بولغان خلیفه بولغان. اول صحابە لەر نىڭ ایڭ الوغسىدىدۇ. اول پىغمېرىمۇز گە قاين آتا تىيەدەر. اول يەمشاق طبىعتلى، غايىت دەرەجىدە شفقتلى و مەرحمتلى بىر كىشى بولغان. اول يىك عدل، يىك طوغرى خلیفە بولغان. آنڭ زمانىدا اسلام دىنى ياحشوق تارالغان و كۈچە يىگەن.

حضرت ابو بکر خلیفه بولۇ بىلەن اسلام مەمەكتى بولغان عربىستاڭىدە يىك زور كۈلسىز واقعەلار كىيلوب چقغان: پىغمېرىزنىڭ وفات بولۇون ايشتو بىلەن عرب قىبىلە لە رىنىڭ كۈپىسى پىغمېرىمۇز گە بىرۇب كىيلەگەن زەكتالارنى يىزىدۇن باش تارتقاڭلار.

اول عنە يىتمە گەن توسلى، تورلى يىرلەردە بىر نىچە يالغانچى پىغمېر لەر نىڭ يالغانلارنى آچارغا، ھەممە زەكتا يىزىدۇن باش تارتقاڭ عربىلەرنى باش ايدىرر گە طوغرى كىيلەگەن. اول اوزى يەمشاق طبىعتلى كىشى بولسادا، بىك باطر

بوره کیلی همده عقالی و براقدان کوره طورغان کشی ایکان، اول ببرده فرصت قاچر ماسدان کوب عسکر جیغاندا، اوшибو تریبسل کله رنی باصدرو اوچون جیبه رگان.

حضرت ابو بسکرنی خایفه لگینه بر یل دیگنده اسلام مملکتی اوستینه جهیلگن قارا بولوتلار بارسی دا تارقاتلان، زکات بیرونده باش تارتفان عرب قبیله‌هه‌ری بارسیدا خلیفه‌نی عسکر لهرندهن جیگلوب آڭا باش ایدور گه مجبور بولغانلار، يالغانچی پیغمبر لهرنات ده يالغانلاری آچغان، آلارنات قای بره‌وله‌ری اوتلگنه‌ر. قای بره‌وله‌ری قیمعان اشله‌رینه اوکنوب توبه قیمعانلار، يالغانچی پیغمبر لهرنات ایڭ مشهوری «مسیلمه» دیگن کشیدر، اول «خالد بن الولید» اسمی صاحب‌هذت قول آستنداغی عسکر طرفندان اوتلگن، حضرت ابو بکر گه اوшибو يالغانچی پیغمبر لهرگه و زکات بیروندن باشتارة - قان کشیده‌ر گه قارشی طورودا ایڭ زور خدمت ایتكه‌ن کشی اوшибو خالد بن الولیددر، اول يیڭ الوغ قوماندان بولغان.

يالغانچی پیغمبر مسیلمه بـلهـن بولغان صوعش بـیـک قاطی و قانلی صوعش بولغان، چونکه آنات ایهـرـچـنـهـرـی يـیـک کـوبـ بـولـوبـ اـسـلـامـ عـسـکـرـینـهـ يـیـکـ

قاطى تورغانلار. بو صوعشدا اهل اسلامدان كوبىكىنە كشى شهيد بولغان. شولار اچنده جىتمىشلىپ قرآننى ياددان بىلگەن كشىلەر دە بولغان. مونە شول صوعشدان صوك حضرت ابو بكر : «صوعشلار دا قرآن يېكىلە گەن كشىلەر اوترلوب بتسوب ، قرآننى بتو nelle ئوغالۇ قورقىچى بار ، قرآن آيتەرن بولاي تارقاو ياتقىردىغا يارامى ، كوڭلاڭە يادلاوغىسادا اشانورغا يارامى » دېب قرآن آيتەرن جىنا توب بىر كتاب دوشىنە صالح رغان.

اسلام مەملەكتى يالغانچى پىعې بىرلەر دن و زکات بىر مەس اوچون قارشى طورغان عربلەر دن طانچىلانغاچ ، حضرت ابو بكر اسلام دىنن تاراتور اوچون ايران و دوم مەملەكتىلەرنىن عىسىكلەر يېبىر گەن. بو مەملەكتىلەر اول وقتى دىيانىڭ زور مەملەكتىلەرنىدەن بولغانلار. لاكىن ايران و دوم خلقى اسلام دىنن قبول ايتەچەك اورندا اسلام عىسىكىرىنە قارشى تورغانلار . شوناقدان يېكىنى آرادا صوعشلار آچلوب كىيتوب ، اسلام عىسىكىرى الله نىڭ ياردەمى بىلەن تىكىلەرنىڭ يېرلەرنىن باروب كىتىكەنلەر . لاكىن حضرت ابو بكر او زاق وقت خليفە لىك سورە آلماعان . اول خليفە لىكىنەڭ اوچىنچى يىلندىدا وفات بولغان . قېرىيە مەدینە دە در . حضرت ابو بكر او زى الوغ خليفە بولسادا ، آشاو ، اچو ، كېيىم

صالومده يىك عادى بولغان. دنيا اذتاه رينه بىردى بيرلەمە گەن.

حضرت عمر.

حضرت عمر اسلام خلیفەلەرينىڭ اىكىنچىسىدەر. اول حضرت ابو بىكردەن صوڭ خلیفە بولغان. اولدا حضرت ابو بىكر كېك يىك الوغ صحابەدەر. اولدا يېمىرىمىز گە قاين آتا تىيەدەر. اول يىك غىرەتلى، يىك باطىر يورە كىلى، يىك سىاسى بىر كىشى بولغان. اول طوغىرياق و عدالىكىدە اسلام خلیفەلەرينىڭ آرا مندە اىڭ آىنلىقى صىفە تورا. اول اورىنىنا كورە قاتى، اورىنىنا كورە بىك يېمىوشاق بولغان. آنڭ فقير و مسىكىنلەر گە، يىتيم طول و ضعيفلەر گە شفقت و مرحىتى ئەيتوب يېرىز بولغان. آنڭ : «شەھىرde طنجىلقنى يېرىچىلەر بوقمىي اىكان؟» دىب تون اورتالارندە تاتلى بوقولارن قالدروپ بور گەن چاقلارى بىك بىش بولغان. اول اوزى يىك الوغ خلیفە بولسادا، كىيىم صالومده، آشاواچىودە يىك عادى بولغان. كوب وقت يامالى كىيمەد كىيە فقير كىشىلەر آشى طور-غان آشلار آشى طورغان بولغان. اول اون يىل ياردىم خلیفە بولوب، آنڭ قول آستىدا مسلمانلار غايىت طنجىچ و راحت يەشە گەنلەر.

حضرت عمر زماننده اسلام مملکتی غایت دهره جه ده کیدگایگان، اسلام دینی بیک کوچه یوب کیتوب بیک یراق بیرله رگه باروب کر گهن^۱. آنث دورنده اول زماننک ایک کوچلی دولته رندهن بولغان ایران مملکتی اسلام دولتی قول آستینا کر گهن. روم دولتی نک ایک هه بیهت بیرله ری بولغان سوریه و فلسطین دا اسلام دولتی قول آستینا کر گهن. آنث ز مانددا مصر مملکتی ده فتح ایتلگهن. مصر نک جنوب و غرب طرفاننداغی مملکته رنک ده بايتاقد بیری آنغان. شولای ایتوب آنث اون یلمدان آزعن آرتق خلیفه لگی دورنده اسلام مملکتی غایت دهره جه ده کیدگه یوب، اسلام دینی بتون دنیاغا بیلگلی بر دین بولغان. فتح ایتلگهن مملکته رده اسلام دینیه کروچله ر بیک کوب بولغان.

حضرت عمر گه یوغاریدا سویله زگهن مملکته رنی فتح ایتوب آندا اسلام دین کرتوده ایک ذور حذمت کورسه توجی کشیله ر ئیلگی خالد بن الولید بلهن، ابو عبیده بن الجراح سعد بن ابی وقار، عمرو بن العاص، زینه بن ابی سفیان اسماعیلی صحابه له ردرو بولار ییشیسیده بیک اونغ صحابه له ر بولوب، ابو عبیده بلهن سعد حضرته ری پیغمبر یمز طرفندان جنت بلهن سوینج ده

بىرلگەن بولغانلار . بـ و صحابىلەر شول زماقىڭ اىـك زور قوماندانلارندان بولوب يوغارىدا سوپىلەنگەن مەملەكتەر شولار طرفندان فتح اىتلەنگەنلەر . بولار نىڭ اچىنە يىگەرە كە زور الوغ قوماندان خالد بن الوليد حضرتلىرىدە .

حضرت عمر فتح اىتلەنگەن بـ يىرلەردى مسجىدلەر صالدرغان . خلق آراسىنـ . دا اسلام دېـنـ تـارـاتـوـ وـ قـرـآنـ اوـ گـرـهـ توـ اوـ چـونـ بـ نـيـچـهـ الـوغـ صحـابـىـلـەـرـ نـىـ جـيـيـهـ رـگـەـنـ . خـلـقـ آـرـاسـنـدـهـ چـقـعـانـ نـزـاعـلـارـنـىـ شـرـيـعـتـ بـوـيـنـچـاـ نـوـزوـ اوـ چـونـ قـاضـيـلـارـ ئـعـيـنـ اـيـتـكـەـنـ . حـضـرـتـ عـمـرـ زـمـانـداـ يـاـكـىـاـ فـتـحـ اـيـتـلـەـنـگـەـنـ مـەـمـلـەـكـىـلـەـرـ دـهـ خـلـقـعاـ قـرـآنـ اوـ گـرـهـ تـكـانـ ، دـىـنـ وـ شـرـيـعـتـ حـكـمـلـەـرـنـ بـيـانـ اـيـتـوـبـ اـسـتـاذـلـقـ قـيـلـعـانـ صحـابـىـلـەـرـنـىـكـ اـيـكـىـشـ اـيـكـىـشـ مشـهـورـلـەـرـىـ عـبـدـالـلـهـ بـنـ مـسـعـودـ ، بـوـ مـوسـىـ الاـشـهـ رـىـ ، اـبـىـ بـنـ كـعبـ ، مـغـاذـ بـنـ جـبـلـ حـضـرـتـلـەـرـىـدـ . بـولـارـدانـ اـولـگـىـ اـيـكـىـسـىـ عـرـاقـ مـەـمـلـەـكـىـتـتـىـدـ ، صـوـڭـىـ اـيـكـىـسـىـ سورـىـ سـورـىـ مـەـمـلـەـكـىـتـتـىـدـ طـورـغانـلـارـ . بـولـارـ دـورـتـىـسـيـدـ قـرـآنـ اوـ قـورـغاـ يـيـكـ اوـ سـتاـ وـ قـرـآـتـىـ يـادـدـانـ يـىـكـلـەـنـ گـەـنـ صحـابـىـلـەـرـ بـولـغانـلـارـ . حـضـرـتـ عـمـرـ نـىـكـ اـسـلامـ دـىـنـىـ وـ اـسـلامـ مـلتـىـنـهـ اـيـكـانـ خـدـمـتـلـەـرـىـ ئـەـلـەـتـوـبـ بـىـتـرـ گـىـسـزـدـرـ . آـنـكـ بـتـونـ اوـ بـىـيـ ، بـتـونـ فـكـرىـ اـسـلامـ دـىـنـ كـوـچـىـتـوـ وـ تـارـاتـوـدـاـ بـولـغانـ . اوـ زـيـنـكـ غـيرـهـتـىـ بـولـدـقـلىـلـىـعـىـ وـ عـقـلاـيـلـىـعـىـ آـرـقـاسـنـداـ اـولـ بـوـڭـاـ

موفق ده بولغان. آنچ زماندا فتح ایتلگەن یېرلەردە يېك كوب كشىلەر اسلام دىئينە كرو بلهن مشرف بولغانلار. فتح ایتلگەن یېرلەردە هەر بىر شەھەر دىـيەرلەك مسجدلەر صالحوب، اذانـلار او قوغان. اول بىت المقدس دەدە بىر مسجد صالحغان. اول مسجد حاضر گى كوندەدە باردە. اول مدینەدە گى رسول الله صالحغان مسجىرنى دە زورايقان. كعبة الله نى دە تۈزە تىدر گەن. حضرت عمر، اسلام ملتىنە و اسلام دىئينە ايتىكەن الۇغ خدمەتەردى سېبىلى ھەر بىر مسلماننىڭ تىلندە تسبیح او رىندا يـورتىلەدر. اول اون يىل يارم خلیفەلەك قىلوب، ٦٣ يەشىندە مدینەدە وفات ايتىكەن، قېرى مدينه دەدر.

حضرت عثمان و حضرت على.

حضرت عثمان اسلام خلـيـفـەلـهـرـىـنـاـتـ اوـچـنـچـسىـدـرـ. اـولـ حـضـرـتـ عـمـرـ دـنـ صـوـكـ خـاـيـفـەـ بـولـغانـ. اـولـ بـيـكـ الـوـغـ صـحـابـەـدـرـ. هـمـ پـيـعـمـبرـيـمـزـ گـهـ كـيـاـوـ تـيـيـهـ دـرـ، پـيـعـمـبرـيـمـزـنـاـتـ رـقـىـهـ، اـمـ گـلـثـومـ اـسـمـلـىـ قـزـلـارـىـ بـرـ آـرـتـىـ آـنـىـ نـكـاحـنـدـهـ بـولـغاـزـلـارـ. اـولـ يـېـكـ يـمـوشـاقـ كـوـڭـلـىـ، شـفـقـتـلىـ وـ رـحـمـتـلىـ كـشـىـ بـولـغانـ. باـيـلـعـيـدـهـ زـورـ بـولـوبـ رسـوـلـالـلـهـ زـماـنـداـ اوـقـ دـيـنـ وـ مـلـتـ يـولـنـداـ زـورـ اـعـانـهـلـهـ قـيـلـغـانـ. آـنـىـ دـاـ اـسـلامـ دـيـنـ تـارـاتـوـدـهـ باـيـتـاـقـ خـدـمـتـەـرـىـ بـولـغانـ. لاـكـنـ آـنـىـ

آرتق يموشا قاعى آرقاسندا مەلکىتىدە ترتىپسىز لەكىلەر باشلانوب، آخردا بىك كوجىوب كېتىكەن. شول ترتىپسىز لەكىلەر وقتىدە خلیفە عثمان اوصاللار طرفندان شەبىد ايتىلگەن. بو وقت آذىت خلیفە لەكىنە اون ايڭىي يىل بولوب، باشى سيدىكىسىندەن اوزغان بولغان. قېرى مدینەدەدر.

حضرت عثمانىڭ اسلام دىنييەنىڭ زور خدمتى قرآن سورەلەرن جېيدىرەن حەزرگى روشنىنە قويۇيدىر. قرآن حضرت ابو بکر زمانتىدا اوچ جىيلوب بر كتاب روشنىنە قويىغان بولسادا، آندا سورە ترتىپلەرنى حەزرگى ترتىپكە باشقان بولغان. ۹۴م دە آندا مخصوص بر رسم خط طوتولماغان. آنڭ صوڭىندە اول قرآن خلیفەنىڭ اوز ئۇينىدە گەنە صاقلانوب، باشقالار آندان فائىدالا - ماغانلار. و كوجىرۇب دە آلماغانلار. شونلقدان قرآن سورەلەرن تىلە گەن كشى تىلە گەن ترتىپ بىلەن اوقي، تىلە گەن ترتىپ بىلەن يازوب آلا طورغان بولغان. ۹۵م دە تورلى قبيلە كشىسى تورلى رسم خط بىلەن يازا طورغا - ان بولغانلار. حضرت عثمان مونە شوندى او كەياسىز لەقلارنى بىرۇ اوچون الوغ صحابەلەرنى چاقرۇب، قرآتى جىيارغا قوشقاڭ. آلارغا پىعمېرىمىز زمانىندا وحى يازو چى بولغان زىد بن ثابت حضرتىلەرن رئيس ايتوب قويغان.

شولای ایتوب الونغ صحابه‌رنگ قاتناشووی بلەن زید بن ثابت حضرتله رینگ
قىلىمى بلەن قرآن نسخه‌لەرى يازلوب چىغان. آندان صوك شول قرآندا
جىددى ئىسخە قرآن كوچرلوب اسلام مەملەكتىنگ تورلى طرفلارىنا يېبەرا
گەن. مونا شول و قىدان صوك مەملەكتىنگ تورلى طرفنداد بولغان مسلمانلار
شول نسخه‌لەردهن كوچروب آلا باشلاغاڭلار. حەزىزگى كۈنـدە بىزـنـگ
قوللار مىزدە بولغان قرآن مونا شول ترتىبىدە بولوب، توب كوچر گچى شول
قرآندر.

حضرت علی اسلام خلیفه‌لەرىنگ دورتىچىسى و خلیفه راشدوتنگ
صوڭىسىدۇ. اول حضرت عثماندان صوك خلیفه بولغان. اول يىعېرىمىز كە^{يىك}
يىك ياقن قىرداش ھەم دە كىيە در. اول دا بىك الونغ صحابەدر. اول
يىك عالم يىك باطر كشى بولغان. اول دا يىك طوغىرى، يىك عدل خلیفه
بولغان ئاوزى الونغ خلیفه بولسادا اولدا حضرت ابو بکر و حضرت عمرلەر
كېنگ دەنیاغە بىردىن اتفات ايتە گەن. يىك عادى كېيىنىڭن و بىك عادى
كېچتىگەن.

حضرت علی دورى اسلام مەملەكتى اوچون يىك كوڭلسز زمان بولغان.

چونـکه حضرت عثمان زمانـدا جـقـعـان تـرـتـيـبـسـزـلـكـلـهـرـ اـولـ خـلـيـفـهـ بـولـعـانـ اـجـدـاـ
دوـامـ اـيـتـكـنـ . حـضـرـتـ عـثـمـانـاثـ يـاقـنـلـارـىـ وـ آـنـكـ اـرـوـعـنـدانـ بـولـعـانـ كـشـيـلـهـرـ
آـنـكـ أـوـچـنـ آـلـورـغـاـ طـرـشـقـانـلـارـ . يـاـكـاـ خـلـيـفـهـ گـهـ باـشـ اـيـدـهـ سـيـلـهـرـىـ كـيـلـمـهـ -
گـهـنـ . حـضـرـتـ عـثـمـانـاثـ يـاقـنـلـارـنـدانـ مـعـاوـيـهـ اـسـمـلـىـ بـرـ كـشـىـ بـارـ اـيـكـنـ .

اـولـ بـوـتـونـ سـوـرـيـهـ مـمـلـكـتـنـ اـدارـهـ قـيلـوبـ طـورـغـانـ بـولـعـانـ . مـوـنـاـ شـولـ
كـشـىـ اوـزـينـهـ كـوبـ طـرـافـدـرـلـارـ جـيـيـوبـ خـلـيـفـهـ گـهـ قـارـشـىـ طـورـغـانـ . خـلـقـ
اـيـكـيـگـهـ بـولـنـگـهـنـ . بـرـ طـرـفـ خـلـيـفـهـنـىـ ، اـيـكـنـچـىـ طـرـفـ مـعـاوـيـهـنـىـ يـاقـلاـغـاـزـ -
لـارـ . شـولـايـ اـيـتـوبـ آـرـادـاـ يـيـكـ قـاتـىـ صـوـعـشـلـارـ كـيـلـوبـ جـقـعـانـ . بـوـنـدـانـ
باـشـقـهـداـ تـورـلـىـ يـيـرـدـهـ تـورـلـىـ تـرـتـيـبـسـزـلـكـلـهـرـ طـوـغـانـ . شـوـنـلـقـىـدانـ خـلـيـفـهـ گـهـ
مـعـاوـيـهـنـىـ اوـزـينـهـ باـشـ اـيـدـوـ مـمـكـيـنـ بـولـماـغـانـ . اـولـ سـوـرـيـهـ مـمـلـكـتـنـدـهـ اوـزـنـ
پـادـشـاهـ اـعـلـانـ قـيلـعـانـ . شـوـنـدـىـ تـرـتـيـبـسـزـلـكـلـهـرـ ، قـيـنـلـقـلـارـ اـچـنـدـهـ حـضـرـتـ عـلـىـ
يـيشـ يـلـعاـ يـاقـنـ خـلـيـفـهـ بـولـوبـ طـورـوبـ ، آـخـرـداـ بـرـ اوـصـالـ طـرـفـنـدـانـ شـهـيـدـ
اـيـنـلـگـهـنـ . قـبـرـىـ كـوفـهـدـهـدـرـ . بـوـ وقتـ آـكـىـ ٦٣ـ پـهـشـ بـولـعـانـ .
موـنـهـ خـلـفـاـ رـاشـدـونـ دـيـبـ شـوـشـىـ دـورـتـ خـلـيـفـهـ گـهـ ئـيـتـهـلـهـرـ . بـولـارـ بـوـتـونـبـىـسىـ
اوـطـزـ يـلـ قـدـرـ خـلـيـفـهـلـكـ قـيـامـاـلـارـ . بـولـارـ دـورـتـيـسـيـدـهـ يـيـكـ الـوغـ صـحـابـهـلـهـرـدـرـ .

بولارغا پىغمېرىمىز جنت بىلەن سوينچىدە يېر گەن بولاعان . بولار بارسى دا يېك طۇغىرى ، يېك عدل خاييفەلەر بولعازار . بولارنى بىز ھەر وقت ياخشىلاق بىلەن ايسىمىز گە تو شەمىز . جەمە و عيد خطبەلەرنىدە آلارنىڭ اسىمەرن تىلگە آوب ، آلارنىڭ قىداعان الوغ خەدمەتلىرىن ماقۇتىمىز ، آلارنىڭ روحاclarينا دعا قىلامىز .
الله تعالىيىدىن آلارغۇ ھەر حەمتىن تو شورۇون صورىمىز .

امويه خليفەاهرى .

امويه خليفەلەرى بارلىقى ادن دورت خليفە بىولۇپ سىكىسىن يىل قدر خليفەلك سور گەنلەر . بولارنىڭ يېك بىرنىچىسى حضرت معاویەدە . اولدا صحابەدە . اولدا يېك اشانچلى ، باشلى ، ادارە گە غایىت اوستىا بىر كشى بولاعان . او زىينىڭ ادارە گە اوستالىقى آرقاسىندا اول حضرت عثماننىڭ صوكى زمانلارنىدا باشلانوبدا ، حضرت علی دورىندە هنوز دوام ايتىكەن تېلىپسىزلك - لەرنى باصدرغان . اسلام دولتن اولدە گى كېك كوجلى و شوكتلى دەلت ايتىكەن . آنلىك زمانندا بايتاقعنە يېرلەر فتح ايتىلگەن . آنلىك عسکرلەرى دوم مەركىتىنەدە ياخشووق كروب كېتىكەنلەر . مصرنىڭ غرب طرفىدا آق دېنگىز بولۇندادا يېك كوب يېرلەر فتح ايتىلگان . و شول يېرلەر گە اسلام دىنى يېك

تارالعان . اوشبو بیرلهزنى آلوب اسلام دىنن تاراتوجى كىشىلەرنىڭ ياشىۋىرى
دۇقىقە بن ئاقۇم ، اسمىلى الوغ قومانداندر .

حضرت معاویه سورىيەدە دمشق شەھىنە طورا طورغان بولغان آڭاردىان
صۈك كىدا - گەن اميە نىلەندەن بولغان خلیفەلەرنىڭدە پايتىخىلەر زىيەتلىك
شەھرى بولغان . حضرت معاویه جىتەش جىدى يەشكە جىتوب ، هېجىرتىنلىك
آلمىشنىچى ياندا دمشق شەھىنە وفات ايتىكەن . قېرى دەمشق دە در .

امويە خابىفەلەرنى دەن اىـاث الوعاـلارىنىـك اـيـاث مشـهور لـهـزـىـنـك بـرـسـىـ
«وليد بن عبدالمالك» دەن . آذىز زماندا اسلام مەملەكتى عازىت دەرەجەـهـىـدـهـ
كىـكـاـيـوـبـ ، بـرـ طـرـفـدـانـ تـرـكـسـتـانـ اـوتـوـبـ قـطـائـىـ مـمـلـكـتـىـهـ قـدـرـ ، اـيـكـىـنـپـىـچـىـنىـ
طـرـفـدـانـ حـاضـرـ گـىـ الـجـزاـئـرـ ، فـاسـ اـسـپـانـياـ مـمـلـكـتـاهـرـنـ اـوتـوـبـ فـرـانـسـياـنـهـ قـيـپـرـ
جـهـيـلـگـەـنـ . تـرـكـسـتـانـ فـتوـحـاتـتـدـهـ اـيـاث زـورـ شـەـھـرـنـ آـغاـانـ كـشـىـ «قـتـىـبـىـهـ بـنـ
مـسـلـمـ» اسمـىـلىـ الـوغـ قـومـاـنـدـانـدـرـ . جـزاـئـرـ ، فـاسـ اـسـپـانـياـ مـمـلـكـتـاهـرـنـ اـتـجـاـهـ اـيـتوـبـ
چـىـ كـشـىـلـهـرـ «موـسىـ بـنـ نـصـىـرـ» وـ «طـارـقـ بـنـ زـيـادـ» اسمـىـلىـ قـومـانـدـاـلـارـ دـرـ
اسـپـانـياـ مـمـلـكـتـىـ اـولـ وقتـ اـنـدـلـسـ دـىـبـ يـورـتـانـ طـورـغـانـ بـولـغانـ . مـونـتاـشـولـ
انـدـلـسـ مـمـلـكـتـىـ باـشـلاـبـ كـرـوبـ كـيـتـوـچـىـ قـومـانـدـانـ يـوـغـارـىـدـهـ سـوـپـاـنـگـەـنـ طـارـيقـ

بن زیادر . اول فاس بلهن اسپانیا آراسنداغی تار بوغازدان کیم لهر گه او طروب اسپانیاغا چقعاونده آنی فتح ایته باشلاغان . او شبو بوغاز طارق بن زهادکه نسبت بیراوب « جبل طارق » دیب آزلغان . اول حاضر گی کونده ده شول اسمن صاقبیدر . (انگلیز لهر جبر الطار دیب روسلار گیپرالتار دیب نهنه لهر) .

اندلس مسلمانلاری بىر وقتلار غایت دەرەجەدە ترقى ایتوب ، علم هنر و بايقدا يىك آلمان كىتكەنلەر . اول وقتدا ياوروپا خلقى يىك نادان بولوب ، علم و هنرنى او شبو اندلس مسلمانلارندەن آلا طورغان بولغانلار . خلفەلك امويلەر قولىدا چاقدا اندلس مسلمانلارى امویه خلیفەلەرى قول آستىدا بولغانلار . خلیفەلك امويلەر قولىدان چعوب عباسىلەر گه تىگەچ آلار او زلەينه آيرم پادشاهلىق بولوب يەشەگەنلەر . شولاي ایتوب آلار اندلس مملکەتنىدە هېجرىتەن اون برنجى عصر كر گەنچە قالمازانلار . ولید بن عبد الملک اون بىلە باقىن خلیفەلك سوروب هېجرىتەن ٩٦ نجى ياندا وفات ايتىكەن . قىرى دەشقى شهرىنىدە در . اول بىيك ياحشى كوشىلى ، خلقعا افراط دەرەجە دە شفقتلى و مرحىتلى كىشى بولغان . آنڭ فقير فقاراغە ، يەيم و مسکىنلەر گە

يادده مى چىكسىز بولغان. اول علماءغا بىك حرمت كورسەتە طورغان بولغان.
دمشق شهرنده گى «جامع اميه» دىب مشهور ايسكى و تارىخى مسجد، آنڭ
طرفندان بنا قىلغان مسجددر. اول آڭا بىك زور آقچالار طوتوب، غايت
درجىدە زېتىلى ايتوب، صالحغان. اول مدینە مسجىدىن دە زورايىتقان.

عباسىيە خلیفەلەرى

عباسىيە خلیفەلەرى امويە خلیفەلەرنىدەن صوڭ خلیفەلەك قىلغانلار. بولار
نىڭ اولگى دورلەرى اسلام دولتىنىڭ اىڭ پارلاق، و اىڭ شوكتىلى دۈرۈ
بولغان. بو وقتلاردا اسلام دولتى بىتون دىياغا يىلگىلى، اسلام خلیفەلەرىدە
دىيانىڭ اىڭ الوغ پادشاھلارندان صانالا طورغان بولغانلار. بولارنىڭ اىڭ
مشهورلەرنىدەن بىرسى «المنصور» خلیفەدەر. بىو عباسىيەردىن اينكىنجى خلیفە
بولوب، غايت الوغ و شوكتىلى خلیفە بولغان. آنڭ زمانىدا اسلام دولتى
غايت قوتى بولغان. اول عالمگە يىك مىجىتى بولوب، آنڭ زمانىدا، آنڭ
قوشۇسى بىلەن تورلى فنلەردىن يىك كوب كتابلار يازلغان و تىرىجمە قىلغان.
شول وقت «مالك بن انس» اسمى الوغ بىر عالم بىر حدىت كتابى يازوب
آڭا «الموطأ» اسمى يىر گەن. اول كتاب حەزرگى كونىدە باردر. اول

ایش الله یازلغان حدیث کتابی بولغان.

ابو حنیفه دیگهن عالم آنک زماندا «الفتنه الْأَكْبَرُ» اسمای کتاب یازغان.
ابن اسحاق دیگهن عالم پیغمبر یمزدی ترجمه حالن سیدرن یازغان. المنصور
خلیفه ۲۲ بیل قدر خلیفه اک س-و-وب ، ۱۵۸ نجی هجری ده ۶۳ یه شنده
حججکه بارشلای وفات ایتکهن. و مکه گه یاقن بر یزده دفن قیلعان.

عباسیه خلیفه له رندهن ایش مشهور له رندهن بررسی «هارون الرشید» در .
بو بیگردک اوغ، بیگردک شوکتمی خلیفه بولغان . موذک زمانی اسلام
دولتیزک ایش قوتای وایش شوکتمی دری بولغان. اول عالمگه بیک محبیلی،
علم انسی بیک احترام ایته طورغان کئی بولغان. «ابو معاویه» دیگهن بر
عالیم : «بر کون هارون الرشید موینده آش آشان ایدم . آش آلدندان
قولمنی بولغاندا بر کشی قولما صو صالوب طوردی . صو گندان بلدم که بو
کشی خلیفه هارون اویزی ایتکهن» دیه در . هارون الرشید زماندا اسلام
محمد-کتی تاءی ده کی-کلایتل-گهن، اول اویزی صوعشقها بالذات حاضر بولا
طورغان بولغان. شول صوعشلار ذی برنده اول خراسان ولاپنده «طوس»
دیگهن شهرده وقت بولغان. قبری شوندادر . بـو وقت هجری ۱۹۳ نهی

بلى بولوب، خلیفه هارونعا قرق بیدش بـهـش بـولـعـانـ. اول یـکـرمـی اوـجـ بـلـ خـایـفـهـ لـکـ سورـگـهـنـ.

عباسـیـهـ خـلـیـفـهـ لـهـ رـیـذـاـتـ یـکـ اوـغـالـرـنـدـاـنـ بـرـسـیـ «ـالـمـأـمـونـ»ـ درـ. موـنـاـثـ زـمـانـنـداـ اـسـلـامـ مـمـلـکـتـیـ بـیـکـ قـوـتـلـیـ بـولـعـانـ. اوـلـ بـایـتـاقـ بـسـیرـلـهـ فـتـحـ اـیـتـوـبـ، اـسـلـامـ مـمـلـکـتـنـ یـیـکـ کـیـکـهـ یـتـکـهـنـ. اوـلـ اوـزـیـ یـیـکـ عـالـمـ، عـامـگـهـ مـحـبـتـیـ یـیـکـ زـورـ بـولـعـانـ. آـنـکـ اـسـتـاذـیـ اـبـوـ حـنـیـفـهـ اـسـمـلـیـ عـالـمـ بـولـعـانـ. اوـلـ صـوـعـشـدـاـ یـوـرـگـهـنـ وـقـتـداـ روـمـ یـدـرـنـدـهـ ۳۱۸ـنـجـیـ یـلـدـاـ وـفـاتـ بـولـعـانـ. بـوـ وقتـ قـرقـ سـیـگـنـ یـهـشـنـدـهـ بـولـوبـ، یـکـرمـیـ یـلـدانـ آـرـتـعـرـاـقـ خـلـیـفـهـ لـکـ سورـگـهـنـ بـولـعـانـ.

عبـاسـیـهـ خـلـیـفـهـ لـهـ رـیـذـاـتـ پـایـتـختـاـهـرـیـ عـراـقـ یـدـرـنـدـهـ بـغـدـادـ شـہـرـیـ بـولـعـانـ. بـولـارـ زـمـانـنـداـ بـغـدـادـ شـہـرـیـ عـامـ مـرـکـزـیـ بـولـوبـ، مـکـتـبـ وـ مـدـرـسـهـ لـهـ بـلـهـنـ طـوـلـعـانـ. آـنـدـاـ یـیـکـ زـورـ عـالـمـلـهـ دـرـسـ نـهـیـتـهـ طـوـرـعـانـ بـولـعـانـلـاـرـ. لـاـکـنـ صـوـکـرـاـقـ اـسـلـامـ مـمـلـکـتـیـ ضـعـیـفـلـهـنـهـ توـشـوـبـ خـلـیـفـهـ لـهـ رـیـذـاـ کـوـجـ وـ قـوـتـلـهـرـیـ کـیـمـیـ باـشـلـاعـانـ. شـوـلـ وقتـ تـائـاـرـ خـانـلـاـرـیـ بـولـارـنـیـ یـیـکـ طـنـیـجـسـزـلـیـ باـشـلـاعـانـلـاـرـ. آـخـرـداـ «ـهـلاـکـ»ـ، اـسـمـلـیـ بـرـ تـائـاـرـ خـانـیـ بـغـدـادـقـاـ عـسـکـرـ بـلـهـنـ یـوـرـوـبـ ضـبـطـ اـیـتـکـانـ. اوـلـ وقتـ خـلـیـفـهـ بـولـعـانـ «ـالـمـسـتـعـصـمـ»ـ نـیـ اوـتـرـتـکـهـنـ، بـوـ وقتـ هـجـرـتـدنـ ۶۵۹ـنـجـیـ بـلـ

بولغان.

بغدادده خلیفه المك سورگەن عباسیله رەبتوؤیسی ٣٧ خلیفه بولغان. بوندان
صوڭ عباسیله ردن اوڭ يىش خلیفه كىلگەن. لاكن بولار بابالارى كېڭىش بىنداد
دە طورماچە مىصردا طورغان بولغانلار. بولاردا بغداد داعى خلیفەلەر
نىڭ سوڭىيالارى كېڭىش يىك كۈچىزىلەنوب، ضعيفەلەنوب كىتىكەنلەر. بو
وقتىلاردا اسلام مەملۇكتى تورلى خانلقلار و سلطانلقلارغا بولانگەن. شولارنىڭ
برسى آخردا يىك كۈچەنوب كىتىب، يىك الوغ دولت تشكىيل قىلغان. بولار
عثمانلى توركىلەر يىدە. بولار بىر وقت بوڭارچا عرب خلیفەلەرى قول آستىدا
بولغان يىرلەرنى ضبط ايتىب مەملۇكتەرىنە قوشقاڭلار. پايىز بىرىمىز طوغان، و
اوسمىكەن مەكلە شەھرىدە، پايىز بىرىمىز و خالفاً راشدون زمانتدا پايانىخت بولوب
طورغان مدينه شەھرىدە، الحاصل عربستان مەملۇكتى آلار قولينا كېچىكەن.
امويە خلیفەلەرنىڭ پايانىختىلەرى بولوب طورغان دمشق شەھرىدە عباسىلەر دەن
پايانىختى بولغان بغداد شەھرىدە آلار قولىنە كىلگان. آلار مىصر مەملۇكتەن آغا-
لار. شول وقت مىصردا خلیفە لىك سوروجى كىشى عباسى خلیفەلەرنى دەن
«المتوكل» بولغان، مونا شوشى خلیفە دەن صوڭ خلیفە المك عثمانلى توركىلەرنى

کوچکەن. عثمانلى خلیفه لەرىنىڭ بىك قوتاى بىك شوكتلى چاقلارىدا بولغان. آلار اسلام دىنن تاراتودە بىك زور حدەتلەر كورسەتكانلەر. آلار زمانىدا اسلام دىنى امويە و عباسىيە خلیفەلەرى وقتىدا كىرە آلماغان يېرلەرگە عثمانلى خلیفەلەرى .

٦٣٠ نېچى ھجرى يىلدا چىنغز خان عىسکرىنىڭ توركىستانىندا قورقوب يىشىۋۇز چادار قورقوب، جان حسابىي اىكى مىڭلەپ توركىلەر توركستاندان كېچكىنە آسىداغە كوچوب كېتىكەنلەر . بولارنىڭ باشلغى اىبر طغرل اسىمىلى كىشى بولوب آنىڭ اوغلى عثمان كېچكىنە آسىدادا حاضر گى توركىيە مەملەكتىن توزوگەن. بو مەملەكت ٦٩٩ نېچى ھجرى يىلدا توزو لوب پايىتختى بىرسە شەرنىدە بولغان و صوڭدان بى توركىيە مەملەكتى آنى باشلاپ توزوچى سلطان عثمان غازىنىڭ اسىمى بىرلەن عثمانلىي مەملەكتى دىب و خلقى دە عثمانلىي توركىلەرى دىب آتالغانلار.

مۇنە شول عثمانلىي توركىلەرنىدەن بولغان خلیفەلەرگە عثمانلى خلیفەلەرى دىب ئېتىلە . بولارنىڭ بىرنىچىسى سلطان سليم بىرنىچى بولوب ٩٢٢ نېچى ھجرى يىلدا، مسيحى ١٥١٧ نېچى يىل ٢٦ نېچى يانواردا صوعىش بىرلەن مصر مەملەكتى

آلوب قاهره شهرینه کردی و آندا باسیده خلیفه له رزدهن بولغان المتوکل علی الله‌نی خلیفه لگندنه تو شروب او زن خلیفه ایتوب اعلان قیلدی.

سلطان سلیم اوزیناڭ قانى قوللىقى ایله مشهور بولوب تورك تاریخنده او زن ياوز سلیم دیب يورتله دور. پايتىختى استانبولدا بولمىشدر، هوئىدان صوڭى بىر بىر آرتلى تورك سلطاناڭلارى بارلغى ۲۸ كىشى خلیفه بولوب بولارنىڭ صوڭىسى سلطان محمد ۵ نېچى اسمن آلغان محمد رشاد اسلامى صوڭى تورك سلطانى ايدى. سلطان محمد رشاد اسلام دىناسىيەنىڭ صوڭى خلیفه سيدور، آندان صوڭى توركىدە وحيد الدین اسلامى سلطان تىحة كە او طرغان بولسادا مسلمان دىنپاسى طرفدان تانلوب او لگورمه دى. و كىمال باشا عسکرى توركىدە گە كەننەن صوڭى اول آندا سلطانلىق و خلیفه لىكىنى بىردى. توركىدە مەملەكتە - مەن مھصر، عربستان، عراق، آرناودستان ئولاسكمەلەرى آيدىلوب ۶۰ مىليون خلقلى بىوك توركىدە ئىمپېرىا تورلۇرى ۱۴ مىليون خلقلى توركىدە جمھۇرىتى بىو - لوب قالدى.

عىذماڭلى خلیفه له رى آراسىدا سلطان سلیمان قانونى شىكللى توركىدە مەماكى - ئىن قانون لار توزوب زمانغە موافق تىرىپكە سالغان و او چىوز مڭ عسکر بىرلەن

ياوروبانڭ اورتاسىنە باروب گروب ېتون ياوروبپا خلقان قالتراتقان كوجىلى پادشاهلار، ساطان احمد شىكلى زور ماتور جامعىلار (ساطان احمد جامعى استانبولىدە) و سرايىلار سالدرغان مدنىتلى سلطانلار و روسىيە ايلە نىيچە مرتبە لار زور صوغشلار قىلغان خلیفه لارده بولغان.

صوڭى سلطانلاردان خلیفه عبد الحميد ۲ نىچى ۱۸۷۶ نىچى يىلدا تختىكە او طروب ۱۹۰۸ نىچى يىلدا توکىه اختىالندان صوكى اورنىدان توشرىگەن آنىڭ ياوروب پادشاهلارى آراسىدا كوب تاقشلارى بولوب بىىگىرە كىدە گىرمانىيا پادشاهسى ويلهم ۲ نىچى بىرلەن دوست بولغانلار.

خرستيان پادشاهلارى توركىيە زورايىو و آغا يارووينە كونچىلەن قىلوب قدوس شريفى مسامانلار قولىدان خرستيانلار قولىنە آلامز دىب ۷ مراتبە صليب احمر (كريستاوى باخود) صوغشلارى اسمى بىرلەن مسلمانلارغا صوغش آچقازلار. بو صوغشلارنىڭ بىنچىسى ۱۰۹۶ نىچى ميلادى يىلدا بولوب صوڭىسى ۱۲۴۱ نىچى ميلادى يىلدا بولغان. بو صوغشلاردا خرس - تيان خلقىلارى مسلمانلارغا بىك زور جىز و ظلملەر قىلغانلار. شولايىدا بولسە مسلمانلار ئوستىكە چىدىلار و قدوس شريف آلار قولىدا قالغان.

مۇندان باشقا دەخى خىستىيان خلقلارى تۈرك سلطانلارى خىستىيان لار غە
جىر و ئۆزام اىتەلەر دىكەن ساططاو بىرلەن ئەللە نېچە مىرتىبە تۈركىيە گە قارشى
صوغش آچ-وب آنسى بىتتۈرگە و ضعيفەتۈرگە طاشقانلار. بولارنىڭ
آراسىندا يېڭىرە كىدە اورص پادشاھلارى تۈركىيە گە دشман بولوب خىستىيانلار
نى قوتقارو اوچون دىپ ھەم اوزلەرنىڭ قىردەش بولغان اسلامويان خلقلارن
قوتقارو اوچون دىپ نېچە و نېچە مىرتىبە تۈركىيە بىرلەن صوغشقا نلار. ھەم
بالقان دولتلەر يېنىڭ تۈركىيە دەن آيرلۇۋىنە سبب بولغانلار. روسىيەنىڭ صوغش و
ياردامى آرقاسىندا كېچكىنە گىنە و بارلغى يوز مىڭىنە خلقلى قاراطاغىدە مستقل
مملکەت بولوب طورغان، صوڭىدان عربستان، مصر و عراقلارنىڭ آيرلۇۋى.
نەدە ياورۇپا خالقلارىنىڭ قوطقوسى كوبىرەك سبب بولغان.

صوڭى بولۇنلارغا دىن اوگىرە تۈچى صحابەلەر.

پىغمېرىزنى كوروب آڭا ايمان كىتىرگەن و آڭىز مىجلىسى بىرلەن مشرف
بولغان كىشىلەر گە صحابەلەر دىپ ئەيتەلەر دىكەن ايدىك. صحابەلەر اسلام
دىن تارانو يولىدا پىغمېرىز گە يېڭى كوب بولشاق قىلغانلار. آلار اسلام
دىن قبول اىتىكەن كىشىلەر گە قرآن اوگىرە تىكەن، دان و شريعت حكىمەرن

بیان ایشکانلار. پیغمبریمز بولاردان بىك كويىسن عربستانلىڭ تورلى يارلەرىنە پىيەروب شونداغى خلقلارغۇ دىن و قرآن او گىره تدره تورغان بولغان. اول اسلام دىن قبول ايتىو او جون مدينه گە كىلىگەن كشىلەر گە دىن و قرآنى او زى او گىره تە، الوغ صحابەلەر گە او گىره تر گە قوشما طورغان بولغان. پیغمبریمزدىن صوڭ اسلام دىن تاراتىو و صوڭ بۇونلارغا دىن و شريعت حكىملەرن او گىره تو بولار او سئىنە يۈكىلەنوب قالغان. شونلقدان بولار بىتون كۈچلەرى بىلەن خلق آراسىدا اسلام دىن تاراتورغا طاشقانلار. صوڭىعى بۇونلارغە دىن و شريعت او گىره تودە بىرده كېيمەچىلىك قىلماغانلار. «قرآن مونه شولاي قوشما، پیغمبریمز مونه شولاي ئېتە طورغان ايدى» دىب ھەر بى شريعت مسئلەلەرن بیان قىلغانلار. «پیغمبریمز طهاارتى مونه شولاي آلا طورغان ايدى، مونه شولاي تىم صوغما تورغان ايدى، چىتكەكە مونا شولاي مسح قىلا طورغان ايدى، عىيد نمازلارن پیغمبریمز بىلەن مونا شولاي او قى تورغان ايدىك» دىب ھەر بى عبادتى قىلوب كورسەتوب او گىره تكەنلەر.

صحابەلەرنىڭ بارسىدا ديرالك صوڭىعى بۇونلارغا استاذاق قىاسالاردا، بولار نىڭ اچنده بى طوغىريدە بىتونلەرى آىرم اورن طوقانلارى و بىتون عمرلەرن

دېرالك شول بولدا صرف ایتكه ناھرى بار. بوندى صحابه لهرگه «فقھماً صحابه» دېرلهر. بىزنىڭچە يېڭى عالم كىشىلەر دېگەن سوزدر. موندى عالم صحابه لهرنىڭ ايدىڭ مشھورلەرى «خانماً راشدون» دېسب آنالغان. اولگى دورت خلیفە بىلەن معاذ بن جبل، عبدالله بن مسعود، أبي بن كعب، زيد بن ثابت، ابو موسى الاشعري، عائشە، عبدالله بن عباس حضرتلهرىدیر. بولاردان اولگى دورتىد - سىن بىوارىدا بىر نىچە اورندا سوباهب كېيىچىكەن ايدىك. بولاردان دورتىسىدە قرآنى باشدان آياق حفظ ايتىكان، تر آننى بىتون نىچەكە لەكلەرى بىلەن بلگەن يېڭى عالم صحابه لهردر.

معاذ بن جبل، عبدالله بن مسعود، أبي بن كعب، زيد بن ثابت، ابو موسى الاشعري لاردا پىعمېرىمىز زمانىدا اوق قرآنى باشدان آياق يادقه آغان، قرآن اوقورغۇ يېڭى اوستا و قرآنى بىتون نىچەكە لەكلەرى بىلەن بلگەن صحابه لهردر. بولاردان عبدالله بن مسعود بىلەن ابي بن كعب قرآن اوقورغۇ يېڭىگە كەدە ماھىر بولغانلار. پىعمېرىمىز قاي و تىلاردا بولاردان قرآن اوقوتوب بىك اخلاص بىلەن طڭلاپ طورغان بولغان. بىر وقت اول، ابى بن كعب حضرتلهرىنىڭ اوقوغانن طڭلاپ ائرلەنوب يعالغان. عبدالله بن مسعود عراق

مملکتى فتح ایتلگەج خلیفه عمر طرفندان کوفه شەھىنە باررغۇ ایتوب تىعىن قىيلىغان، ھەم دە خلقعا دین و شريعت او گرەتۈرگە قوشاعان. اول شوندا كوب يىللار قالوب، شول تىرەدە گى خلقلارغا استاداڭقى قىلغان، شول تىرەدە گى خلقلار بارسى دا قرآنى آڭاردان او گرەنگەنلەر. و اول او قوغانچە او قى طورغان بولغانلار. ابى بن كعب كوب و تىلار سورىيە مەملەكتىنده خلقعا قرآن او گرەتوب طورغان. دین و شريعت حكمەرن يىان آيتىكىان. اول پىغمەرىمىز زماندا او ق بىر وقتلار يىمن ولايتىنە مىفتى ایتوب، ھەم دە دین او گرەتە و اوچون يېيەرلەگەن بولغان، ابو ھوسى الاشعىرى حضرت عمر طرفندان عراق ولايتىنده بىر شهر يىنە قاضى ایتوب يېيەرلەگەن بولغان، اولدا بىرە ولايتىنده يىك كوب يىللار قالوب، خلقعا دین او گرەتىكەن، شول طرف خلقى قرآنى آنڭىچا او قى طورغان بولغانلار.

زىيد بىن ثابت دە بىيك عالم صحابى لەردەندرە اول دا رسول الله زماندا او ك قرآنى ياددان يېكلە گەن ھەم آنى توينە توشوب بىلە تورغان بولغان. رسول الله وقتىدا اول وحى دە يازوب طورغان. اول رسول الله دان صوكى مدینە دە طورغان. حضرت ابو بىكر زماندا قرآن آيتىلەرن جىوب بىر كىتاب رەۋشىنە

صالوچى، حضرت عث، ان زمانىدا حاضر گى دوشىدە گياچە تىكراز قرآننى يازوب چۈرچى كشى اوالدر. زيد ابن ثابت حضرتاه رى مدينه و تىرىه سىنده گى صوڭى بولۇلارغا قرآن او گره تودە يىك زور خدمتله دىكىسىن.

حضرت عائشە پىعمېرىمىزنىڭ حاتونى و بىرنىچى خايفە حضرت ابىو بىكرنىڭ قىزىدەر. اولدا يىك عالم صحابى بولغان. پىغمېرىمىزدىن صوڭ خاقۇغا، خصوصاً حاتون قز آراسىدا يىك كوب علم چەچكىان. عبد الله بن عباس، پىغمېرىمىزنىڭ آناسى بىلەن بىر طوغان قىزىدەشى حضرت عباسنىڭ اوعلىيدەر. اول پىغمېرىمىز وفات آيتەكاندە اوئى دورت، اوئى يىش يەشلىك كىنە بولغان. پىغمېرىمىز آننىڭ اوچون «عالم بولسون ايىدى» دىب دعا قىلغان بولغان. اول صوڭىدان يىك عالم بولوب، صوڭى بولۇلارغا غايىت الۇغ استاذ بولغان.

پىغمېرىمىز دەن صوڭى صحابىلەر اسلام دىنىنىڭ توب نىڭزى بولغان قرآننى اويرەتكەن كېك، پىغمېرىمىزنىڭ سوپەلە گەن سوزلەرن، اىكەنچى تورلى ئەيتىشكى حىدىشەرنىدە اويرەتكەنلەر. شولاي ايتوب آلار پىغمېرىمىزنىڭ اوز امتنىنە قىلۇرغە قوشقان نەرسەلەرن، وعظ نصىحاتلەرن، حكمتلى و عبرتلى سوزلەرن بارسىندا صوڭى بولۇلارغا ايىرشىدە گەنلەر. پىغمېرىمىزنىڭ سوزلەرن صوڭى بولۇلار

غـا سویله و گـه « حدیث » دىلەر. صحابا له رئىش بارسىدا دىرىمك كـوبىمى آزمى حدیث روایت قىلغانلار. بولار آراسىدا حدیثنى بـىلەك كـوب روایت تىلىو جـىلاو بار. بـولارنىڭ اىلەك مشە ولەردى : ابو هــرـيـرـهـ، انس بن مـالـكـ، حـضـرـتـ عـائـشـهـ، عـبـدـالـلـهـ بن عـبـاسـ، جـابـرـ، اـبـوـ سـعـيدـ الـخـدـرـىـ، عـبـدـالـلـهـ بن عـرـ، اـبـوـ الـدـرـدـأـ حـضـرـتـلـهـرـيـدـرـ. اوـشـبـوـ حـدـيـثـلـهـرـ بـوـونـ، بـوـونـ سـوـيـلـهـنـوبـ كـيـلـوبـ، بـرـ وقتـ كـتـابـ اـيـتـوـبـ يـازـلـعـانـلـارـ. آـلـارـ « حـدـيـثـ كـتـابـلـارـىـ » درـ. آـلـارـ قـرـآنـدانـ قـالـاـ اـيـلـىـ قـدـرـلىـ كـتـابـلـارـدرـ. بـولـارـنىـ كـيـلـهـ چـهـ كـدـهـ اـنـشـأـ اللهـ سـوـيـلـهـرـمـزـ.

دورت امام.

صحابىلەردىن صوك اسلام دنياسينىه قرآن و حدیث علملىرىن تاراتوچى، دىن و شريعت حكملىرىن او گـرـهـ توـجـىـ كـشـىـلـهـرـ تـابـعـىـنـ حـضـرـتـلـهـرـيـدـرـ. « تـابـعـىـنـ » دېب صحابىلەردىن صوك كـيـلـگـەـنـ بـوـونـعاـ ئـيـتـهـلـهـرـ. بـولـارـدىـنـ يـىـكـ عـالـمـ كـشـىـلـهـرـ چـعـوبـ صـوـكـىـ بـوـونـلـارـغاـ عـالـمـ مـيرـاـنـىـ قالـدـرـغـانـلـارـ. بـولـارـدىـنـ اـيـلـىـ مشـهـورـ لـهـرـىـ جـيـدـىـ كـشـىـدـرـ : سـعـيدـ بنـ المـسـىـبـ، اـبـوـ بـكـرـ بنـ عـبـدـ الرـحـمـنـ، قـاسـمـ، عـبـيـدـ اللهـ، عـرـوـهـ، سـلـيـمانـ، خـارـجـهـ، بـولـارـ تـابـعـىـنـلـارـنىـ فـقـيـهـ وـ عـالـمـلـهـرـنـدـهـنـ بـولـوبـ، اـسـلامـ دـنـيـاسـىـنـاـ دـىـنـ عـامـىـ شـولـارـ وـ اـسـطـاسـىـ بـلـهـنـ تـارـالـعـانـ.

بـولار دان صوڭ اسلام دنياسينا ابو حنيفه، مالك بن انس، شافعى، احمد
بن حنبل، اسمىلهرنده يىك الوغ دردت عالم كىلگەن. بـولار «فقه» علمىنىڭ
اساسن قـورغانلار.

بولار اسلام دنياسىدا دورت امام دىپ يورتىلەر، فقه علمىندە بـولاردان ۴۹۵
قايدوسىنىڭ اوزلەرىنە طوقان آىرم يولالارى بار. بوڭا «مذهب» دىلەر. بـىر
وقتىلار دـىيادەعى بـتون مـسلمانلار فـقه مـسىـلەـرـنـدـەـ اوـشـبـوـ عـالـمـلـهـرـنـىـكـ مـذـھـبـ
لـهـرـىـنـهـ آـيـهـرـ گـئـلـهـرـ.

امام اعظم ابو حنيفه حضرتىلەرى.

اسمى نـعـمـانـ بـولـوبـ آـتـاسـىـنـىـڭـ اـسـمـىـ ئـاثـبـتـ اـيـدىـ. كـىـنـيـسـىـ اـبـوـ حـنـيـفـهـ دـورـ.
ھـجـرـتـىـڭـ ٨٠ـ زـيـجيـ يـانـدـاـ كـوـفـهـ شـهـرـنـدـەـ دـىـنـيـاغـهـ كـىـلـوبـ بـالـاـ وـقـتـىـدـاـ يـعـمـبـرـ يـمـزـ عـمـ
نـىـڭـ صـحـابـهـلـهـرـنـدـەـ اـنـسـ بـنـ مـالـكـ حـضـرـتـىـلـەـرـىـ وـ دـەـخـىـ ٥ـ ـ ٦ـ صـحـابـهـ نـىـ
كـورـوبـ قـالـوـ چـىـلـارـدانـ سـانـلاـدـورـ.

يـعـمـبـرـ يـمـزـ عـمـ آـنـىـڭـ حـقـنـدـاـ خـبـرـ يـارـوبـ سـيـكـونـ فـىـ اـمـتـىـ رـجـلـ يـقـالـ اـبـوـ
حـنـيـفـةـ هـوـ سـرـاجـ اـمـتـىـ يـومـ الـقـيـامـةـ - مـيـنـ اـمـتـمـدـهـ اـبـوـ حـنـيـفـهـ دـيـگـەـنـ كـىـشـىـ بـولـورـ
وـ اـولـ قـيـمـةـ كـوـنـدـەـ مـيـنـ اـمـتـمـهـ يـاقـطـيـلاقـ يـورـ دـىـدـىـ. ۴۹۵ـ يـسـجـىـ رـجـلـ فـيـحـىـ

ستى و يميت البدعة اسمه النعمان بن ثابت - بىر اير كيلور مىن مىتىنى
ترگزور و بدعتنى اولتورو اسمى نعمان ثابت اوغلى بولور ديدى.
يەشلەگىنە درسنى امام حماد دىگەن تابعىن دەن مشھور عالم دەن اوقدى و
صوڭرىھ تايىعىن دەن دور تېڭىلەب عالمنى كوروب آلارى لەن صحبة قىلدى.
امام ابو حنيفة دا اسلام دنياسينىڭ ايڭ زور مجتهد و مفتىسى دور. و مذهبىد -
مە بتون دنياغە تازالوب اعتقادىدە اهل السنة والجماعات مذهبىنەنگى مسامما -
لارنىڭ ايڭ كوبسى عمادە ابو حنيفة مذهبىنە دور.

توركىيە، تۈركىستان، روسىيە، تىطايى و افغانستان و حجاز مسلمانلارى
بىتونلابى بىرلەن ھەم مصر و هندستان مسلمانلارىنىڭ كوبسى ابو حنيفة مذهبىنە
لاردور. شۇنىڭ اوچون ھەم علمىدە مذهب امام لارنىڭ ايڭ اولىگىيىسى و
استاذلارى بولۇي سېبىلى آڭا امام اعظم - الوغ امام دىپ يوروتىلە دور. آنڭ
حقىندا امام شافعى فقىدە مسلمانلار ابو حنيفة نىڭ عائىلەسى - بالا چاغاسى دور
دىپ ئەيلە و ھەر كون آنڭ قېرىنە باروب زيارت قىلايدى. امام احمد بن
حنبل دە عام و معرفىتىدە ھەم زاھىل كىدە امام ابو حنيفة دەن يوغارى كشىنى
بلىمەن دى تۈرغان ايدى.

امام ابوحنیفه عمر نده ایالی مرتبه حجج قیلدی. و قرق اسل یه ستو طهارتی
برلهن ایرته نمازن اوقدی. کیچلاردا کوب وقت ایسکی رکعتده قرآن ختم
قیلا و بعض وقت بر رکعتده قرآن نی اوقوب چغا ایدی .
عراق ، عرب و عجم پادشاهی یزید بن عمر و امام اعظم نی کوفه
قاضیسی قیلوب قویارعا تله دی. امام اعظم راضی بولماعاج اول آنی صوہ —
م دروب و بو اش نی نیچه کونله رچه دوام ایندروب آزانگند امام اعظم ذک بشی
و یوزی ششوب اویلارغه فرست صوراب یه شرن صورتده مکه گه باروب آلتی
یل آندا هجاور بولدی.

کوفه گه قایتقاچ منصور خلیفه یه نه بغدادغه آلدروب قاضی القضاۃ بـولوغه
کوچله دی. امام اعظم او زینک تقوی لغی ، دنیانی و آنک درجه سن هـیچده
سویمه وی آرقاسندا ده خـی قبول ایـتمـدـی. آزانـگـنـدـه منـصـورـ آـیـ حـبـسـنـ
قیـلـدـرـوبـ هـرـ کـونـ اوـطـرـ دـگـنـکـ صـوـقـدـرـوبـ اوـنـ برـنـجـیـ کـونـ خـلـقـنـکـ
هـیـجوـمنـدانـ قـوـرـقـوبـ اـمـامـنـیـ آـرـقـاسـیـ اوـسـنـهـ یـاـنـقـرـوـبـ کـوـچـلـهـ آـغـ وـ اـچـرـتـدـیـ.
یـیـچـارـهـ اـمـامـ آـغـونـیـ اـچـکـهـنـدـنـ صـوـلـکـ سـیـجـدـهـ گـهـ کـیـتـوـبـ سـیـجـدـهـ دـهـ وـفـاتـ بـولـدـیـ.
حـبـسـدـهـ وقت ۷۰کـ مرـتـبـهـ قـرـآنـ خـتـمـ قـیـلـدـیـ. وـفـانـیـ وـقـتـنـدـهـ یـتـمـشـ یـهـشـنـدـهـ اـیـدـیـ.

۱۵۰ نچی هجری ياده. جنازه نمازىنه ايللى مىڭى حاضر بولوب قبرستانغە صىمادىلار. قبر شريفى بىغداددە دور. امام اعظم ابىو حنife رحمة الله عليه عمرىندە جىدىيۈز اوطنز كېيدىگە ارزى درس اوقوتىدى و اولارنىڭ كوبسى اوز زمانلارنىدە مفتى و قاضى بىلوب ايـللەرنىدە شرياعە حكىملارنىڭ كە قويىدىلار. شاـكرـدـلـهـرـنـدـهـنـ يـىـگـرـهـ كـدـهـ مشـهـورـلـارـىـ اوـغـلىـ اـمـامـ حـمـادـ وـ هـمـ اـمـامـ محمدـ، اـمـامـ اـبـوـ يـوـسـفـ وـ اـمـامـ زـفـرـ دـىـسـكـنـ كـشـىـلـهـزـ دورـ.

امام اعظم اوزى ترك وقتدا الفقه الاـكـبـرـ اسمـلىـ كـتـابـ يـازـوبـ قالـدرـدـىـ.

معيشتن تأمين اوچون شركت بىلەن سودا قىلا، لـكـنـ اوـزـىـنـهـ هـرـ وقت دورـتـمـكـ درـهـمـ گـىـنـهـ قالـدرـوبـ قالـغـانـ اـيـزـ گـىـلـكـ يـوـلـينـهـ طـوـتـاـ اـيـدـىـ. خـداـينـكـ نـعـمـتـىـنـهـ شـكـرـ قـىـلـوبـ شـاـكـرـدـلـهـرـىـنـهـ مـسـجـدـدـهـ درـسـ يـيرـهـ وـ شـرـيـعـتـ حـكـمـلـهـرـنـ يـيانـ اـيـتـهـ اـيـدـىـ. اـمـامـ اـعـظـمـ نـىـ مـذـهـبـىـنـدـهـ يـىـشـىـوـزـ مـلـكـ مـسـئـلـهـ گـهـ فـتـوىـ يـيرـلـمـشـدـورـ.

امام مالك.

دورت امامدان اىكىنچىسى امام مالك بن انس دور. هجرى تىزىق ۹۵ نـىـجـىـ يـىـلـنـدـاـ مدـيـنـهـ مـنـورـهـ دـهـ آـنـاسـىـنـىـ حـىـلـنـدـهـ اوـجـ يـىـلـ طـورـغاـنـدـانـ صـوـكـ دـنـيـاغـهـ كـىـلـمـشـدـورـ.

غايت تقوى و توبه نچيلكلى كشى بولوب بىعېرىيەزنى الوغلاو اوچۇن مىدۇ -
نه شهرىدە هېتىچ بىر وقت آتقا آتلانماغان . و آرباغا اوطرماغان . بىعېرىيەز
كۈملەگەن شهرىدە آنڭ قېر شريفى ياتىدا آتقا آتلانوب آرباغا اوطروب يورمايە
چەكمىن دىيە طورغان بولغان.

امام مالك حدیث عالمندە باشلاپ كىتاب يازغان و آڭى الموطا اسعنى
بىيرگەن . و حدیث روایت قىياغاندا ئىملىك طهارت آلا و كامىل ادب بىرلەن
قىزىلەنوب اوطرا و آندان سوڭىن روایت تىيلا تورغان بولغان .

هارون الرشيد آنى بالالارى امين و مامون گە درس او قىتورغا چاقىرۇب
قاراغان . لەكن اول رضاىە بىولماغان . چونكە بلەگەن خاصلاب پادشاه
بالالارىنەنھە او گۈرهە تمىچە عموم مسلمانلارغە او گۈرهە تورگە طرشقان . هارون
الرشيد آڭى يورت آلورغە اوچ مڭ دىنسار آقچا ھدىيە قىياغان .

١٧٩ ھىجريدە وفات بولوب قېر شريفى مدینە نورىدە جنت البقى عىدە دور .
مذھبى يەن دە سوداندە ھەم مکە و مدینە تىرەسىنده بعض اورنىلارده و مىصردە
بعض اورنىلارده تىمارالغان .

امـام شافعی.

اسـمـی محمد بن ادـرـیـس بـولـوب ۹۴ـیـ نـجـی آـنـاسـی شـافـعـنـک اـسـمـی بـوـینـچـه
شـافـعـی دـبـیـ بـورـوتـلـهـ دـوـرـ.

فلـسـطـيـن اـيـلـنـدـه عـزـه شـهـرـنـدـه دـنـيـاعـه کـيـلـوب مـكـه مـكـرـهـدـه نـوـسـكـهـنـ. دـنـيـاعـه
کـيـلـوبـی ۱۵۰ نـجـی هـجـرـی يـلـدا اـمـام اـعـظـمـ اـبـو حـنـیـفـه رـحـمـة اللـهـ عـلـیـهـنـکـ وـفـاتـ
کـونـنـدـه بـولـغـانـ.

بالـا چـاغـنـدـه يـلـكـ فـقـيرـلـكـ بـرـلـهـنـ آـنـاسـی قـولـنـدـا تـرـیـه قـیـلـنـوـبـ ۷ـیـشـنـدـه قـرـآنـ
يـادـلـاغـانـ وـ ۱۳ـیـشـنـدـه مـدـیـه منـورـهـ گـه بـارـوـبـ اـمـامـ مـالـکـ وـحـمـة اللـهـ عـلـیـهـدـهـنـ
درـسـ اوـقـوـغـانـ. يـازـوـغـهـ کـاغـذـی بـولـمـاـغـانـلـقـدـانـ اوـقـوـغـانـ سـوـیـهـکـ لـهـرـ گـه يـازـاـ
بارـغـانـ. اـمـامـ مـالـکـنـکـ کـتـابـیـ المـوـطـأـنـیـ يـلـکـ آـزـ وـقـتـدـاـ يـادـلـابـ چـقـغـانـ. وـ اوـزـ
عـمـرـنـدـهـ ۱۱۳ـ کـتـابـ يـازـوـبـ قـالـدـرـغـانـ. اوـزـیـ مـصـرـدـه طـوـرـغـانـ وـ بـیـلـکـ مشـهـورـ
عـالـمـلـهـرـدـهـنـ بـولـوبـ هـرـ کـونـ اوـزـنـدـهـنـ اوـقـوـ اوـچـوـنـ ۹۰۰ آـرـبـاـ بـرـلـهـنـ تـوـرـلـیـ
يـاقـدانـ شـاـکـلـاـرـ جـيـلاـ تـوـرـغـانـ بـولـغـانـ.

حدـیـثـ عـلـمـنـدـهـ يـلـکـ مـاـھـرـ، تـلـدـهـ بـیـلـکـ فـصـیـحـ وـ شـاعـرـ بـولـغـانـ. طـورـمـشـنـدـهـ
بـیـلـکـ تـسـقـوـیـ وـ جـوـمـارـدـ بـولـوبـ بـرـ کـونـ صـنـعـاـ پـادـشـاـهـنـدـهـنـ کـیـلـکـهـنـ اوـنـ مـلـکـ
دـیـنـارـ هـدـیـهـنـیـ شـوـلـ کـوـبـنـچـهـ چـغـارـوـبـ فـقـیرـلـهـرـ گـه بـولـوبـ يـرـ گـهـنـ. ۲۰۴ هـجـرـیـ

يىلدا ئىشىنەدە آخشام و قىندە جمعە كون مىصردە وفات بولغان، قبر شريفى
قرافە دىكەن قىرىلىكىدە مىصردە دور، مذهبى مىصردە، آفرىقە سانڭ باشقما اورى -
لارنىدا و هندسە. اندادا تارالمىشدور. مىكە و مدینە تىرىھى سننەدە آنڭ مذهبىن
طۇتۇچىلار بار.

امام احمد بن حنبل.

شىيان قىيلە سننەن بولۇسى سېبىلى احمد بن حنبل الشىيانى دىپ يەورتله.
١٦٤ هجرىدە بغداددا دىناغە كىلىگەن. يىك زور عالمەردىن بولوب حديث
عملنىدە مسنند اسىمىلى كىتاب يازغان و بو كىتابىدە مىڭىدە جىدىيۈز حديث روایت
قىلغان. اوزى بغداددا ئوسوب بغداد شىخالارندان و صوڭرە مىكەم مىكرم،
بصرە، يىمن و شام شريف شىخالارندان حديث طڭلاغان. مىليوندان آرتق
حديثنى يادغە بلوون، تأربىخ كتابلارى يازالار. امام شافعىنى كوروب آندان دە
درس اوقوغان. يانىدا اون اىكى يوك كتابلارنى يوروته تورغان بولغان.
متوكل بالله اسىمىلى بغداد پادشاھسى قرأتى مخلوق دىپ ئەيت دىپ آنى
كۈچلە گەن و قارشووى سېبىلى بىك قاتى عذابلاپ قانىغە باطروب ٢٩ قامىچى
صوغ-وب شەھيد ايتىكەن. وفاتى بغداددا ٢٤١ هجرىدە بولوب قبر شريفى

مشهور دور. جنازه سنه تزلوب طور نان کشيلار نك اورنى ايکى ميليون يارم
مربع آرشيدين بولغان و ئوتولىگەن كوتىدە يىكرمى مڭ كشى ايمانغە كېلىگەن.
عمر نده ياش مرتبە حىچگە باروب شونك اوچىسىنە جەيەولەب بارغان.
مذهبى بىداد تىرسنده و باشقە يرلاردا تارالغان.

امام ابو یوسف.

اسىي يعقوب بن ابراهيم دور. كوفه شهر نده ۱۱۳ هجرىدە دىناعە كىلا —
گەن. آتا آناسى او فورغە رخصت اىستەولەرى سىپىلى آلاردان قاچوب امام
اعظم يانىنە باروب آندان فقه و حدىث علمىلەدى او گەرنىگەن.

امام اعظم نك ايل زور شاكردەرنىدەن و حنفى مذهبىيىك ايل زور امام —
لارندان دور.

صو گەر بغداد نە كىلوب آندا اوچ پادشاه هادى، مەھدى و هارون الرشيد
زمانلارندا طوتاشدان باش بولوب عمرن قاضىلقدە پادشاه لار حضور نده قىدر و
حرمتىدە ئوتىكەر گەن.

امام محمد.

محمد بن حسن الشیبانی. دمشق تبرہ سننہ ۱۳۰ ھجری سده دنیا نام
کیلگن.

اویزی کوفہ ده ٹوسوب ٹالک امام اعظم دهن و صوکرہ امام ابو یوسف دهن
درس او قوغان. و امام مالک دهن ده حدیث او قوغان.

امام محمد حنفی مذہبندہ ایلک کوب کتاب یازغان کشیدور. آنک بار لق
یازغان کتابیت صانی ۹۹۹ھ طولا دیب ٹھیتہ لهر.

آنک یازغان کتابلار ندان آلتی مشہور فقہ کتابی ۱) مبسوط ۲) زیادات
۳) جامع الصغیر ۴) جامع الکبیر ۵) سیر الصغیر ۶) سیر الکبیر ظاهر
الرواية کتابلار دیب آنلا و اسلام مما کتبہ رندہ ایلک باشلاپ شریعت
حکمہ دی شول کتابلار دان قارلا و شولاردا یازلغان بوینچه قاضیلار حکم
قیدلalar.

امام محمد امام شافعی نک آناسینه ٹویله نگن بولغان و امام شافعی گه درس
او قوقان. اویزی بیک سیمز طولی گهوده لی بولوب امام شافعی آنک حقندا
مین عالمہ ده امام محمد کبک سیمز کشینی کورم دم دیب ٹھیتہ تورغان
بولغان.

۱۸۹ هجرىدە وفات بولوب بغداد تىرە سىنە بىر نېبۈي-ه اسىلى آولدا دفن قىلىنغان. ترک وقتدا امام ابو يوسف اپله آرالارى يىك توزوك بولماغان.

امام زفر.

زفر بن هزىل حنفى مذهبىنە يىك عالم و عابد اماملاردان بولغان.

۱۹۰ نىچى هجرىدە دىن DAGHE كىلوب بصرە شهرىنە قاضى بولغان. و شونىنە

۱۵۸ نىچى هجرىدە وفات بولغان.

حنفى مذهبىنە فقهە كتابلارى.

حنفى مذهبىنە مىجتىهدلەر و فقهە ئالملارى طرفدان بىك كوب و نىچە مىڭلەرچە كتابلار يازلغان.

بولارдан مشهور و مقبول بولغانلارى : امام اعظم نىڭ اوزى يازغان الفقه الاكابر والاوسط كتابلارى ، امام محمد يازغان آلتى مشور فقهەكتابى ، (فقه دە كتب نى:) و اصول دىپ بورنە دور) و آندان باشقە امام طىحاوى ، امام كرخى ، شمس الائمه السرخى ، قدورى ، فخر الاسلام البزدوى ، شيخ الاسلام برهان الدين امرئ بنانى و باشقە اماملارنىڭ يازغان كتابلارى دور.

بىزنىڭ روسىه مسما ئانلارنىدا بولارдан مختصر القدورى و مرغىناني نىڭ

الهداية دىگەن كتابى و باشقەلار استعمال قىلناalar.

فتھوی.

مېختەلەلار و فقه عالملەرىنىڭ اختلاف قىلغان مسئۇلەرندە مفتىنىڭ فتوى
سى بىرلەن عمل قىلنادور. شۇنى ئوچون فقه كتابلارى بۇ مسئۇلەدە امام
اعظم بولاي ئەيتدى امام محمدچە بولايىدور امام ابو يوسف چە بولايىدور
دېب يازالاردا قايسىسىنىڭ سوزىنە فتوى بىرلەننىڭن يازوب ئوتەلەر بىز شول
فتوى بىرلەن سوز بىرلەن عمل قىلاهەز .

و ئە گەر فتوى بىرلەنگەن بولسا زمانمىزدە ئى مفتىدەن فتوى صورىمەز .
شريعت حكىملەرنىڭ فتوى يىرويىڭلەنلىك اش تو گىلدۈر. فتوى يىرو ئوچون زور
عالملەردىن بولو كىرىمەك دور . پىغمېرىمەز عەم اجراؤ كم على المفتاتايا اجراؤ كم
على الار - فتوى يىرو گە باطىر راغىڭىز اوظقة - كرو گەدە باطىر راغىڭىز دور
دىمىشدور . ياكىش فتوى يىروب اوظقه كىرۇدە مەمكىن دور .

حدىث علمى و حدىث روایت قىلو .

حدىث دېب پىغمېرىمەزنىڭ ئەيتىكەن سوزىنە ، ياكە اشلەنگەن اشىنە و ياكە¹
پىغمېرىمەز حضورنىڭ اشلەنگەن اشىكە ئەيتىلە دور .

شولارنى پىعمېرىمىز عەم دەن اىشتوب ياكە كورۇب صحابەلەر روايت
ايتىكەنلەر. آلاردان اىشتوب تابعىن لارو آلاردان اىشتوب تبع تابعىيەنلار و
آلاردان اىشتوب باشقە اماملار و عالملەر روايت ايتىكەنلەر.

پىعمېرىمىز ئەيتىكەن سوزن صحابەلەر پىعمېرىمىز شولاي ئەيتدى، شولاي
ئەيتىكەن اىشتىم دىب ياكە شولاي اشلهدى دىب و ياكە پىعمېرىمىز آلدندى
فلان كشى شولاي اشلهدى و پىعمېرىمىز آنى طىمادى دىب روايت قىلاlar.
حدىث كتابلارى پىعمېرىمىزدەن اىشتىكەن صحابەنىڭ اسمىن و آلارنىڭ
آتالارينىڭ اسمىن ئەيتىب روايت قىلاlar. مثلاً عمر بن الخطاب رضى الله
عنه دەن روايت قىلندى اول ئەيتدى پىعمېرىمىز عەم انما الاعمال بالنيات -
عمللەر نىتكە قاراب عنده بولا دىب ئەيتدى دىب يازالار.

اھل السنّة والجماعت طرفندان قبول قىلىنوب اشانچلى سانغافان آلتى
حدىث كتابى بار. بولارغە عربىچە صحاح سته - آلتى صحىح دىب يورتىلە.
بولار صحىح البخارى، صحىح مسلم، جامع ترمذى، سنن ابى داود،
سنن نسائي و سنن ابن ماجه دىكەن كتابلاردور.

بو كتابلار آراسىدا ايڭىشىمىزدىن مشهوردى صحىح البخارى بولوب آندان قلا

صحباج مسام و باشقەلاريدور. صحباج البخارى نى امام بخارى دىگەن كشى يازغان.

امام بخارى.

اورتا آسياداغى تورك خلقلارنдан ابو عبد الله محمد بن اسماعيل البخارى بخارا شهرنده ۱۹۴ نچى هجرى يىلدا ۱۳ نچى شوال ده جمعه كون دنياغە كىلمشدور.

آناسىنڭ ئوينىدە بىتىمالىك ده ئوسىدى بىر وقت كوزلەرى ضغيف لهنوب كورمۇز بولغان ايدى. خداينىڭ قدرتى بىر لەن بىر توندە يوقلاپ طورغاندا كوزى آجلدى. بو كېيىجە آناسى توشىندا ابراهيم عەمنى كورگەن و اول آڭما سېنىڭ دعاڭ آرقاسىندا خدای اوغلۇنى كوزلى قىلدى دىگەن اىكەن ۱۰ ياشندان باشلاپ اىشىتەكەن حىدىشلەرن يادلى باشلادى و ۱۸ ياشندان باشلاپ كتابلار تصنىف قىلا باشلادى.

مكە مكىرمە گە باروب آندا حدىث او گەزىدى و اوزى ۱۰۸۰ كشىدەن حدىث اىشتىم يوز مكىن دىستەت حدىث و اىكىيۈزمكى درستىلەكى معلوم بوا- ماعان حدىث اىشتىم دى تورغان ايدى.

مکه دهن بخاراغه قایتقاتدا بخارادا عباسیه خلیفه لهر ینگئ کامیری بولغان
خالد بن محمد نیچه چاقر ملارغه بخارا خلقن آگا قارشی چەاروب حرمه.
لهب قارشی آلورغه قوشدى. کیلگەن یسولینه آلطون کەمشدان صدقەلار
صاچدى. و بخاراده او زىنڭ سراينه کيلوب حەيىدەن درس او قوتۇن او تە -
دى. لەن امام بخارى راضى بولمادى. امير حەيىت او گەزەنورگە تىلەسە
بىز ئەن مسجد كە کيلوب او گەزەنسۇن ياكە مېنەم يورتەم او زى کيلاسۇن دىدى.
شول سىپىلى امير بىرلەن آرالارى بوزلوب امير امام بخارى گە بخارا شەرنىدەن
چغارغە قوشدى. امام آگا رنجوب دەقىلىدى و امير اورنىندان توشرلوب
تۈرىلى جۈلەلار كۈرۈپ خورلۇغە توشوب وفات بولدى.

امام بخارى سەرقەند كە بارا ايدى. يولدە آوروب سەرقەند يانىدا بىر آولدا
وفات بولوب شوندە دفن قىاندى. وفاتى وقتىدا ٦٢ ياشىنده بولوب ھىجرىتەن
٢٥٦ نىچى يلدًا عيد فطر كىچە سىنە وفات بولدى. قىرى بىك مشھور قىرلەر
دەن دور.

昭和七年七月十五日印刷　イスラム、タリヒ
昭和七年七月二十日發行　（定價壹圓貳拾錢）

不許複製

東京府下代々木富ヶ谷一四六一番地

發行兼印刷者　東京回教徒印刷所
右代表者　クルバンガリ

右編緝者　東京回教學校　クルバンガリ